

บทที่ ๒

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในบทนี้ ผู้วิจัยมีความประสงค์ที่จะศึกษาในรูปแบบและวิธีการปกครองคณะสงฆ์ ในสมัยพุทธกาลและหลังพุทธกาล เป็นการศึกษาวิจัยเอกสาร จากเอกสารปฐมภูมิ ซึ่งประกอบด้วยคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และเอกสารทุติยภูมิ ซึ่งเป็นผลงานทางวิชาการของปราชญ์ทางพุทธศาสนา รวมทั้งหนังสือข้อคิดข้อเขียนและวรรณกรรมทางพุทธศาสนา ที่เกี่ยวข้องจัดเรียงลำดับโดยเนื้อหาครอบคลุมอยู่ในขอบข่ายการนำเสนอตามหัวข้อต่อไปนี้

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับพรหมวิหาร ๔

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับพระสังฆาธิการ

๒.๔ ข้อมูลการปกครองคณะสงฆ์อำเภอท่าหลวง จังหวัดลพบุรี

๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๖ กรอบแนวคิดการวิจัย

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์

เจ้าชายสิทธัตถะ พระราชโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะแห่งกรุงกบิลพัสดุ์ทรงเสียสละความสุขส่วนพระองค์ เพื่อประโยชน์ส่วนรวมของมนุษยชาติ โดยอุทิศพระวรกายด้วยปณิธานอันแน่วแน่ที่จะหาทางพ้นทุกข์ เสด็จออกผนวชค้นหาสัจธรรมแห่งชีวิต ทรงบำเพ็ญเพียรปฏิบัติเป็นเวลา ๖ ปี จนพบหนทางแห่งความหลุดพ้น บรรลุเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นศาสดาเอกของโลก ด้วยวิสัยทัศน์ที่มีสายพระเนตรยาวไกล ย้อนถึงอดีต วางแผนในอนาคต เพื่อพิจารณาเป้าหมายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเมื่อพิจารณากระบวนการวิธีการในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแล้ว พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญแก่การยกย่องสรรเสริญของวิญญูชน การยกย่องสรรเสริญของวิญญูชนนั้นเป็นมาตรฐานในการกำหนดทิศทางแห่งการปฏิบัติดำเนินงานของสังคม การยกย่องสรรเสริญหรือการติฉินนินทาของคนพาลไม่ถือว่าเป็นเรื่องสำคัญเพราะท่านสอนว่าอย่าหวั่นไหวเพราะผู้ที่เป็นคนพาลนั้นไม่ได้พิจารณาให้รอบคอบถี่ถ้วน พุดไปตามกระแสของโลกบ้าง ตามความคิดของตัวเองหรือคนรอบข้างบ้าง เพื่อผลประโยชน์บ้าง แต่วิญญูหรือบัณฑิตพิจารณาตามหลักการด้วยปัญญาแล้ว ดำเนินหรือยกย่องตามความจริงแห่งสัจธรรม คำดำหนิของบัณฑิตในเรื่องใดพระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญในเรื่องนั้นว่าไม่ควรทำ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงนโยบายนี้ในการประกาศให้ชาวพุทธยกย่องพระ

เอตทัคคะคือความเป็นเลิศในด้านต่าง ๆ เช่นพระสารีบุตรว่าเป็นผู้เลิศในทางปัญญา ยกย่องพระมหากัสสปะว่าเป็นผู้เลิศในทางธุดงค์ความเคร่งครัด ยกย่องพระอานนท์ว่าเป็นผู้ที่คงแก่เรียน เป็นต้น ซึ่งเป็นผลทำให้ผู้เฝ้ารู้เฝ้าปัญญา ต้องเข้าหาพระสารีบุตร ผู้ที่เฝ้าในการปฏิบัติเคร่งครัด ปฏิบัติธุดงค์ก็ฝากตัวเป็นลูกศิษย์ของท่านมหากัสสปะ ผู้เฝ้าการศึกษาเล่าเรียนก็ไปหาพระอานนท์ เป็นต้น^๑

ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา งานด้านเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้แผ่ขยายออกไปอย่างกว้างขวางแผ่สู่อาณาจักรน้อยใหญ่ด้วยสังฆธรรมที่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้แสดงไว้และสามารถปฏิบัติได้ทุกกาลสมัย ด้วยเหตุผลดังกล่าวทำให้มหาชนหันเข้ามานับถือพระพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นปยาจกฉนิกหรือคนขอทานเจ้าฟ้าพระมหากษัตริย์ต่างก็มีความเลื่อมใสในพระธรรมของพระธรรมของพระองค์และหมู่สาวกของพระองค์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ จนเกิดเป็นหมู่คณะใหญ่เป็นองค์กรที่เรียกว่าพุทธบริษัทสี่ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา

การปกครองสงฆ์ในสมัยพุทธกาลนั้นยังไม่เป็นรูปแบบในลักษณะที่องค์กรการบริหารจัดตั้งตามลักษณะองค์กรการบริหารต่างๆ ไป เหมือนในปัจจุบันแต่เป็นการทำหน้าที่ดูแลรักษา และดำเนินการให้ชีวิตความเป็นอยู่จากการกระทำของภิกษุแต่ละรูป ให้เป็นไปตามหลักธรรมวินัยให้ถูกต้องตามพุทธบัญญัติเรียกว่าการปกครองโดยธรรมวินัย^๒ โดยภาพรวมๆ แล้วสมัยพุทธกาลพระพุทธเจ้าทรงดำเนินการปกครองด้วยวิธีการปกครองด้วยวิธีคัดเลือกกลั่นกรองบุคคลากรมาบวชในพระพุทธศาสนามีพระธรรมวินัยเป็นฐานรองรับ ทรงให้ศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย เพื่อนำไปสู่การเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้นเองการอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะใหญ่เป็นสมาชิกของสังคมไม่ว่าจะเป็นสังคมบรรพชิต หรือฆราวาส ถ้าไม่สามารถฝึกฝนอบรมจิตใจของตนให้หลุดพ้น หรือดเว้นจากความโลภ ความโกรธ ความหลงได้อย่างเด็ดขาดแล้ว ย่อมจะเกิดความขัดแย้งในหมู่คณะนั้นๆ เมื่อเป็นเช่นนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะช่วยกันรับผิดชอบและเข้มงวดกับการคัดเลือกสมาชิกที่เข้ามาในสังคมสงฆ์ ด้วยกฎหมายหรือแบบแผนจารีตประเพณีกฎเกณฑ์อย่างใดอย่างหนึ่งที่เป็นเครื่องรองรับสถานภาพแห่งการอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะ กฎหมายและแบบแผนที่ใหญ่ของสังคม ให้ความเห็นชอบร่วมกันว่าสามารถใช้เป็นมาตรฐานแนวควบคุมความประพฤติปฏิบัติแต่ละบุคคลให้อยู่ในขอบเขตอาณัติที่ถูกต้องและดีงามตามประเพณี ทั้งนี้ ก็เพื่อให้สังคมสงฆ์สามารถดำรงอยู่ได้อย่างสงบสุขและไม่

^๑พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), “คำกล่าวอนุโมทนา” เนื่องในงานประสาทปริญญาบัตร คุชฌีบัณฑิต กิตติมศักดิ์ สาขาปรัชญาและศาสนา แก่พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ณ พระอุโบสถวัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร, ๑๘ สิงหาคม ๒๕๕๔.

^๒พระมหาธรรมรัต อธิยธมฺโม, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักรัฐศาสตร์ที่มีในพระไตรปิฎก”, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดโรงพิมพ์สุรวัดน์, ๒๕๕๓), หน้า ๕๗.

ก่อให้เกิดการจลาจลกระทำการไม่สมควรที่เรียกว่า อภินันทนาการภายใน^๓ จะเห็นได้ว่าพระพุทธองค์ทรงแผ่ข่าย คือพระญาณอันยาวไกล ทรงทราบถึงอนาคต เพื่อป้องกันอันตรายที่จะเกิดขึ้นกับศาสนาของพระองค์เอง อาศัยพระธรรมวินัยที่พระพุทธองค์ทรงวางไว้เป็นตัวแทนของพระองค์ เหมือนคราวที่พระอานนท์ทูลถามว่า “เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานไปแล้ว จะมอบอำนาจหน้าที่การดูแลคณะสงฆ์แก่ผู้ใด” พระพุทธองค์ตรัสกับพระอานนท์ว่า “ดูก่อนอานนท์ พระธรรมและวินัยใดที่เราได้แสดงและบัญญัติไว้เมื่อเราล่วงลับดับขันธไปแล้ว พระธรรมและวินัยนั้นแหละจักเป็นศาสนาของพวกเขาเธอทั้งหลาย”^๔

ดังนั้น การบริหารปกครองพุทธบริษัทในพระพุทธศาสนานั้น พระพุทธองค์ทรงมีความระมัดระวังและพิถีพิถันเป็นอย่างยิ่งในการที่จะรับสมาชิกเข้าสู่หมู่คณะหรือสถาบันสงฆ์ในยุคแรกๆ พระองค์ทรงคัดเลือกสมาชิกที่เข้ามาใหม่ด้วยพระองค์เอง คือ ทรงประธานการอุปสมบทแก่ปัจจุวัคคีย์ มีพระอัญญาโกณฑัญญะเป็นต้น จากนั้นก็ทรงมอบอำนาจแก่คณะสงฆ์ในการคัดเลือกคัดสรรสมาชิกที่มามีอายุใหม่ด้วยญัตติจตุตถกรรม แต่ถึงอย่างนั้นก็มีมาตรการที่รัดกุมมาก เช่น ผู้ที่จะมาอุปสมบทต้องเป็นผู้ชาย มีอายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ขึ้นไป และเป็นคนที่มีอวัยวะสมบูรณ์ไม่พิการ ไม่เป็นโรคสังคมรังเกียจ เป็นต้น^๕ และพระองค์ยังทรงกำหนดคุณสมบัติของพระอุปัชฌาย์และพระสงฆ์ที่จะกระทำการยอมรับสังฆกรรมแห่งการรับสมาชิกใหม่และพระภิกษุ โดยทรงบัญญัติให้พระภิกษุใหม่แต่ละรูปมีพระอุปัชฌาย์ คือเมื่อจะบวชต้องมีพระอุปัชฌาย์เป็นผู้ดูแลเหมือนบิดาดูแลลูก ดังที่พระพุทธองค์ตรัสกับพระภิกษุตอนประกาศพระพุทธศาสนาใหม่ ๆ ว่า ภิกษุทั้งหลายเรานุญาตอุปัชฌาย์ อุปัชฌาย์จักเข้าไปตั้งจิตสนิทสนมในสัททวิhariกเหมือนบุตรสัททวิhariกจักเข้าไปตั้งจิตสนิทสนมในอุปัชฌาย์เหมือนบิดา เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วอุปัชฌาย์และสัททวิhariกจักมีความเคารพยำเกรงประพตติกลมเกลียวกัน จักถึงความเจริญงอกงามไปพลในธรรมวินัยนี้^๖ ผู้บวชใหม่ยังรู้หลักการและแนวทางในการศึกษาปฏิบัติที่ถูกต้องควรแนะนำให้ความรู้พื้นฐานเบื้องต้น ยิ่งเมื่อมาอยู่รวมกันมากๆ ขึ้น ก็มีปัญหว่า ผู้เข้ามาใหม่นั้นบางคนเข้ามาแล้วอาจมีความรู้สึกเคืองคว้าง ไม่ได้รับการแนะนำให้ฝึกฝน ศึกษา เรียนรู้ ทำให้ไม่ได้รับประโยชน์จากคณะสงฆ์เท่าที่ควร เพราะฉะนั้น

^๓ แสวง อุดมศรี, การปกครองคณะสงฆ์ไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๓), หน้า ๑๕.

^๔ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๔.

^๕ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๑๘/๑๘๔.

^๖ วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๕/๘๑.

พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติให้มีอุปชฌาย์ขึ้นมา การที่จะรับกุลบุตรเข้ามาอยู่เป็นสมาชิกของหมู่คณะที่เรียกว่าพระภิกษุ มี ๔ รูปแบบคือ^๗

ก) **เอหิภิกขุอุปสัมปทา** การอุปสมบทหรือการบวชด้วยวิธีนี้ เป็นวิธีการเฉพาะพระพุทธองค์เท่านั้นที่จะประธานการอุปสมบทแบบเอหิภิกขุได้ เหล่าอารยสาวกรูปอื่นไม่สามารถที่จะกระทำได้ พระพุทธองค์ประธานการอุปสมบทด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทาแก่พระอัญญาโกณฑัญญะเป็นรูปแรกในพระพุทธศาสนา แต่เป็นที่น่าสังเกตคือในส่วนที่บุคคลจะเข้ามาบวชด้วยวิธีนี้ ส่วนมากเป็นพระอรหันต์หรือไม่ก็เป็นพระอริยบุคคลท่านใดท่านหนึ่งมาก่อน เอหิภิกขุอุปสัมปทา มี ๒ ประเภท คือ^๘

๑) บุคคลที่ยังไม่ได้บรรลุพระอรหันต์หรือคุณธรรมขั้นสูงสุด พระพุทธองค์ทรงประธานอุปสมบทด้วยวาจาว่า “เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดแห่งกองทุกข์โดยชอบเถิด”^๙ เช่น ประธานการอุปสมบทแก่พระอัญญาโกณฑัญญะผู้ได้ดวงตาเห็นธรรมแล้ว เป็นพระโสดาบัน แต่ยังไม่บรรลุพระอรหันต์

๒) แต่ถ้าบุคคลนั้นได้บรรลุพระอรหันต์หรือคุณธรรมขั้นสูงสุดในพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ก็ประธานการอุปสมบทด้วยพระวาจาว่า “เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์เถิด” เช่น ประธานการอุปสมบทแก่พระยสะผู้ฟังพระธรรมเทศนาแล้วบรรลุพระอรหันต์ ด้วยพุทธดำรัสดังกล่าวนี้ กุลบุตรที่จะมาเป็นสมาชิกใหม่ในพระพุทธศาสนาก็จะเป็นพระภิกษุโดยสมบูรณ์^{๑๐}

ข) **ติสรคณอุปสัมปทา** คือ การอุปสมบทด้วยวิธีที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้พระสงฆ์เหล่าอารยสาวกของพระองค์ดำเนินการกันเอง สืบเนื่องจากที่พระพุทธองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนาแก่พระปัญจวัคคีย์จนบรรลุเป็นพระอรหันต์ จากนั้นมาไม่นานก็มีผู้ขอบวชและตรัสรู้ตามถึง ๖๐ รูป พระองค์พระดำริว่ามีพุทธสาวก มากพอที่จะเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้แผ่ขยายให้กว้างขวางต่อไป จึงกำหนดเป้าหมายในการประกาศพระพุทธศาสนาอย่างชัดเจนด้วยพระพุทธานุญาตว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวงที่เป็นทิพย์ทั้งที่เป็นของมนุษย์ พวกเธอ จงจาริก เพื่อประโยชน์และความสุขแก่คนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์โลกเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ พวกเธออย่าได้ไปรวมทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ ครบบริบูรณ์ บริสุทธิ์ สัตว์ทั้งหลาย

^๗ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **นิติศาสตร์แนวพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๕๔.

^๘ พระธรรมวโรดม (บุญมา คุณสมปโน), **คู่มือพระอุปชฌาย์**, (กรุงเทพมหานคร : สหภาพพัฒนาการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๙๔.

^๙ วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๒/๗๗.

^{๑๐} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๘/๒๕.

จำพวกที่มีธูลี คือกิเลสในจักขุน้อยเพราะไม่ได้ฟังธรรมย่อมเสื่อม ผู้รู้ทั่วถึงธรรมจักมี ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย แม้เราก็จักไป ยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคมเพื่อแสดงธรรม”^{๑๑} และปรากฏว่ามีกุลบุตรที่มีศรัทธาในพระพุทธศาสนา ขออุปสมบทหรือบวชกับเหล่าพระอริยสาวกเหล่านั้น ทำให้ลำบากในการเดินทางนำกุลบุตรผู้มีศรัทธาเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ประทานการบรรพชาอุปสมบทแก่ผู้มีศรัทธาเหล่านั้นพระพุทธองค์ทรงคำนึงถึงความยากลำบากของเหล่าพระอริยสาวก แล้วประทานการอุปสมบทด้วยวิธีติสธมคณุปสัมปทา คืออนุญาตให้สาวกของพระองค์ทำการอุปสมบทแก่กุลบุตรผู้มีศรัทธาได้กล่าวคือ ถ้ากุลบุตรผู้มีศรัทธาขอบวช ขอให้กุลบุตรผู้ประสงค์จะบรรพชาอุปสมบทปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ให้เรียบร้อยแล้วก้มกราบพระภิกษุแล้วประณมมือกล่าวคำปฎิญาณตนตามคำของภิกษุ ๓ ครั้งว่า “ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งข้าพเจ้าขอถึงพระธรรมเป็นที่พึ่งข้าพเจ้าขอถึงพระสงฆ์เป็นที่พึ่ง”^{๑๒} เมื่อกุลบุตรกระทำเช่นนี้แล้ว การอุปสมบทเป็นพระภิกษุสมบูรณ์ตามแบบพุทธประสงค์เป็นที่น่าสังเกตว่าการอุปสมบทด้วยวิธีติสธมคณุปสัมปทา แยกเป็น ๒ ขั้นตอน คือ^{๑๓}

๑) การครองผ้ากาสายะ เป็นการให้บรรพชา

๒) การให้รับสรณคณน์ เป็นการให้อุปสมบท

ค. การรับโอวาท ๓ ข้อ การอุปสมบทด้วยวิธีนี้พระพุทธเจ้าประทานแก่พระมหากัสสปะเพียงรูปเดียวเท่านั้นกล่าวคือเดิมท่านชื่อปิปลิมาณพ แต่งงานกับ นางภัททกาปิลาณี ทั้งสองหลังจากแต่งงานกันแล้วไม่ได้อยู่เยี่ยงสามีภรรยาคู่อื่น ด้วยใจรักความสงบจึงคิดว่า การที่เราอยู่ครองเรือนจะประพตืพรหมจรรย์ให้ถึงที่สุดได้ยากยิ่ง จึงปลงผมนุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ออกจากเรือนแล้วอธิษฐานบวชเป็นบรรพตชิตเจาจงเฉพาะพระอรหันต์ที่มีอยู่ในโลกจากนั้น จึงเดินค้นหาพระอรหันต์ในแดนต่าง ๆ จนกระทั่งได้พบพระพุทธเจ้าขณะกำลังประทับอยู่ที่พุกุตตเจดีย์ ซึ่งอยู่ระหว่างกรุงราชคฤห์กับหมู่บ้านนาลันทา พระมหากัสสปะจึงเดินตรงเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้วกราบแทบพระบาทของพระองค์พร้อมทั้งกล่าวว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเป็นพระศาสดาของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าขอเป็นสาวกของพระพุทธองค์” จากนั้นพระพุทธองค์จึงประทานการอุปสมบทด้วยโอวาท ๓ ข้อ แก่พระมหากัสสปะรับไปศึกษาและปฏิบัติมีใจความว่า

๑) เราจักเข้าไปตั้งหิริโอตตัปปะในภิกษุทั้งหลายผู้เป็นเถระ นวกะและมัชฌิมะ

๒) เราจักฟังธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งที่ประกอบด้วยกุศล

^{๑๑} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

^{๑๒} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

^{๑๓} พระธรรมวโรดม (บุญมา คุณสมปนโน), *คู่มือพระอุปัชฌาย*, หน้า ๙๖

๓) เราจักไม่ละกายคตาสติที่ประกอบด้วยความสำราญอันเป็นกุศล^{๑๔}

ง) **ญัตติจตุตถกรรมวาจา** คือการอุปสมบทหรือการบวชด้วยการสวดญัตติโดยต้องใช้จำนวนสงฆ์ในการกระทำ สืบเนื่องจากที่พระพุทธองค์ทรงประทานการอุปสมบทด้วยวิธีติสรณคมณุปสัมปทา โดยให้เหล่าพระอริยสาวกของพระองค์ทำการอุปสมบทให้กับกุลบุตรผู้มีศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ต่อมาปรากฏว่ามีข้อบกพร่องบางประการที่ทำให้พระพุทธศาสนามัวหมอง พระพุทธองค์จึงทรงห้ามมิให้ทำการอุปสมบทด้วยวิธีติสรณคมณุปสัมปทา และก็ทรงอนุญาตให้กระทำการอุปสมบทด้วยวิธีญัตติจตุตถกรรมวาจา^{๑๕} โดยกำหนดดังต่อไปนี้

๑) ในชนบทที่อยู่ห่างไกลความเจริญให้ประชุมสงฆ์อย่างน้อย ๕ รูป

๒) ในตัวเมืองหรืออยู่ในถิ่นเจริญให้ประชุมสงฆ์อย่างน้อย ๑๐ รูป ขึ้นไป

การอุปสมบทให้แก่กุลบุตรด้วยวิธีนี้ คณะสงฆ์ต้องร่วมกันพิจารณา และผู้ที่จะเป็นอุปัชฌาย์ หรือประธานสงฆ์นั้น จะต้องประกอบด้วยคุณสมบัติ ๓ ประการ คือ ฉลาด สามารถ และมีพรรษา ๑๐ ขึ้นไป^{๑๖} ส่วนกุลบุตรที่จะขอทำการอุปสมบทนั้น จะต้องมิใช่วัยเยาว์ต่ำกว่า ๒๐ ปีบริบูรณ์ และไม่เป็นโจรผู้ร้าย ได้รับการอนุญาตจากบิดามารดาของตนเสียก่อน มีอัฐบริวารสมบูรณ์ครบถ้วน^{๑๗} และการอุปสมบทด้วยวิธีนี้ใช้สืบมาตราบจนทุกวันนี้

จึงสรุปได้ว่า การบวชในพระพุทธศาสนา มีวิธีการ ๔ แบบ คือ เอหิภิกขุอุปสัมปทา, ติสรณคมณุปสัมปทา, การรับโอวาท ๓ ข้อ, และญัตติจตุตถกรรมวาจา, เป็นต้น สำหรับกุลบุตรผู้ที่จะบวชในพระพุทธศาสนาต้องมีความพร้อมที่จะเสียสละความสุขส่วนตนที่เป็นโลกียสุขแล้วมุ่งหวังเข้าประพฤติปฏิบัติเพื่อความดับทุกข์ และงดเว้นจากความชั่วทางกาย วาจา และใจ และการบวชนั้นมีกระบวนการกลั่นกรองผู้ที่เข้ามาบวช โดยคณะสงฆ์เป็นผู้พิจารณาร่วมกัน และให้การยอมรับในที่ประชุมสงฆ์จึงเป็นที่ยุติ หลังจากนั้นก็มีภาระหน้าที่การดูแลอบรมสั่งสอนผู้บวชใหม่ ให้กับอุปัชฌาย์หรืออาจารย์จึงกล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนามีกระบวนการที่รัดกุมและเข้มงวดในการกลั่นกรองรับรู้ผู้ที่เข้ามาบวชเพราะว่าผู้ที่บวชแล้วต้องอยู่ในกรอบแห่งพระธรรมวินัยอันเดียวกันอันเป็นหลักการดำเนินชีวิตนั่นเอง

^{๑๔} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๕๔/๒๕๖-๒๕๙.

^{๑๕} วิ.ม. (ไทย) ๔/๙๖/๙๗-๙๘.

^{๑๖} วิ.ม. (ไทย) ๔/๘๒/๑๒๑.

^{๑๗} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๑๙/๑๘๔.

๒.๑.๑ พระธรรมวินัย

ในช่วงต้นสมัยพุทธกาลยังไม่มีการบัญญัติวินัย เพราะจำนวนพระภิกษุสงฆ์มีน้อยและทุกรูปต่างก็ตั้งใจประพฤติปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัด ต่างสำนึกดีว่าอะไรเป็นสิ่งที่ควรทำหรือไม่ควรทำ แต่เมื่อมีจำนวนพระภิกษุเพิ่มมากขึ้น การอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะใหญ่ๆ ไม่ว่าจะเป็นสังคมคฤหัสถ์หรือบรรพชิตก็ดีซึ่งมีพื้นฐานแตกต่างกันถ้าไม่ได้ฝึกฝนตนเองให้อยู่ในประเพณีวัฒนธรรมที่สังคมนั้นๆ กำหนดไว้ ย่อมจะก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งได้เพราะต่างคนต่างคิดต่างทำ เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการระเบียบกฎเกณฑ์กติกาที่คนส่วนใหญ่ ยอมรับมาใช้เป็นแนวปฏิบัติ ซึ่งสามารถควบคุมความประพฤติของสมาชิกในหมู่คณะให้เป็นไปในทางเดียวกัน ก่อให้เกิดความเรียบร้อยดีงามในสังคมนั้น ๆ

พระธรรมวินัย คือ ระเบียบ กฎเกณฑ์ ข้อบังคับหรือข้อบัญญัติสำหรับควบคุมความประพฤติทางกาย วาจา และใจ ของสังคมสงฆ์ให้เกิดความเรียบร้อยดีงาม เป็นแบบแผนอย่างเดียวกัน เพราะว่าการอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะ ถ้าขาดระเบียบวินัย ความขัดแย้งและลักลั่นก็เกิดขึ้น ยิ่งมากคนก็มากเรื่อง ไม่มีความสุข โดยเฉพาะสังคมของพระสงฆ์ที่มาจากพื้นฐานวรรณะ และสังคมที่แตกต่างกัน พระสงฆ์จึงถือเป็นกลุ่มเป้าหมายที่สำคัญ เพราะเป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พึงสังวรอย่างยิ่ง ในฐานะเป็นผู้นำด้านจิตวิญญาณและเป็นที่คาดหวังเคารพของประชาชน เมื่ออยู่รวมเป็นหมู่คณะเดียวกันโดยมีพระพุทธเจ้าเป็น สังฆบิดร

การบัญญัติพระธรรมวินัย หรือสิกขาบท พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติหลังจากที่มีพระภิกษุจำนวนมากขึ้น เพราะมีผู้ประพฤติไม่เหมาะสม ประพฤติผิดนอกรีตนอกทางด้วยเหตุผลดังกล่าวทำให้พระพุทธเจ้าทรงพิจารณากำหนดข้อวัตรปฏิบัติสำหรับเหล่าพระอริยสงฆ์และสมมุติสงฆ์ได้ประพฤติปฏิบัติเพื่อไม่ให้กระทบกระเทือนหรือสั่นคลอนให้คนนอกศาสนาติเตียนได้ พระพุทธเจ้าอาศัย ผลแห่งการกระทำของพระภิกษุผู้ประพฤติผิดนั้นแล้วนำมาเป็นข้อบัญญัติเพื่อป้องกันมิให้ใครต่อใครประพฤติผิดเช่นนั้นอีก ในการบัญญัติแต่ละครั้งล้วนเป็นมติคณะสงฆ์เห็นร่วมด้วยทุกครั้งไป และสิกขาบทเหล่านั้น มีทั้งหนักและเบาตามโทษานุโทษนั้น ๆ เป็นที่น่าสังเกตว่าการบัญญัติพระธรรมวินัยของพระพุทธองค์มิได้บัญญัติเป็นหมวดหมู่หรือเรียงตามมาตราหรือข้อหนักเบา แต่เป็นการบัญญัติตามความผิดที่พระภิกษุประพฤติผิด และการบัญญัติพระธรรมวินัยหรือสิกขาบทพระพุทธองค์ มิได้ทรงบัญญัติล่วงหน้าและพระธรรมวินัยหรือกฎข้อบังคับที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติขึ้นมานั้น สามารถนำไปใช้ได้ตลอดกาล และไม่มีการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้คล้อยตามโลกหรือสถานการณ์ของบ้านเมือง จึงนับได้ว่าพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้านั้นเป็นธรรมนุญแห่งชีวิตของพระภิกษุอย่างแท้จริง

สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส กล่าวให้เหตุผลในการบัญญัติสิกขาบทไว้ดังนี้ คือ^{๑๘}

๑) เมื่อใดความเสียหายเกิดขึ้น เมื่อนั้นพระองค์ทรงบัญญัติสิกขาบท ห้ามประพฤติเช่นนั้นเป็นอย่าง ๆ ไป

๒) ตั้งแล้วไม่เลิกถอน แต่จะเพิ่มหรือแก้ไขให้เหมาะกับที่ประพฤติได้ถ้ายังหละหลวมอยู่ไม่สามารถจะห้ามความเสียหายนั้นเด็ดขาด ทรงบัญญัติรัดซ้ำเข้าไปอีก ถ้าตึงนักก็แก้ไขไปอีก ถึงตึงนักก็แก้ไขหย่อนลงมา

๓) ตั้งแล้วไม่เลิกถอน แต่จะเพิ่มอนุบัญญัติพระบัญญัติที่ตั้งไว้ครั้งแรก เรียกว่ามูลบัญญัติ ข้อที่ทรงบัญญัติเพิ่มเติมมาทีหลัง เรียกว่าอนุบัญญัติ

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ทัศนะคิดว่า วินัยคือระเบียบแผน กฎเกณฑ์แบบต่างๆ ที่ตั้งขึ้นโดยอาศัยหลักธรรมคำสอนนั้น และเพื่อให้คำสอนหรือหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้นั้นให้เกิดผลเป็นจริงเป็นจังขึ้นมาแล้วก็เกื้อกูลการนำสู่จุดหมายหมายของพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า^{๑๙} และวินัย คือการจัดตั้งวางระบบและระเบียบแบบแผน กับทั้งบทกฎหมาย ระเบียบกฎเกณฑ์กติกา ที่เป็นข้อกำหนดในการจัดตั้งรวมทั้งการให้คนประพฤติปฏิบัติหรือให้กิจการดำเนินไปตามตัวบทกฎหมาย เมื่อคนตั้งอยู่ในวินัยโดยปฏิบัติตามสิกขาบทที่เป็นผู้มีศีล ศีลจึงเป็นคุณสมบัติของคน เป็นสภาพการฝึกฝนพัฒนาที่อยู่ในตัวคน^{๒๐} พระพุทธองค์และคณะสงฆ์ในสมัยนั้นบัญญัติวินัยหรือสิกขาบทเพื่อเป็นประโยชน์หรือวัตถุประสงค์ที่เสมอกัน ๑๐ ประการ ย่อได้เป็น ๕ หมวด คือ^{๒๑}

๑) เพื่อประโยชน์แก่สงฆ์หรือส่วนรวม

(๑) เพื่อความรับว่าดีแห่งสงฆ์ คือเพื่อความดีงามของสถาบันสงฆ์ทั้งหมดโดยส่วนรวมที่มีความเรียบร้อยอยู่กันด้วยดีด้วยการตั้งวินัยขึ้นมาบนรากฐานแห่งความยอมรับร่วมกัน

(๒) เพื่อความสำคัญแห่งสงฆ์ไม่ใช่เฉพาะแต่อยู่เรียบร้อยดีต้องอยู่สบายของส่วนรวม

๒) เพื่อประโยชน์แก่ตัวบุคคล

(๑) เพื่อกำราบคนหน้าด่าน คือผู้ก่ออยาก

(๒) เพื่อความอยู่อย่างผาสุกของภิกษุผู้ที่มีศีลเป็นที่รัก

^{๑๘} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **วินัยมุข เล่ม ๑**, พิมพ์ครั้งที่ ๓๐, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๗), หน้า ๙-๑๐.

^{๑๙} พระเทพเวที (ประยูร ปยุตฺโต) และ ดร. ระวี ภาวิไล, **พุทธบริษัทกับพระธรรมวินัย**, หน้า ๑๑

^{๒๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **นิติศาสตร์แนวพุทธ**, หน้า ๖๑.

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๒.

๓) เพื่อประโยชน์แก่ชีวิตมนุษย์ คือคำนึงถึงผลดีและผลร้ายที่จะเกิดกับชีวิตของมนุษย์ เช่น เรื่องความดี ความชั่ว เป็นต้น โดยมุ่งที่จะสร้างสภาพเอื้อเพื่อต่อชีวิตที่ดีงาม

(๑) เพื่อปกป้องอาสวะอันจะบังเกิดขึ้นในปัจจุบัน

(๒) เพื่อปกป้องอาสวะอันจะบังเกิดขึ้นในอนาคต

๔) เพื่อประโยชน์แก่ประชาชนทั่วไปที่เป็นสังคมใหญ่ คือ เพื่อผลดีแก่จิตใจของประชาชนทำให้คนมีจิตใจผ่องใสด้วยอาศัยความดีงามของพระสงฆ์เป็นสื่อ

(๑) เพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส

(๒) เพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่เลื่อมใสแล้ว

๕) เพื่อประโยชน์แก่ตัวพระศาสนา

(๑) เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระธรรมวินัย

(๒) เพื่อถือตามพระธรรมวินัย นั่นก็คือเพื่อช่วยคำจูงให้ระเบียบแบบแผนและระบบต่าง ๆ เกิดผลในการปฏิบัติตามหลักการอย่างหนักแน่นมั่นคง เป็นไปตามวัตถุประสงค์อย่างมั่นคง

จะเห็นได้ว่าพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติในช่วงตอนกลางสมัยพุทธกาลโดยไม่มีกรเรียงลำดับตามความสำคัญจนมาถึงการทำสังคายนาครั้งที่ ๑ พระมหากัสสะปะได้ปรารภพระธรรมวินัยของพระพุทธองค์แล้วจัดทำให้เป็นหมวดหมู่โดยมีพระอุบาลีและพระอานนท์และพระอรหันต์อีก ๔๙๗ องค์เป็นสักขีพยานในการทำสังคายนาพระธรรมวินัยเรียบเรียงให้เป็นหมวดหมู่แยกเป็นข้อๆ ตามสาขาบท โดยแยกเป็นของบรรพชิตหรือสำหรับผู้เฝ้าบวช เรียกว่า อเนคาริยวินัยและของคฤหัสถ์หรือผู้ที่ครองเรือน เรียกว่า อาคาริยวินัย กำหนดดังนี้ คือสิกขาบทหรือข้อบัญญัติของพระภิกษุสงฆ์มี ๒๒๗ ข้อ^{๒๒} สำหรับพระภิกษุณีมี ๓๑๑ ข้อ^{๒๓}

ตารางที่ ๒.๑ เปรียบเทียบสิกขาบทหรือศีลของพระภิกษุและพระภิกษุณี

สิกขาบท	พระภิกษุ	พระภิกษุณี
ปาราชิก	๔	๘
สังฆาทิเสส	๑๓	๑๗
อนียต	๒	-
นิสัคคีย์	๓๐	๓๐
ปาจิตตีย์	๙๒	๑๖๖
ปาฏิเทสนีย์	๔	๘

^{๒๒} วิ.ม. (ไทย) ๒/๖๕๕/๔๒๗.

^{๒๓} วิ.ม. (ไทย) ๓/๑๒๔๓/๒๓๑.

ลักษณะ	พระภิกษุ	พระภิกษุณี
เสขิยวัตร	๗๕	๗๕
อจิรณสมณะ	๗	๗
รวม	๒๒๗	๓๑๑

ในส่วนของสามเณรมีลักษณะ ๑๐ ข้อและอุบาสก อุบาสิกา มีลักษณะ ๕ บ้าง ๘ บ้าง ตามแต่ใครจะรักษาตามกำลังของตนที่จะปฏิบัติได้ จึงกล่าวได้ว่าพระธรรมวินัยเป็นธรรมนูญแห่งการปกครองที่ยาวนานมากที่สุดในโลก เป็นธรรมนูญฉบับเดียวที่ไม่มีการแก้ไขหรือปรับปรุงใหม่เพื่อให้อนุวัตรตามโลก สังเกตจากการทำสังคายนาครั้งที่ ๑ ที่พระมหากัสสปะผู้เป็นประธานสงฆ์ได้ประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยอุத்தัตถุติกรรมวาจาว่า “ท่านทั้งหลายขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้าลักษณะของพวกเราที่ปรากฏแก่กฤตสัณโณอยู่แม้พวกกฤตสัณโณก็รู้อยู่แล้วว่าสิ่งนี้ควรแก่พระสมณะเชื้อสายศากยบุตร สิ่งนี้ไม่ควร ถ้าพวกเราจักถอนสิกขาบทเล็กน้อยเสียจักมีผู้กล่าวว่า พระสมณโคดมบัญญัติสิกขาบทแก่สาวกทั้งหลายชั่วคราว พระศาสดาของสมณะเหล่านี้ยังดำรงอยู่ตราบใด สาวกเหล่านี้ยังศึกษาในสิกขาบททั้งหลายตราบนั้น เพราะเหตุที่พระศาสดาของพระสมณะเหล่านี้ปรินิพพานแล้วพระสมณะเหล่านี้จึงไม่ศึกษาในสิกขาบททั้งหลายในกาลบัดนี้ ถ้าความพร้อมของสงฆ์ถึงที่สุดแล้ว สงฆ์ไม่พึงบัญญัติสิ่งที่ไม่ทรงบัญญัติไม่พึงถอนพระบัญญัติไว้แล้ว พึงสมาทานในสิกขาบททั้งหลายตามที่ทรงบัญญัติแล้วนี้เป็นอุตติ”^{๒๔}

จึงเชื่อได้ว่าพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้า มีความสำคัญในการเกื้อกูลนานับการและเป็นหลักชัยในการปกครองคณะสงฆ์ ฆนฺตศาสนาได้อย่างมั่นคงถาวร ดังที่พระพุทธองค์ทรงปรารภกับพระอานนทีก่อนที่พระองค์จะปรินิพพานว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกเธอมีตนเป็นที่พึ่งเกิด อย่ามีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่งเลย จงมีธรรมเป็นที่พึ่งเกิด อย่ามีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่งเลย ดูก่อนอานนทธรรมวินัยได้อันเราแสดงไว้ว่า บัญญัติไว้แล้วกาพวกเธอ ธรรมและวินัยนั้น จักเป็นศาสดาของพวกเธอทั้งหลาย โดยการล่วงไปแห่งเรา”^{๒๕} นี่ก็แสดงชัดว่าว่าธรรมวินัยทั้งหมดเป็นเหมือนศาสดาของชาวพุทธ เพราะฉะนั้นถ้าหากว่าสงฆ์สำคัญ วินัยก็สำคัญคือวินัยเป็นตัวที่ทำให้สงฆ์ดำรงอยู่ และให้สงฆ์อยู่อย่างเป็นระบบเป็นรูปแบบที่เป็นไปตามพระพุทธประสงค์นั่นเอง^{๒๖} พระพุทธเจ้าวางกรอบพระธรรมวินัยเพื่อเป็นแบบแผนข้อวัตรปฏิบัติในการอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะและทรงป้องกันภัยอันตราย อสัทธิธรรมที่จักเกิดขึ้นกับพุทธศาสนา พระธรรมวินัยเป็นกรอบและแนวการปฏิบัติดำรงตนให้อยู่ในขอบเขตอันเหมาะสม

^{๒๔} วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๔๒/๒๗๙.

^{๒๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๔.

^{๒๖} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต) และ ดร.ระวี ภาวิไล, พุทธบริษัทกับพระธรรมวินัย, หน้า ๒๒

ในสมณะเพื่อความผาสุกและความเรียบร้อยในหมู่คณะ อันเป็นประโยชน์เกื้อกูลทั้งฝ่ายบรรพชาและคฤหัสถ์นั่นเอง และการบัญญัติพระธรรมวินัยหรือข้อสิกขาบทแต่ละข้อนั้นล้วนมีเหตุผลแห่งการบัญญัติทั้งนั้นไม่ว่าสิกขาบทเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็ตามโดยการยอมรับแห่งคณะสงฆ์เป็นเสียงข้างมาก พระพุทธเจ้าบัญญัติพระวินัยโดยผ่านมติการยอมรับจากคณะสงฆ์ร่วมกัน โดยกำหนดกฎเกณฑ์ในการถือปฏิบัติ คือ ภิกษุ ถือข้อวัตรศีลสิกขาบท ๒๒๗ ข้อ ภิกษุณีถือข้อวัตรสิกขาบท ๓๑๑ ข้อสามเณรถือข้อวัตรสิกขาบท ๑๐ ข้อ ซีพราหมณ์ถือข้อวัตรสิกขาบท ๘ ข้อ และอุบาสก-อุบาสิกา ถือข้อวัตรสิกขาบท ๕ ข้อ พระภิกษุสามเณรอุบาสกอุบาสิกาทุกคนเป็นหนึ่งในองค์กรของพระพุทธศาสนา เมื่ออยู่ร่วมกันแล้วย่อมจะมีแนวทางการปฏิบัติการศึกษาเหมือนกัน และการศึกษาในพระพุทธศาสนาถือเป็นบรรทัดฐานการรองรับพระธรรมวินัยอีกอย่างหนึ่ง

๒.๑.๒ แนวคิดการปกครองคณะสงฆ์ (ในสมัยพุทธกาล)

หลังจากที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว ทำให้เหล่าพระภิกษุที่เป็นพระเสขะบุคคลต่างก็พากันเศร้าโศก ไม่มีสมาธิที่จะปฏิบัติธรรมพากเพียรการศึกษาธรรมของพระองค์ ดุจเช่นกับบุตรผู้ขาดบิดามารดา บรมครูของตนสิ้นไปก็เหมือนกับกำลังใจที่จะทำความดีหมดสิ้นไปด้วย ในช่วงที่ประชุมเพลิงพระบรมสรีระศพของพระพุทธเจ้านั้น ได้มีพระภิกษุผู้เฒ่ารูปหนึ่ง ชื่อว่าสุภัททะ ได้กล่าวทักท้วงห้ามไม่ให้ใครเศร้าโศกถึงพระองค์ผู้เสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้วนั้น ให้พวกภิกษุทั้งหลายดีใจกับการจากไปของพระพุทธเจ้าเศร้าโศกทำไม ควรดีใจที่พระพุทธองค์เสด็จปรินิพพานไปแล้ว เมื่อสมัยก่อนเราจะทำอะไรจะพูดจะคิดอะไรก็ได้เป็นอิสระแห่งตนเอง กระทำคามผิดพลาดอะไร ๆ ก็มักถูกตำหนิติเตียนโดยใจความว่า “พอที่เถิด พวกท่านอย่าเศร้าโศก อย่าคร่ำครวญเลย พวกเราอดพ้นดีแล้วจากพระมหาสมณะรูปนั้น ที่คอยที่จะจ้ำจี้จ้ำไชพวกเราว่าสิ่งนี้ควรแก่เธอ สิ่งนี้ไม่ควรแก่เธอ บัดนี้พวกเราปรารถนาสิ่งใดก็จักทำสิ่งนั้น ไม่ปรารถนาสิ่งใด ก็จักไม่ทำสิ่งนั้น”^{๒๗}

ฝ่ายมหาพระกัสสปะได้ยืนถ้อยคำอย่างนั้น มีความรู้สึกเป็นห่วงต่อภัยพระพุทธศาสนาอย่างยิ่งนัก จึงปรารภขอมติต่อที่ท่ามกลางสงฆ์ว่า พวกเราควรทำสังคายนาธรรมวินัยกันเถิด ภายหน้าสภาวะมิใช่ธรรมจะรุ่งเรือง ธรรมจะเสื่อมถอย สภาวะมิใช่วินัยจะรุ่งเรือง วินัยจะเสื่อมถอย ภายหน้าธรรมวาทีบุคคลจะมีกำลัง ธรรมวาทีบุคคลจะเสื่อมกำลัง อวินัยวาทีบุคคลจะมีกำลัง วินัยวาทีบุคคลจะเสื่อมกำลังลง^{๒๘} เพราะมองจุดประสงค์ที่พระองค์มิได้มอบอำนาจแห่งการปกครองให้แก่

^{๒๗} วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๗๗/๓๓๖.

^{๒๘} วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๗๗/๓๓๖.

พระสงฆ์องค์ใดเลยนั้น ดังพุทธพจน์ที่ทรงตรัสกับพระอานนท์ว่า “ดูก่อนอานนท์ ธรรมวินัยใดที่เราแสดงบัญญัติไว้แล้วแก่พวกเธอ ธรรมวินัยนั้นจักเป็นศาสดาของพวกเธอทั้งหลายเมื่อเราสิ้นไป” ^{๒๙}

๒.๑.๓ การทำสังคายนาครั้งที่ ๑

การทำสังคายนาครั้งที่ ๑ ทำเมื่อพุทธศักราชที่ ๑ หลังจากพุทธปรินิพพานแล้วได้ ๓ เดือนทำที่สัตตบรรณคูหา ใกล้กรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ ประเทศอินเดีย พระมหากัสสปะเป็นประธานดำเนินการทำสังคายนา และพระมหากัสสปะสวดขอให้สงฆ์สมมติตัวท่านเองเป็นผู้สอบถามธรรมวินัย ให้พระอุบาลีเป็นผู้ตอบข้อซักถามเกี่ยวกับวินัย และสมมติตัวท่านเอง เป็นผู้ถามหลักธรรมแล้วให้พระอานนท์เป็นผู้ตอบข้อซักถามหลักธรรม ในการทำสังคายนาครั้งนั้นมีพระอรหันต์ ๕๐๐ องค์ กระทำ ๗ เดือน โดยมีพระเจ้าอชาตศัตรูเป็นผู้ถวายความอุปถัมภ์ตลอดการทำสังคายนาครั้งที่ ๑

การทำสังคายนาครั้งที่ ๑ นี้ ได้เริ่มต้นทำสังคายนาพระวินัยเป็นเบื้องต้น เพราะถือว่าพระวินัยก็คืออายุของพระพุทธศาสนา เมื่อพระวินัยคงอยู่กับศาสนาก็ได้ชื่อว่ายั่งยืนคงอยู่โดยที่พระมหากัสสปะเป็นผู้ซักถามพระวินัยแล้วพระอุบาลีเป็นผู้ตอบส่วนพระธรรมนั้นพระอานนท์เป็นต้นเป็นผู้ตอบ

หลังจากนั้น พระอานนท์ได้เสนอให้ที่ประชุมรับทราบถึงพุทธานุญาตที่พระพุทธองค์ตรัสกับพระอานนท์ว่า ดูก่อนอานนท์เมื่อเราล่วงลับไปแล้ว สงฆ์ยังหวังอยู่จะพึงถอนสิกขาบทเล็กน้อย^{๓๐} และด้วยสาเหตุที่พระอานนท์ยกประเด็นขึ้นมากล่าวเท่านั้นทำให้เหล่าพระอรหันต์บางรูปทำการปรึกษาหารือว่าอะไรคือสิกขาบทเล็กน้อย แล้วจึงกำหนดบทไหนอย่างไรที่พึงเพิกถอนได้บ้าง หลังจากที่มีความคิดแตกต่างกันไปนานนับประการจนหาที่สุดแห่งขอยุติมิได้ เพื่อป้องกันวาทะของบุคคลนอกศาสนากล่าวได้ว่า สิกขาบทที่พระสมณโคดมทรงบัญญัติขึ้น อยู่ตราบเท่าที่พระองค์ทรงมีพระชนมายุเท่านั้นหรือ จะมีระยะยาวเหมือนควันไฟที่จางหายไปง่าย เมื่อสิ้นพระองค์ก็สิ้นทุกอย่างนั้นหรือ ดังนั้นพระมหากัสสปะผู้เป็นประธานสงฆ์จึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาว่า ท่านทั้งหลายขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า สิกขาบทของพวกเราที่ปรากฏแก่ฤหัสถ์มีอยู่แม้พวกฤหัสถ์รู้ว่าสิ่งนี้ควรแก่พระสมณะเชื้อสายศากยบุตร สิ่งนี้ไม่ควร ถ้าพวกเราจักถอนสิกขาบทเล็กน้อยเสียจักมีผู้กล่าวว่า พระสมณะโคดมบัญญัติสิกขาบทแก่สาวกทั้งหลายชั่วคราวเท่านั้น พระศาสดาของพระสมณะเหล่านี้ยังดำรงอยู่ตราบใด สาวกเหล่านี้ยังต้องศึกษาในสิกขาบททั้งหลายอยู่ตราบนั้น เพราะสาเหตุที่พระศาสดาของพระสมณะเหล่านี้ปรินิพพานแล้วพระสมณะเหล่านี้จึงไม่ศึกษาในสิกขาบททั้งหลาย ในกาล

^{๒๙} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๔.

^{๓๐} วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๔๑/๓๘๒.

บัดนี้ ถ้าความพร้อมของสงฆ์ถึงที่สุดแล้ว สงฆ์ไม่พึงบัญญัติ สิ่งที่ไม่ทรงบัญญัติ ไม่พึงถอนพระบัญญัติที่ทรงบัญญัติไว้แล้วพึงสมทานประพจน์ในสิกขาบทที่ทรงบัญญัติแล้ว นี่เป็นบัญญัติ”^{๓๑}

พระมหากัสสปะยังได้สวดซ้ำและถามสงฆ์ว่า การไม่บัญญัติสิ่งที่ไม่ทรงบัญญัติไม่ถอนพระบัญญัติที่ทรงบัญญัติที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว สมทานประพจน์ในสิกขาบททั้งหลายตามที่ทรงบัญญัติแล้ว เห็นชอบแก่ผู้ใดท่านผู้นั้นพึงเป็นผู้หนึ่ง ถ้าไม่เห็นชอบแก่ผู้ใดขอผู้นั้นพึงพูด ผลปรากฏว่าไม่มีใครพูดอะไรเลยทุกรูปนั่งเงียบ ในที่สุดเมื่อไม่มีใครคัดค้าน พระมหากัสสปะจึงใช้อำนาจสงฆ์ทั้งหมดให้สงฆ์ยอมรับข้อมติดังกล่าว

จึงสรุปได้ว่า สงฆ์ไม่บัญญัติสิ่งที่ไม่ทรงบัญญัติ ไม่ถอนพระบัญญัติที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว สมทานประพจน์ในสิกขาบททั้งหลายตามที่ทรงบัญญัติแล้ว ชอบแก่สงฆ์ เหตุนี้จึงมี ข้างเจ้าทรงความนี้ไว้ด้วยอย่างนี้^{๓๒} เมื่อปัญหาที่เกี่ยวกับสิกขาบทข้อเล็กน้อยก็จบลงเพียงเท่านี้ พระเถระ หลายรูปต่างมีความคิดเห็นเป็นเช่นเดียวกันว่า พระอานนทต้องอาบัติทุกกฏ ๕ สถาน คือ^{๓๓}

- ๑) ไม่ทูลถามให้ชัดเจนว่า สิกขาบทเล็กน้อยคืออะไรบ้าง
- ๒) เหยียบผ้าอาบน้ำฝนของพระพุทธเจ้า
- ๓) ปลอຍให้สตรีถวายบังคมพระสรีระศพก่อน
- ๔) ไม่ทูลวิงวอนให้พระพุทธเจ้าให้ทรงมีพระชนมายุต่อไป
- ๕) ดำเนินการให้สตรีบวชในพระพุทธศาสนา

พระอานนทยืนดินน้อมรับอาบัติเหล่านั้นด้วยความเกรงใจพระเถระ และได้ชี้แจงข้อสงสัยที่ตนต้องไปเพราะเหตุผลเหล่านี้คือ

- ๑) ระลึกไม่ได้
- ๒) เหยียบผ้าอาบน้ำฝนด้วยความเคารพ
- ๓) สตรีไม่ควรอยู่ในเวลาดึกมืด
- ๔) ถูกมารดลใจ
- ๕) พระนางมหาปชาบดีเป็นผู้ศุญฺญการต่อพระพุทธองค์อย่างยิ่ง

ส่วนพระปุราณะพร้อมด้วยพระภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป ท่องเที่ยวไปในทักษิณาศรีชนบทไปพักอยู่ที่วัดเวฬุวันในกรุงราชคฤห์ ได้ทราบข่าวพระมหาเถระได้ทำสังคายนาโดยมี

พระมหากัสสปะเป็นประธาน และพระเถระเหล่านั้นก็บอกว่าขอให้ท่านรับรองข้อที่ทำสังคายนาครั้งนี้ด้วย นับว่าเป็นประเด็นน่าสนใจกล่าวคือมีความเห็นแตกแยกแนวคิดเห็นกันบ้างแล้ว

^{๓๑} วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๔๒/๓๘๒-๓๘๓.

^{๓๒} วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๔๒/๓๘๒-๓๘๓.

^{๓๓} วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๔๓/๓๘๔.

เพราะ พระปูลาณะ ตอบว่าพระธรรมวินัยเป็นอันพระเถระทั้งหลายสังคายนาดีแล้วแต่ยังมีบางสาขาที่ผมได้รับฟังมาจากพระผู้มีพระภาคเจ้าต่อพระพักตร์ ข้าพเจ้าก็จะถือข้อปฏิบัติอย่างนั้น คือจะปฏิบัติตามที่เคยได้ยินได้ฟังมา คือ

- ๑) การเก็บสิ่งของเหล่านี้ มีเกลือ น้ำมัน ข้าวสาร เป็นต้นไว้ในที่อยู่
- ๒) การปรุงอาหารภายในที่อยู่
- ๓) การหยิบสิ่งของที่ยังไม่ได้รับประเคน
- ๔) สิ่งของที่นำมาจากที่นิมนต์
- ๕) สิ่งของที่รับประเคนไว้ก่อนถึงเวลาฉัน
- ๖) สิ่งของที่เกิดในป่า
- ๗) สิ่งของที่เกิดในสระ ^{๓๔}

สรุป การทำสังคายนาครั้งที่ ๑ ที่ถ้ำสัตตบรรณคูหา ข้างเขาเวภาระบรรพตใกล้กรุงราชคฤห์โดยองค์อุปถัมภ์คือพระเจ้าอชาตศัตรู มีพระมหากัสสปะได้รับเลือกเป็นประธานและเป็นผู้ชักถามพระธรรมวินัย พระอุบาลีเถระเป็นผู้ตอบข้อชักถามทางพระวินัย พระอาณนทีเถระเป็นผู้ตอบข้อชักถามทางพระธรรม มีพระอรหันต์เข้าประชุมเป็นสังคีติการกสงฆ์ หรือสงฆ์ผู้เป็นคณะกรรมการทำสังคายนา จำนวน ๕๐๐ รูป ใช้ระยะเวลา ๗ เดือน จึงสำเร็จ

๒.๑.๔ การทำสังคายนาครั้งที่ ๒

การสังคายนาครั้งที่ ๒ กระทำที่วาลิการาม เมืองเวสาลี แคว้นวัชชีพระยาสาธกบัณฑิตเป็นผู้ชักชวนพระเถระที่เป็นพระผู้ใหญ่แก่พระธรรมวินัยร่วมมือในการนี้พระสงฆ์ประชุมกัน ๗๐๐ รูป กระทำอยู่ ๘ เดือนจึงได้แล้วเสร็จ สังคายนาครั้งนี้กระทำภายหลังที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว ๑๐๐ ปีโดยมีพระเวตตะ เป็นผู้ถาม พระสัพพกามี เป็นผู้แก้ปัญหาพระเจ้ากาลาโศกราช ทรงให้การอุปถัมภ์ ในการทำสังคายนาครั้งนี้ มีพระภิกษุพวกวัชชีบุตรชาวเมืองเวสาลี แสดงวัตถุ ๑๐ ประการ (ซึ่งมีความผิดไปจากพระธรรมวินัย) ว่า เป็นของควรหรือถูกต้องตามพระธรรมวินัย คือ ^{๓๕}

๑) **สังคิโลณกัปปะ** คือ เก็บเกลือในเขาสัตว์ (เขนง) เอาไว้ฉันกับอาหารได้(ความจริงต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะเมื่อเก็บไว้ค้างคืนแล้วนำมาปนกับอาหาร อาหารนั้นก็เหมือนค้างคืนด้วย)

๒) **ท้วงคุลกัปปะ** คือ ตะวันชายไปแล้ว ๒ นิ้ว ฉันอาหารได้ (ความจริงต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะฉันอาหารในเวลาวิการ คือเที่ยงไปแล้ว)

๓) **คมมันตรกัปปะ** คือภิกษุฉันอาหารในที่นิมนต์จนบอกพ้อไม่รับอาหารที่เขาเพิ่มเติมแล้วคิดว่าจะเข้าบ้าน ฉันอาหารที่ไม่เป็นเดนได้ (ความจริงไม่ได้ ต้องอาบัติปาจิตตีย์)

^{๓๔} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๗๔-๓๗๘/๗๐-๗๗.

^{๓๕} วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๕๐/๔๐๐.

๔) อาวาสกัปปะ คือภิกษุอยู่ในสี่หาเดียวกัน ทำอุโบสถแยกกันได้ (ความจริงไม่ได้ต้องอาบัติทุกกฏ)

๕) อนุมตักกัปปะ คือ สงฆ์ยังมาประชุมไม่พร้อมกันแต่ครบจำนวนพอทำกรรมได้ ก็ควรทำไปก่อนได้ แล้วขออนุমัติหรือความเห็นชอบจากภิกษุผู้ที่มาทีหลัง (ความจริงไม่ได้ไม่ควรอย่างยิ่ง)

๖) อาจิณณกัปปะ คือ เรื่องอุปฌายะอาจารย์เคยประพฤติมาแล้วใช้ได้ (ความจริงถ้าถูกก็ใช้ได้ ถ้าผิดก็ใช้ไม่ได้)

๗) อมถิตกัปปะ คือ นมสที่แปรแล้ว แต่ยังไม่เป็นนมสัสม ภิกษุฉันในที่นิมนต์จนบอกไม่รับอาหารที่เขาถวายเพิ่มให้แล้วคงตึมนมนั้นได้ (ความจริงไม่ได้ ต้องอาบัติปาจิตตีย์)

๘) ชโลคิ คือ น้ำเมาอย่างอ่อนที่มีรสเมาเจืออยู่น้อย ไม่ถึงกับจะทำให้เมาควรตึมได้ (ความจริงไม่ควร)

๙) อทสณิสีหะ คือ ผ้านั่งที่ไม่มีชาย ควรใช้ได้ (ความจริงไม่ควร)

๑๐) ชาตรูปรชตะ คือ ทองเงิน ควรรับได้ (ความจริงไม่ควร ถ้ารับ ต้องอาบัติปาจิตตีย์)

พวกภิกษุวัชชีบุตรเอาเถาใส่ไม้เท้าเกี่ยวไรเงินพวกอุบาสกที่มาในวันอุโบสถเพื่อเป็นค่าบริวารของพระสงฆ์ พระยสกกัณทกบุตร ซึ่งเป็นพระมาจากที่อื่น กล่าวห้ามอุบาสกเหล่านั้นว่าไม่สมควรให้แต่เพราะไม่รู้วินัย เขาจึงให้ไปตามที่เคยให้มา ตกกลางคืนภิกษุเหล่านั้นแบ่งเงินกันแล้วเฉลี่ยมาให้พระยสกกัณทกบุตร ท่านปฏิเสธ ก็เลยพากันโกรธมาก หว่านคำอุบาสกเหล่านั้น จึงประชุมกันลงปฏิสารณียกรรม คือให้ไปขอมาชาวบ้าน พระยสกกัณทกบุตร จึงอ้างวินัยว่า จะต้องมิพระเป็นทูตไปด้วย ๑ รูป เมื่อภิกษุวัชชีบุตรสวดประกาศแต่งตั้งให้ภิกษุรูปหนึ่งมอบให้ไปแล้ว พระยสกกัณทกบุตรก็เข้าไปหาอุบาสกเหล่านั้นชี้แจงข้อที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้หลายแห่งหลายสถานที่เกี่ยวกับเครื่องเคราหมองของสมณะพราหมณ์ ๔ ประการโดยยกอ้างหลักฐานว่า สมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระเชตะวันวิหารพระผู้มีพระภาครับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย สิ่งมัวหมองที่เป็นเหตุให้ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ มัวหมอง ไม่ส่องแสง ไม่สว่างรุ่งเรือง ๔ ประการ คือ^{๓๖}

๑) เมฆเป็นสิ่งมัวหมองที่เป็นเหตุให้ดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ มัวหมองไม่ส่องแสง ไม่รุ่งเรือง

๒) หมอกเป็นสิ่งมัวหมองที่เป็นเหตุให้ดวงจันทร์ดวงอาทิตย์มัวหมอง ไม่ส่องแสง ไม่รุ่งเรือง

^{๓๖} วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๔๗/๓๙๕-๓๙๖.

๓) ควันและฝุ่นละอองเป็นสิ่งมัวหมองที่เป็นเหตุให้ดวงจันทร์ดวงอาทิตย์มัวหมองไม่ส่องแสง ไม่รุ่งเรือง

๔) ราหูเป็นจอมอสูรเป็นสิ่งมัวหมองที่เป็นเหตุให้ดวงจันทร์ดวงอาทิตย์มัวหมอง ไม่ส่อง ไม่พ่องใส ไม่รุ่งเรือง ๔ ประการ คือ

ภิกษุทั้งหลายอุปมาเหมือนความเศร้าหมองของอุปกิเลสที่ทำให้สมณพราหมณ์มัวหมอง ไม่สง่า ไม่พ่องใส ไม่รุ่งเรือง ๔ ประการ คือ

๑) ภิกษุทั้งหลาย สมณพราหมณ์พวกหนึ่งดื่มสุรา และเมรัย ไม่เว้นขาดจากการ ดื่มสุรา เมรัยนี้เป็นอุปกิเลสที่เป็นเหตุให้สมณพราหมณ์มัวหมอง ไม่สง่า ไม่รุ่งเรือง

๒) ภิกษุทั้งหลาย สมณพราหมณ์พวกหนึ่งเสพเมถุนธรรมไม่เว้นขาดจากการ เสพเมถุนธรรมนี้เป็นอุปกิเลสที่เป็นเหตุให้สมณพราหมณ์มัวหมอง ไม่สง่า ไม่พ่องใส ไม่รุ่งเรือง

๓) ภิกษุทั้งหลาย สมณพราหมณ์พวกหนึ่งยินดีทองและเงิน ไม่เว้นขาดจากการยินดีทองและเงินนี้เป็นอุปกิเลสที่เป็นเหตุให้สมณพราหมณ์มัวหมอง ไม่สง่า ไม่พ่องใส ไม่รุ่งเรือง

๔) ภิกษุทั้งหลาย สมณพราหมณ์พวกหนึ่งดำเนินชีวิตด้วยมิจฉาชีพ ไม่เว้นจากการเป็นมิจฉาชีพ นี่เป็นเหตุให้สมณพราหมณ์มัวหมอง ไม่สง่า ไม่พ่องใส ไม่รุ่งเรือง ดังสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสพระคาถาว่า

“สมณพราหมณ์พวกหนึ่ง ภูกราคะและโทสะปกคลุม
 ภูกอวิชาหุ้มห่อยินดีรูปที่น่ารัก ดื่มสุราและเมรัย
 เสพเมถุนธรรม ใจเขลา ยินดีเงินและทอง
 สมณพราหมณ์พวกหนึ่งดำเนินชีวิตด้วยมิจฉาชีพ
 พระพุทธเจ้าผู้เป็นเผ่าพันธุ์พระอาทิตย์
 ตรัสอุปกิเลสที่ทำให้สมณพราหมณ์พวกหนึ่งมัวหมอง ไม่สง่า
 เป็นทาสแห่งตัณหา ถูกตัณหาชักนำไปให้อัฏฐาพหยาบ
 เจริญเติบโต ย่อมยินดีการเกิดใหม่” ^{๓๗}

ฝ่ายอุบาสกอุบาสิกาที่ยินดีเช่นนั้น ก็เลื่อมใสพระสากันทกบุตร และกล่าวประณามภิกษุวัชชี เมื่อกลับจากที่นั้น ภิกษุที่เป็นทูตร่วมไปด้วยก็แจ้งให้ภิกษุวัชชีบุตรทราบต่างพากันโกรธเคืองพระยสากันทกบุตร อ้างว่า การที่พระยสากันทกบุตรไปพูดกับคนเหล่านั้นเป็นการแจ้งความแก่คฤหัสถ์โดยมิได้รับแต่งตั้งจากสงฆ์ เห็นควรลงอุปัชฌายกรรมคือยกเสียจากหมู่ ไม่ให้ใครคบด้วยพระภิกษุชาวเมืองปาฐะยะประมาณ ๖ รูปภิกษุชาววันตีทักขิณาบถประมาณ ๘๐ รูปได้มาประชุมปรึกษากันที่โอคังคบรรพตท่านพระเรวตะได้ทราบการที่ภิกษุทั้งหลายปรึกษากันเพื่อวินิจฉัย

^{๓๗} วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๔๗/๓๔๗.

๑) นิกายมหายาน

๒) นิกายวัชรยาน

ต่อมาในนิกายมหายาน แยกแยกแยกออกไปอีก ๒ นิกาย คือ

๑) นิกายวัชรยาน

๒) นิกายมหายาน

ต่อมาในนิกายวัชรยานแยกแยกออกไปอีก ๑ นิกาย คือ นิกายกัณฐะ และนิกายกัณฐะได้แยกแยกออกไปอีก ๑ นิกาย คือ นิกายสังกัณฐะ ต่อมาในนิกายสังกัณฐะได้แยกแยกออกไปอีก ๑ นิกาย คือ นิกายสุตตาวาท

ฝ่ายนิกายวัชรยาน ได้แยกแยกออกไปอีก ๔ นิกาย คือ

๑) นิกายมหายาน

๒) นิกายวัชรยาน

๓) นิกายสังกัณฐะ หรือสังกัณฐะ

๔) นิกายสังกัณฐะ

สรุปว่า การทำสังคายนาครั้งที่ ๒ ปรากฏเรื่องที่พวกภิกษุวัชรยานแสดงวัตถุ ๑๐ ประการ กระทำที่วัดการาม เมืองเวสาลี แคว้นวัชร โดยมิ่งคูปถัมภ์ คือพระเจ้าอโศกมหาราช มีพระมหาเถระ คือ ยสกาภิกษุเป็นประธาน พระเถระเป็นผู้ชักถามพระธรรมวินัย พระสังฆาภิบาลเถระ เป็นผู้ตอบข้อซักถาม มีพระอรหันต์เข้าประชุมเป็นสังคีติการกสงฆ์จำนวน ๗๐๐ รูป ใช้ระยะเวลา ๘ เดือน

๒.๑.๕ การทำสังคายนาครั้งที่ ๓

การทำสังคายนาครั้งที่ ๓ ประมาณ พ.ศ. ๒๐๐ กว่าปี หรือประมาณ ๓๐๐ ปี ในยุคสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช ผู้ทรงปกครองแผ่นดินแคว้นมคธ มีเมืองหลวงชื่อปาฏลิบุตร สมณนั้น ได้มีพระภิกษุผู้ปลอมบวชในบรรดาพระภิกษุสงฆ์เป็นจำนวนมากเพราะเห็นแก่พวกอำมาตย์และวัตถุทานจึงพากันปลอมบวชมากมาย เมื่อบวชแล้วก็พากันเทศนาสั่งสอนตามความเชื่อของตน แล้วอ้างว่าเป็นคำสอนของพระพุทธองค์ จนทำให้พระโมคคัลลบุตรติสสะเถระผู้ทรงความรู้ด้านพระไตรปิฎก ระอาแค้นใจที่เห็นพวกพระภิกษุอลัชชีปลอมมาบวชเหล่านั้นย่ำยีพระพุทธศาสนา จึงหลีกหนีไปอยู่ที่อโศกนครบรรพตเจริญวิปัสสนาอยู่ที่นี่อย่างเงียบ ๆ เป็นเวลา ๗ ปี เป็นด้วยเหตุที่มีพระภิกษุผู้เป็นอลัชชีปลอมมาบวชกันมาก พระเจ้าอโศกมหาราชไม่ทรงสบายพระทัยอย่างยิ่งในความแตกแยกของหมู่พระภิกษุ เพราะพระภิกษุผู้ทรงศีลก็ไม่ยอมสังฆกรรมร่วมกันกับพวกภิกษุทุศีล จึงรับสั่งให้พวกเสนาอำมาตย์ช่วยประสานงานให้เหล่าพระภิกษุทั้งสองฝ่ายประสานความสามัคคีแต่พวกภิกษุทั้งสองฝ่ายไม่ยอมทำสังฆกรรมร่วมกัน จนทำให้พวกอำมาตย์ทั้งหลายประหารตัดคอพระภิกษุผู้ทรงศีลเป็นจำนวนมาก ข้าราชการถึงพระเจ้าอโศกมหาราช ยิ่งทำให้พระองค์ไม่ทรงสบายพระทัยยิ่งขึ้น จึงเข้าขอโทษและไปถามพระภิกษุทั้งหลายว่า การที่พวกอำมาตย์ทำอย่างนั้นพระองค์เองจะเป็นบาปหรือไม่เหล่าพระภิกษุก็ตอบไม่เป็นเสียงเดียวกัน บ้างบอกเป็นบาปแน่ บางกลุ่มบอกว่าไม่เป็นหรือเพราะพระองค์ไม่ได้ทำ ใครทำคนนั้นก็เป็นบาป เพราะความที่ไม่ทรงสบายพระทัยนั่นเองทำให้พระองค์ทรง

ทูตไปนิมนต์พระโมคคัลลีบุตรติสสะมาเป็นผู้ถวายคำวิชันาให้หายช่องพระทัย เมื่อพระโมคคัลลีบุตรติสสะได้ถวายวิชันาให้หายช่องพระทัยว่าการฆ่าฟันพระภิกษุเป็นบาปเฉพาะเหล่าอำมาตย์เท่านั้น เพราะทำเกินรับสั่ง พระเจ้าอโศกมหาราชก็เลื่อมใสได้อารธนาให้เป็นประธานสงฆ์ชำระพระศาสนา ให้บริสุทธิ์ท่านพำนักอยู่ ณ โอศการามวิหาร และพระเจ้าอโศกมหาราชให้ประกาศชุมนุมสงฆ์จากทิศทั้ง ๔ มารวมประชุม ณ โอศการามวิหาร โดยให้พระโมคคัลลีบุตรติสสะถามธรรมกับคณะสงฆ์ทุกรูป แต่ผลปรากฏว่าพระภิกษุผู้เป็นเดียรฉัตรปลอมมาบวชก็ตอบไม่ได้หรือตอบได้แต่ไม่ตรงกับความเป็นจริง แห่งพระธรรมคำสอนของพระพุทธองค์

เมื่อความเป็นเช่นนั้นพระเจ้าอโศกมหาราชจึงได้มีพระราชดำรัสให้กำจัดพระภิกษุที่เป็นพวกเดียรฉัตรให้สิ้นทั้งหมดรวมประมาณหกหมื่นกว่ารูป หลังจากที่กำจัดพวกพระภิกษุ เดียรฉัตรปลอมให้สิ้นหมดแล้วพระเจ้าอโศกมหาราชจึงอารธนาพระภิกษุสงฆ์ทั้งหมดทำอุโบสถสังฆกรรม และพระโมคคัลลีบุตรติสสะจึงถือโอกาสตั้งกล่าวทำสังคายนาครั้งที่ ๓ โดยมีพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นองค์ศาสนูปถัมภ์ และเลือกพระอรหันต์ทั้งหมด ๑,๐๐๐ รูป ทำ ณ โอศการาม นครปาฏลิบุตร ทำอยู่ ๙ เดือน พระโมคคัลลีบุตรได้ร้อยกรองคัมภีร์ถว้ถวายขึ้น เพื่อแก้ปัญหาดัง ๆ ที่ยังคลุมเครือให้แจ่มแจ้งขึ้น โดยตั้งคำถามและคำตอบไปในตัวถว้ถวายได้แก่เรื่องที่กล่าวถึงบุคคลและวัตถุ เป็นต้น

ประเด็นที่น่าสนใจในการทำสังคายนาครั้งที่ ๓ ได้แก่พระเจ้าอโศกมหาราชได้ส่งสมณทูตไปประกาศพระพุทธศาสนาในต่างแดน เป็น ๙ สาย คือ^{๓๙}

๑) คณะพระมัทสน์ตักเถระ ไปแคชเมียร์และคันธาระอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศอินเดีย ซึ่งได้แก่แคว้นแคชเมียร์ในปัจจุบัน

๒) คณะพระมหาเถระ มหาสกลมณฑล ปัจจุบันได้แก่แคว้นไมเซอร์และดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำโคธาวารี อยู่ภาคใต้ของอินเดีย

๓) คณะพระรักขิตะ ไปวนวาสีประเทศ ได้แก่แคว้นแคว้นโยนกเหนือ ทางภาคตะวันออกเฉียงใต้ของอินเดีย แคว้นบอมเบย์

๔) คณะพระธรรมรักขิต ไปปรตตกชนบทอยู่ริมฝั่งทะเลอาระเบียนทางทิศเหนือของบอมเบย์

๕) คณะพระมหาธรรมรักขิต ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ แคว้นมหาราษฎร์ ปัจจุบันเป็นดินแดนแถบตะวันออกเฉียงเหนือ ห่างจากเมืองบอมเบย์

๖) คณะพระมหารักขิต ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ โยนกประเทศได้แก่แคว้นแคว้นของพวกฝรั่งชาติกรีก ในทวีปเอเชียตอนกลาง เหนือประเทศอิหร่านต่อขึ้นไปจนถึงเตอร์กิสถาน

^{๓๙} อภิชาติ โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์, พระพุทธศาสนาหายาน, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๓๓-๓๔.

๓) คณะพระมัทธิมและพระมหาเถระอีก ๔ รูป คือ พระกัสสปโคตรระตะพระมุสิก เทวี พระทุนทภิสสระ และพระเทวะ ไปเผยแผ่ ณ แคว้นดินแดนแถบเขาหิมาลัยได้แก่เนปาล ซึ่งอยู่ตอนเหนือของประเทศอินเดีย

๔) พระโสณะ และพระอุตตระ ไปเผยแผ่พระศาสนา ณ ดินแดนสุวรรณภูมิ ได้แก่ ไทย พม่า และมอญ ทุกวันนี้

๕) คณะพระมหินทเถระ ไปเผยแผ่ศาสนา ณ เกาะลังกา

จากนั้นที่พระเจ้าอโศกมหาราชได้ส่งพระสมณทูตไปประกาศพระพุทธศาสนานั้นทำให้พระพุทธศาสนาได้เจริญแพร่ขยายไปสู่นานาชาติโดยเฉพะอย่างยิ่งประเทศที่ได้รับอานิสงส์ของการกระทำสังคายนาครั้งที่ ๓ เป็นอย่างมาก

สรุปว่า การทำสังคายนาครั้งที่ ๓ ทำที่อโศการาม กรุงปาฏลิบุตร โดยพระเจ้าอโศกมหาราช เป็นองค์อุปถัมภ์ พระโมคคัลลีสบุตรติสสเถระเป็นประธานในการทำสังคายนา พระอรหันต์เข้าประชุมเป็นสังคีติการสงฆ์จำนวน ๑,๐๐๐ รูป ใช้ระยะเวลา ๙ เดือน จึงสำเร็จ

การทำสังคายนาพระธรรมวินัยนั้น เป็นการตรวจชำระรวบรวมพระธรรมวินัยให้เป็นหมวดหมู่ ซึ่งมีวิธีการโดยอาราธนาพระอรหันต์ พระชีนาสพ และเชิณักปราชญ์ราชบัณฑิตมาร่วมในการทำสังคายนาตรวจทานหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า มีพระมหากษัตริย์เป็นองค์ศาสนูปถัมภ์ การทำสังคายนาแต่ละครั้งนั้นมีประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนาอย่างมาก ทำให้พระพุทธศาสนามีหลักธรรมที่แน่นอนและสามารถตรวจทานได้ เป็นที่ยอมรับของพุทธศาสนิกชน ป้องกันอสังกรรมที่จะเกิดขึ้น นอกจากนี้การทำสังคายนาแต่ละครั้ง ยังมีส่วนสำคัญในการจัดรูปแบบในการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นสัดส่วนชัดเจนมากยิ่งขึ้น

๒.๑.๖ การปกครองคณะสงฆ์ (ในประเทศไทยในอดีตและปัจจุบัน)

๑) การปกครองคณะสงฆ์สมัยกรุงสุโขทัย

พระพุทธศาสนา ในสมัยกรุงสุโขทัยนี้มีทั้งลัทธิหรือนิกายเถรวาทและมหายานตั้งแต่สมัยพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ต้นราชวงศ์พระร่วง ที่ทรงนับถือพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาในสมัย กรุงสุโขทัย ได้รับอิทธิพลมาจากคณะสงฆ์ลังกาวงศ์ สืบเนื่องมาจากพระราหุลเถระ ได้มาประกาศพระพุทธศาสนาที่เมืองนครศรีธรรมราชตอนใต้ของประเทศไทย แรกเริ่มต้นพระพุทธศาสนาที่เมืองนครศรีธรรมราชประสบความสำเร็จอย่างยิ่ง สร้างศรัทธา ความเลื่อมใสให้กับประชาชน จนเป็นที่รู้จักในนามพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ เจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมากจนถึงสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช เสด็จขึ้นครองราชย์ ใน พ.ศ.๑๘๒๒ พระองค์ทรงสดับกิตติศัพท์ของคณะสงฆ์ลังกาวงศ์ที่เมืองนครศรีธรรมราช จึงโปรดให้พระมหาสังฆราชเจ้า คณะสงฆ์ลังกาวงศ์ขึ้นมาจากเมืองนครศรีธรรมราชมาตั้งตั้งสำนักเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ อรัญญิกเมืองสุโขทัย ดังปรากฏข้อความตอนหนึ่งในศิลาจารึกหลักที่ ๑ ว่า

เบื้องตะวันตกเมืองสุโขทัยมีอรัญญิก พ่อขุนรามคำแหงทรงทำโอยทานแด่พระมหาเถระสังฆราช ปราชญ์เรียนจบปิฎกไตรหลวง (รู้หลัก) ว่าปู่ครูในเมืองทุกคนลูก (จาลึก) แต่เมืองนครศรีธรรมราช^{๔๐} ตามศิลาจาลึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ซึ่งจารึกไว้ประมาณ พ.ศ.๑๘๓๕ ว่า นครสุโขทัยมีปู่ครูพระมหาเถระและมีพระเถระ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงให้ทัศนะว่า “สังฆราชเห็นจะเป็นตำแหน่งสังฆนายกชั้นสูงสุด (ปัจจุบัน เรียกว่า สกลมหาสังฆปริณายก) ตำแหน่งปู่ครูตรงกับที่เราเรียกพระครูทุกวันนี้ เป็นตำแหน่งของพระสังฆราช แต่พระมหาเถระที่กล่าวนั้นเห็นว่าเป็นพระที่มีอายุพรรษามาก และทรงคุณธรรมด้านศาสนาเท่านั้น มิใช่สมณศักดิ์ที่พระเจ้าแผ่นดินทรงตั้ง”^{๔๑}

ในกรุงสุโขทัย ระยะต้นคงมีพระสงฆ์ ๒ คณะ คือ คณะสงฆ์ฝ่ายหินยาน ซึ่งมีอยู่เดิมตั้งแต่สมัยพ่อขุนศรีอินทราทิตย์กับคณะสงฆ์ฝ่ายหินยานแบบลังกาวงศ์ที่จาริกมาจากเมืองนครศรีธรรมราช ได้รวบรวมยุบนิกายเป็นคณะเดียวกันเมื่อคราวเป็นคณะสงฆ์ลังกาวงศ์ และไม่ปรากฏว่ามีการจัดองค์การปกครองคณะสงฆ์

การจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ ปรากฏว่าแบบแผนชัดเจนในรัชสมัยพระธรรมราชาลิไทย เพราะว่าพระองค์ทรงอาราธนาพระมหาสามีสังฆราชจากเมืองนครพนม ชาวศรีลังกา ทำให้บทบาทของพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์มั่นคงขึ้น ที่เห็นได้ชัด คือ คณะสงฆ์ลังกาวงศ์นั้นนิยมอยู่ตามป่าเป็นพระนักปฏิบัติ คณะนี้เรียกว่า อรัญญวาสี คือ กลุ่มพระสงฆ์ผู้จำวัดอยู่ในป่าหรือวัดป่า (วิปัสสนา) ส่วนพระสงฆ์ที่เคยอยู่มานานหรืออยู่วัดบ้านที่เรียกว่า คณะคามวาสี หมายถึง ที่พักอยู่บ้านหรือวัดที่อยู่ใกล้ตัวเมือง ส่วนมากจะเป็นพระสายกลุ่มศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรม

คณะสงฆ์ ในสมัยกรุงสุโขทัยจะมี ๒ คณะ คือ คณะคามวาสี คือ คณะฝ่ายขวาและคณะอรัญญวาสี คือ คณะฝ่ายซ้าย ทั้งสองฝ่ายปกครองแยกจากกัน คือ เป็นเหมือนองค์กรที่ปกครองโดยอิสระจากกัน แต่ละคนมีเจ้าคณะผู้ปกครองบังคับบัญชาสูงสุดเป็นของตนเองที่เรียกว่า พระสังฆราช มีหน้าที่รับผิดชอบดูแลฝ่ายของตน ดังนั้นกรุงสุโขทัยจึงมีพระสังฆนายกหรือประมุขสงฆ์ ๒ รูป คือ พระสังฆราชคณะคามวาสีและพระสังฆราชคณะอรัญญวาสี เช่น ใน พ.ศ.๑๙๔๙ พระครูติลกิตรินศีล คันธวรสาธธรรมกิตติ สังฆราชญารุจิมหาเถระเป็นพระสังฆราชของคณะคามวาสี^{๔๒}

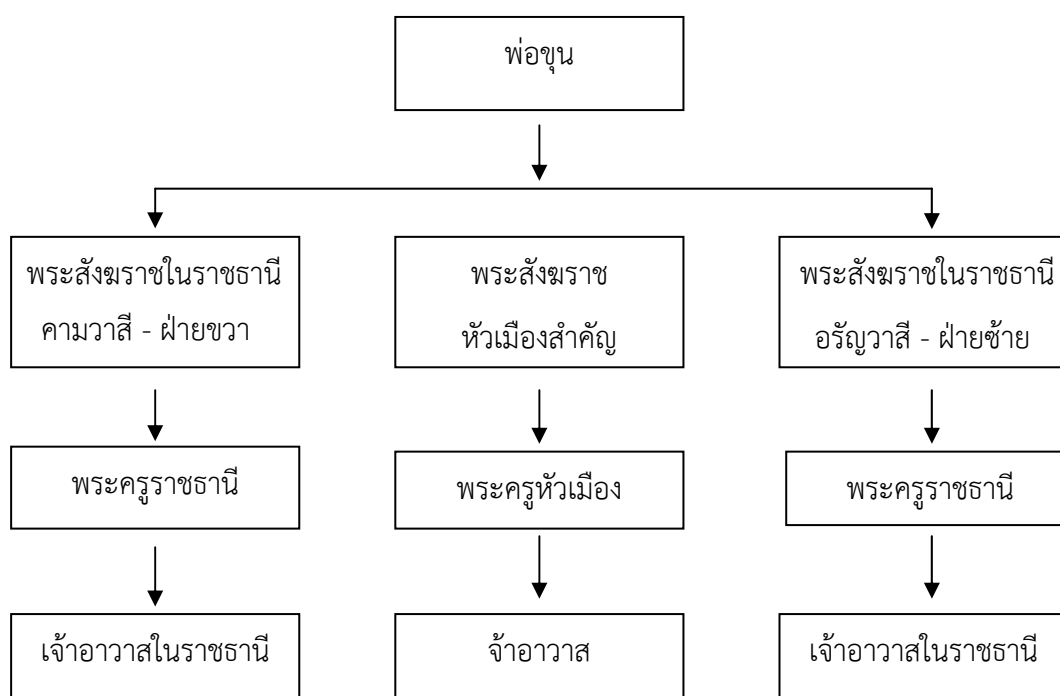
^{๔๐} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต), การปกครองคณะสงฆ์ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๖.

^{๔๑} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานปกครองคณะสงฆ์, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สามมิตร, ๒๕๑๕), หน้า ๗.

^{๔๒} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต), การปกครองคณะสงฆ์ไทย, หน้า ๘.

การปกครองคณะสงฆ์ ในหัวเมืองต่างๆ นอกจากกรุงสุโขทัย พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งพระสังฆราชประจำแต่ละหัวเมือง ในลักษณะเดียวกันที่ทรงแต่งตั้งประเทศราชไปครองหัวเมืองใหญ่ในฝ่ายราชอาณาจักร จึงมีพระสังฆราชหลายพระองค์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงนิพนธ์ไว้ว่า “ในประเทศสยาม เมื่อพระนครสุโขทัยเป็นราชธานีเห็นจะมีพระสังฆราชองค์เดียวด้วยวิธีปกครองพระราชอาณาจักรในต่อนั้น หัวเมืองใหญ่ที่ห่างไกลราชธานีเป็นเมืองประเทศราชโดยมากแม้เมืองที่อยู่ใกล้ราชธานีที่เป็นใหญ่ที่ตั้งเจ้านายในราชวงศ์ออกไปปกครอง อย่างทำนองเจ้าประเทศราชเมืองใหญ่เมืองหนึ่ง น่าจะมีพระสังฆราชองค์หนึ่งเป็น สังฆปริณายกของสังฆบริษัทเขตเมืองนั้นๆ”^{๔๓} สมเด็จพระสังฆราชได้รับการสถาปนาจากพระมหากษัตริย์ เท่านั้น

มีหนังสือพงศาวดารเหนืออีกแห่ง ๑ ที่ได้กล่าวเกี่ยวกับการจัดระบบการปกครองคณะสงฆ์ในกรุงสุโขทัย ฝ่ายขวาฝ่าย ๑ ฝ่ายซ้ายฝ่าย ๑ และมีราชทินนามสำหรับสังฆปริณายก^{๔๔} ดังนี้

แผนภาพที่ ๒.๒ โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ในสมัยกรุงสุโขทัย^{๔๕}

^{๔๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘.

^{๔๔} อ้างแล้ว.

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙.

อาณาจักรกรุงสุโขทัยสิ้นสุดลงเมื่อ พ.ศ.๑๙๒๐ โดยถูกผนวกเข้าเป็นดินแดนส่วนหน้าของอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา ในส่วนการปกครองคณะสงฆ์ก็เปลี่ยนแปลงสภาพเช่นเดียวกันกับอาณาจักรเหมือนกัน นอกจากคณะสงฆ์จะประพฤติปฏิบัติโดยเคร่งครัด ตามหลักพระธรรมวินัยแล้ว จะต้องประพฤติปฏิบัติตนมิให้ขัดต่อจารีตประเพณีอันดีงามของสังคมและกฎหมายของบ้านเมือง ซึ่งเปรียบเป็นอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาด้วย ^{๔๖}

๒) การปกครองคณะสงฆ์ในกรุงศรีอยุธยา

เมื่อกรุงสุโขทัยหมดอำนาจลง พระเจ้าอู่ทองหรือสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ทรงสถาปนากรุงศรีอยุธยาขึ้นเมื่อ พ.ศ.๑๘๙๓ ซึ่งถือว่าเป็นราชอาณาจักรที่ ๒ ของไทยและมีพระมหากษัตริย์เสด็จขึ้นครองราชย์ติดต่อกันถึง ๓๓ พระองค์ กล่าวด้านราชอาณาจักรเป็นเรื่องที่สืบเนื่อง มาจากกรุงสุโขทัยขึ้นครองราชย์ติดต่อกัน ๓๓ พระองค์ กล่าวด้านพระพุทธจักรเป็นเรื่องที่สืบเนื่อง มาจากกรุงสุโขทัย การปกครองคณะสงฆ์คงเป็นไปตามแบบอย่างการปกครองคณะสงฆ์ในยุคสุโขทัย คือ เป็นคณะคามวาสีและคณะอรัญวาสี แต่ว่าความเลื่อมใสในพระสงฆ์ลังกาวงศ์ยังมีความเจริญแพร่หลายมาตามลำดับ คณะของพระภิกษุสงฆ์คณะเดิมเริ่มมีน้อยลดลงเพราะพากันไปบวชอยู่คณะสงฆ์ลังกาวงศ์ปรากฏตามหลักฐานพงศาวดารหนึ่งตำนานโยนก ว่า ^{๔๗}

เมื่อ พ.ศ.๑๙๖๕ ซึ่งตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระอินราราชที่ ๖ ครองราชย์สมบัติมีคณะพระภิกษุสงฆ์ จำนวน ๑๐ รูป โดยแยกจากสายได้ ดังนี้

๑) สายพระมหาเถระ จากเชียงใหม่ ๗ รูป คือ

(๑) พระธรรมคัมภีร์	(๒) พระเมธีกร
(๓) พระญาณมงคล	(๔) พระศีลวงค์
(๕) พระสารีบุตร	(๖) พระธรรมรัตนกร
(๗) พระพุทธสาคร	

๒) สายพระมหาเถระจากกรุงศรีอยุธยา ๒ รูป คือ พระหมมนี และพระโสมเถระ

๓) สายพระมหาเถระจากประเทศกัมพูชา ๑ รูป คือ พระญาณสิทธิทั้ง ๑๐ รูป ได้พาพระภิกษุสงฆ์อีกจำนวนมากไปประเทศศรีลังกาและได้อุปสมบทแปลงนิกายใหม่เป็นสิงหลนิกาย ณ อุทูกุขเขปสีมา แม่น้ำกัลยาณี โดยพระวันรัตนมหาเถระเป็นพระอุปัชฌาย์ใน พ.ศ.๑๙๖๗ ทั้งคณะได้ศึกษาพระธรรมวินัยในประเทศศรีลังกาหลายปี เมื่อจะเดินทางกลับประเทศไทยจึงได้อาราธนาพระชาวลังกา ๒ รูป คือ พระมหาวิกรมพาหุ และพระอุตมปัญญาให้มาร่วมกันเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศไทยโดยขึ้นมาจากกรุงศรีอยุธยาก่อนแล้วค่อยแยกย้ายกันไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา จนมี

^{๔๖} แสวง อุดมศรี, การปกครองคณะสงฆ์ไทย, หน้า ๖๘.

^{๔๗} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพยานราชานุภาพ, ตำนานปกครองคณะสงฆ์, หน้า ๑๖.

เลื่อมใสศรัทธาขออุปสมบทเป็นภิกษุ เกิดเป็นคณะใหม่ที่เรียกว่า คณะคามวาสีฝ่ายขวา หรือ คณะป่าแก้ว ที่ชื่อว่าคณะป่าแก้ว เพราะมีอุปมาคล้ายรูปเดียวกัน ที่ชื่อว่า วันรัตน์ ซึ่งแปลว่า แก้ว วัดเขียนป่าแก้ว เป็นต้น

การปกครองคณะสงฆ์สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี คณะสงฆ์แบ่งเป็น ๓ คณะ คือ

๑) คณะคามวาสีฝ่ายซ้าย คือ คณะของพระสงฆ์ในภาคเหนือที่มีมาตั้งแต่แรกสถาปนากรุงสุโขทัย มีพระพุทธรูปอาจารย์ เป็นเจ้าคณะฝ่ายคามวาสีฝ่ายซ้าย

๒) คณะอรัญวาสี คือ คณะที่ต่อประเพณีพระสงฆ์ลังกาในกรุงสุโขทัย มีพระพุทธรูปอาจารย์

๓) คณะคามวาสีฝ่ายขวา คือ คณะสงฆ์ในภาคใต้ที่ไปศรีลังกาแล้วอุปสมบทใหม่ แล้วกลับตั้งคณะใหม่ ในนามที่เรารู้จักคือ คณะป่าแก้ว^{๔๘} มีพระวันรัตน์ เป็นเจ้าคณะคามวาสี ฝ่ายขวา ตำแหน่งพระพุทธรูปนี้ตั้งขึ้นใหม่ เป็นเจ้าคณะแทนพระวันรัตน์ ประมุขฝ่ายอรัญวาสีเดิม ซึ่งสับเปลี่ยนไปเป็นเจ้าคณะคามวาสีฝ่ายขวา ในรัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์เปลี่ยนเป็น พระพุทธรูปอาจารย์

คณะคามวาสีฝ่ายซ้าย มีสมเด็จพระอริยวงศาสจรรย์ราชธิดาธิปัตย์ อยู่วัดมหาธาตุ เป็นเจ้าคณะมีฐานานุกรม ๑๐ รูป พระราชาคณะ ๑๘ รูป มีพระพิมลธรรม เป็นต้น

คณะอรัญวาสีมีพระพุทธรูปอาจารย์ อยู่วัดโบสถ์ราชเดช เป็นเจ้าคณะบังคับบัญชาพระสงฆ์ฝ่ายสมถและวิปัสสนาทั้งหมด มีพระราชาคณะ ๗ รูป มีพระญาณไตรโลก เป็นต้น

คณะคามวาสีฝ่ายขวา มีพระวันรัตน์ อยู่วัดป่าแก้ว เป็นเจ้าคณะมีฐานานุกรม ๑๑ รูป มีพระราชาคณะ ๑๗ รูป มีพระธรรมวโรดม เป็นต้น

คำว่า “สมเด็จ” เป็นภาษาเขมร เชื่อว่านำมาใช้นำหน้าพระราชาคณะชั้นนำตั้งแต่กรุงศรีอยุธยา^{๔๙}

๓) การปกครองคณะสงฆ์สมัยกรุงธนบุรี

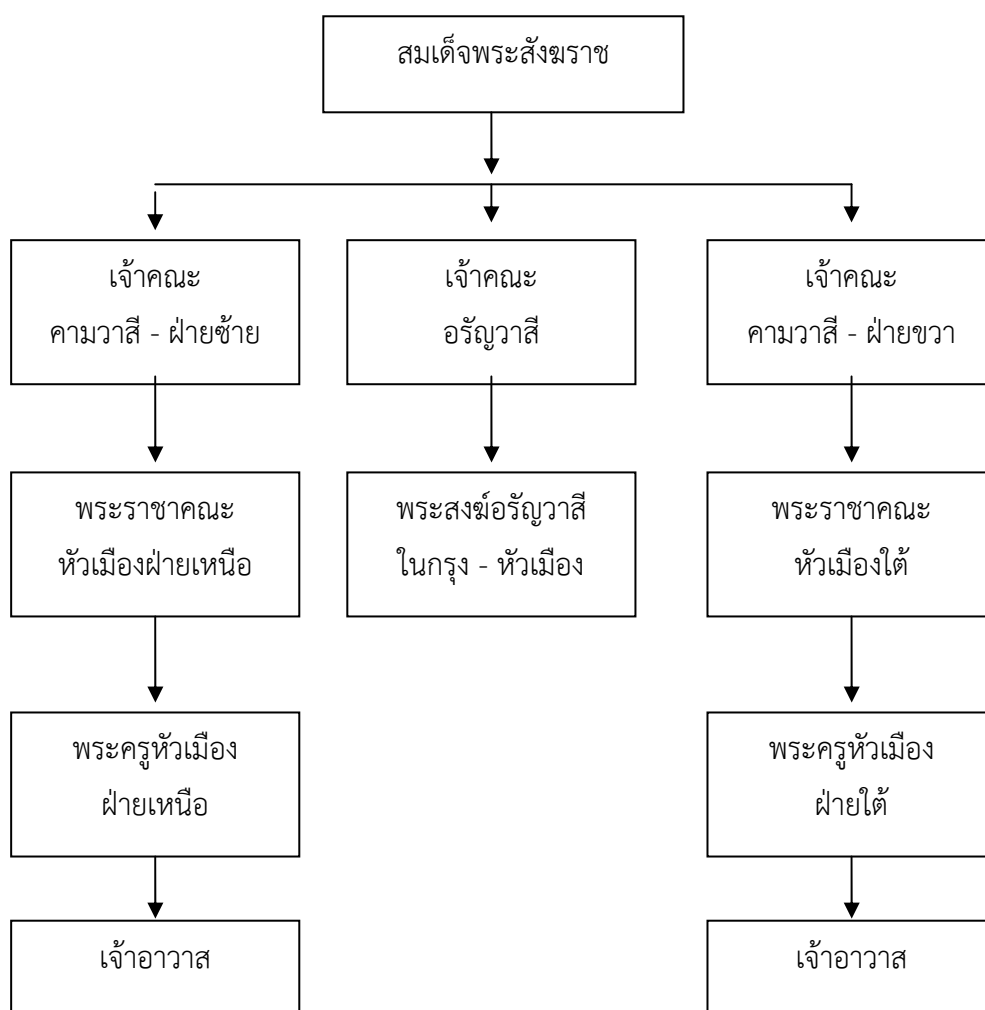
กรุงธนบุรีจัดได้ว่าเป็นราชอาณาจักรที่ ๓ ของประเทศไทย โดยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ สืบเนื่องมาจากกรุงศรีอยุธยาแตกแพ่งทั้งปวง ในปี ๒๓๑๐ ช่วงนี้ทำให้คณะสงฆ์แตกกระจายกันหนีอย่างระส่ำระสาย จนสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงกอบกู้เอกราชได้ ตั้งกรุงธนบุรีเป็นราชธานี ทรงได้สืบหาพระมหาเถระผู้ใหญ่ในเมือง กรุงศรีอยุธยา ผลปรากฏว่าพระผู้ใหญ่ชั้นนำในเมืองกรุงศรีอยุธยาไม่มี จึงมีพระราชประสงค์แต่งตั้งพระ

^{๔๘} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธรรมจิตโต), การปกครองคณะสงฆ์ไทย, หน้า ๑๒.

^{๔๙} นนท ธรรมสถิต, พระพุทธศาสนาและคณะสงฆ์ไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เอ็ดสัน, ๒๕๓๓), หน้า ๗๑.

อาจารย์ดี ซึ่งเป็นพระธรรมดาไม่มีสมณศักดิ์อะไรมาก่อนเลยจาก วัดประดู่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นสมเด็จพระสังฆราชรูปที่สองในสมัยกรุงธนบุรีนี้ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พระองค์ทรงมีความวิริยะอุตสาหะที่จะฟื้นฟูทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง เมื่อคณะสงฆ์รวมพลเป็นกลุ่มแล้วทำให้การปกครองเหมือนยุคกรุงศรีอยุธยาได้แล้ว ก็ทรงให้มีการศึกษาพระปริยัติธรรมขึ้น แต่การปกครองคณะสงฆ์ต้องมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นได้ทรุดโทรมลงและเสื่อมอีกครั้ง เป็นเพราะพระองค์ทรงพระวิปัสสนาปัญญาทรงสั่งปลดพระสังฆราช (สี) ออกจากตำแหน่งและ

ตั้งพระครูธรรมธีรราชหมานี่ (ชื่น) ให้เป็นพระสังฆราชแทน (รูปสุดท้ายในสมัยกรุงธนบุรี) ส่วนตำแหน่งการปกครองและการแต่งตั้งสมณศักดิ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่า “ในสมัยกรุงธนบุรี ดูเหมือนว่าจะไม่จัดให้มีทำเนียบสมณศักดิ์ขึ้นตามลำดับของพระเจ้ากรุงธนบุรี” การปกครองไม่แตกต่างจากกรุงศรีอยุธยา แต่ในยุคกรุงธนบุรี ใช้ระยะเวลาแค่ ๑๔ - ๑๕ ปี เท่านั้น

แผนภาพที่ ๒.๓ โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยา ^{๕๐}

๔) การปกครองคณะสงฆ์สมัยรัตนโกสินทร์

สืบเนื่องมาจากกรุงธนบุรีสิ้นสุดลงในพ.ศ. ๒๓๒๕ ซึ่งถูกผนวกเข้าเป็นดินแดนอาณาจักรของกรุงรัตนโกสินทร์ โดยมีพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงสร้างกรุงเทพมหานครเป็นราชธานี ทรงสร้างและปฏิสังขรณ์วัดหลายแห่งมีวัดพระศรีรัตนศาสดารามในพระบรมมหาราชวัง วัดสุทัศน์เทพวราราม วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร เป็นต้น ^{๕๑}

นับว่าเป็นปัญหาแรกเลยทีเดียวที่พระองค์ทรงจัดคือ เรื่องสังฆมณฑล ซึ่งมีผลกระทบกระเทือนมาแต่ปลายรัชสมัยของพระเจ้ากรุงธนบุรีที่ทำให้เกียรติและฐานะของพระสงฆ์ มัวหมองลง จึงโปรดให้พระมหาเถระประชุมกันแล้ว ถอดถอนสมณศักดิ์ของสมเด็จพระสังฆราช (ขึ้น) วัดหงส์ มาเป็นพระธรรมธีรราชมุนี (องค์ที่เป็นสมเด็จพระสังฆราชรูปที่ ๓ แห่งกรุงธนบุรี) แล้วทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช (สี) พระพุทธอาจารย์ พระพิมลธรรม ที่พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงถอดสมณศักดิ์ กลับให้มีสมณศักดิ์ให้สมเด็จพระสังฆราช (สี) เป็นสมเด็จพระสังฆราชรูปแรกในกรุงรัตนโกสินทร์ ^{๕๒} ส่วนโครงสร้างรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ยังเป็นแบบกรุงศรีอยุธยาและกรุงธนบุรี พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงตรากฎหมายคณะสงฆ์เป็นครั้งแรก ๑๐ ฉบับ คือ :

ฉบับที่ ๑ พ.ศ. ๒๓๒๕	ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๓๒๖
ฉบับที่ ๓ พ.ศ. ๒๓๒๖	ฉบับที่ ๔ พ.ศ. ๒๓๒๖
ฉบับที่ ๕ พ.ศ. ๒๓๒๖	ฉบับที่ ๖ พ.ศ. ๒๓๒๖
ฉบับที่ ๗ พ.ศ. ๒๓๒๖	ฉบับที่ ๘ พ.ศ. ๒๓๓๒
ฉบับที่ ๙ พ.ศ. ๒๓๓๗	ฉบับที่ ๑๐ พ.ศ. ๒๓๔๔

วัตถุประสงค์ของการออกกฎหมาย เพื่อการควบคุมดูแลหรือลงโทษแก่พระภิกษุที่ประพฤติล่วงละเมิด พระธรรมวินัยอยู่เป็นประจำ ถ้าคงอาศัยพระธรรมวินัยหรือที่เรียกว่าศีล ๒๒๗ ข้อ ก็ไม่สามารถเพียงพอสำหรับพระภิกษุสงฆ์ในปัจจุบันนี้ และทรงมีพระประสงค์ให้พระภิกษุปรับปรุง คณะสงฆ์ให้ดีขึ้นกว่าเดิม

^{๕๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔.

^{๕๑} มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๖), หน้า ๘.

^{๕๒} มานพ พลไพรินทร์, คู่มือการบริหารกิจการคณะสงฆ์, หน้า ๑๘.

สมัยรัชกาลที่ ๑

ในรัชสมัยสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระองค์ทรงปรารถนาให้กระทำสังคายนาพระธรรมวินัยขึ้น เพราะว่าพระไตรปิฎกที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงรับสั่งให้รวบรวมจากหัวเมืองต่างๆ เช่น เมืองนครศรีธรรมราช กัมพูชา เป็นต้น ยังมีความคลาดเคลื่อนผิดบางประการ จึงเห็นสมควรให้ทรงทำการรวบรวมสังคายนาพระไตรปิฎกใหม่ โดยทรงโปรดให้ พระมหาเถระ ๒๑๘ รูป และราชบัณฑิต ๓๒ คน ประชุมการกระทำสังคายนาขึ้นเมื่อวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ปีวอก พ.ศ. ๒๓๓๑ ณ วัดศรีสรรเพชญ์ (วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์)^{๕๓}

สมัยรัชกาลที่ ๒

ในสมัยสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย นับเป็นช่วงระยะเวลาสั้นมาก คือ ๑๕ ปี เท่านั้น ที่ทรงครองราชย์ แต่ทรงโปรดเกล้าฯ สถาปนาสมเด็จพระสังฆราชขึ้น ๓ พระองค์ คือ สมเด็จพระสังฆราช (สุก) วัดมหาธาตุ, สมเด็จพระสังฆราช (มี) วัดราชบูรณะ และสมเด็จพระสังฆราช (ด่อน) วัดมหาธาตุ ทั้ง ๓ พระองค์อยู่วัดมหาธาตุฯ จนถึงยุคนั้น กล่าวได้ว่าใครที่เป็นสมเด็จพระสังฆราชต้องอยู่วัดมหาธาตุฯ และในรัชกาลนี้ได้ส่งพระสงฆ์ไทย ดูกิจการงานพระศาสนา ณ ประเทศศรีลังกา และในสมัยสมเด็จพระสังฆราช (มี) โปรดให้มีการบำเพ็ญกุศล วันมาฆบูชาเป็นกิจจะลักษณะ^{๕๔}

สมัยรัชกาลที่ ๓

การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นครองราชย์เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๗ พระองค์ทรงมีพระราชศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า ทรงมีความเคารพในพระภิกษุสามเณรเป็นอย่างยิ่ง แม้พระภิกษุจะประพฤติชั่วอย่างไรไม่ค่อยสน พระทัยนัก จนเป็นที่มาของคำว่า “ชั่วช่างชี ดีช้างสงฆ์” ในด้านการปกครองคณะสงฆ์ ทรงโปรดให้มีการสร้างวัดพระอารามหลวงและวัดราษฎร์ในกรุงเทพมหานครเข้าด้วยกัน โดยจัดรูปแบบการปกครอง คณะสงฆ์เพิ่มอีก ๑ คณะ จากรูปแบบเดิม คือ

๑) คณะคามวาสีฝ่ายซ้าย	ปกครองคณะสงฆ์หัวเมืองภาคเหนือ
๒) คณะอรัญวาสี	ปกครองพระนักปฏิบัติทั่วราชอาณาจักร
๓) คณะคามวาสีฝ่ายขวา	ปกครองคณะสงฆ์หัวเมืองภาคใต้
๔) คณะกลาง	ปกครองอารามหลวงกับวัดราษฎร์

ในกรุงเทพมหานคร

จึงสรุปได้ว่า การปกครองในยุคนั้นปกครองตามภาค คือ :

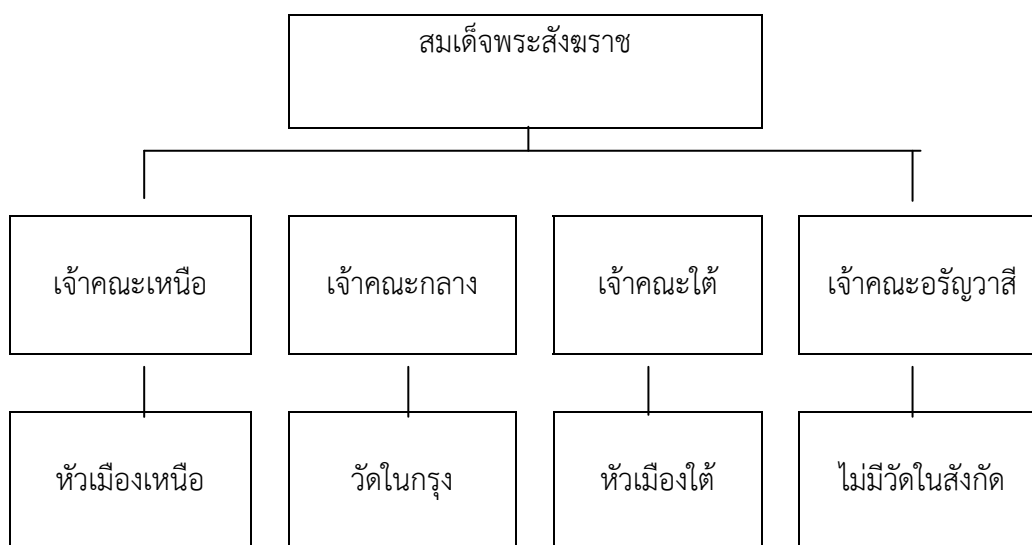
๑) คณะกลาง	กรุงเทพมหานคร

^{๕๓} แสวง อุดมศรี, การปกครองคณะสงฆ์, หน้า ๗.

^{๕๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๓.

๒) คณะเหนือ	ภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
๓) คณะใต้	ภาคใต้
๔) คณะอรัญวาสี	วัดป่าทั้งหมด

การปกครอง ๔ คณะ อย่างว่านี้ มีเจ้าคณะใหญ่ที่เป็นผู้บังคับบัญชา ดูแลกิจการคณะสงฆ์ แต่ว่าเจ้าคณะใหญ่ทั้ง ๔ ต้องขึ้นอยู่กับสมเด็จพระสังฆราช

แผนภาพที่ ๒.๔ โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ไทยในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ตอนต้น^{๕๕}

สมัยรัชกาลที่ ๔

ในช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ ๓ ตำแหน่งสังฆปริณายกว่างลง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ได้ทรงสถาปนาตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช แต่ทรงดำริแต่งตั้งพระพิมลธรรม (อยู่) วัดสุทัศน์เทพวราราม เป็นสมเด็จพระสังฆราช แต่ยังมีได้ทรงแต่งตั้งตามพระราชประสงค์ พระองค์ ก็เสด็จสวรรคตเสียก่อน จึงเป็นเหตุให้ตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชว่างลงอีก ตลอดจนรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดให้ตั้งพระราชพิธีมหาสมณุตมาภิเษก สถาปนาพระเกียรติยศกรมหมื่นปรมาธิบดีชิโนรสขึ้นเป็นกรมสมเด็จพระปรมาธิบดีชิโนรส เป็นประธานปกครองสังฆมณฑลทั่วราชอาณาจักรใน พ.ศ. ๒๓๙๔ และทรงตั้งพระพิมลธรรม (อยู่) วัดสุทัศน์เทพวราราม เป็นสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ ตามราชประสงค์สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แต่มิได้

^{๕๕} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), การปกครองคณะสงฆ์ไทย, หน้า ๒๕.

ทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช ดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าคณะใหญ่หนเหนือเท่านั้น และทรงแต่งตั้งพระธรรมอุดม (เซ่ง) วัดอรุณราชวราราม เป็นสมเด็จพระ

พระวันรัตน์ ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่หนใต้ พระพุทธานจารย์ (สน) วัดสระเกศราชวรมหาวิหารเป็นสมเด็จพระพุฒาจารย์ ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่อยุธยาสี่ พระพุทธโฆษาจารย์ (ฉิม) วัดโมลีโลกเป็นสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่หนกลาง และต่อมาทรงสถาปนาพระองค์เจ้ากฤษขึ้นเป็นกรมหมื่นบวรรังสีสุริยพันธ์ ดำรงตำแหน่ง เจ้าคณะธรรมยุติกนิกาย ปกครองดูแลสังฆมณฑลแห่งธรรมยุติกนิกายทั่วประเทศ

ดังนั้น การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยรัชกาลที่ ๔ โครงสร้างโดยภาพรวมทั่วไปเหมือนสมัยรัชกาลที่ ๓ คือแบ่งการปกครองออกเป็น ๕ คณะ โดยเพิ่มคณะธรรมยุติกนิกายอีก ๑ คณะสรุปว่า

๑. คณะใหญ่หนกลาง คือ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ฉิม) วัดมหาธาตุ
๒. คณะใหญ่หนเหนือคือ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (อยู่) วัดสุทัศน์เทพวราราม
๓. คณะใหญ่หนใต้ คือ สมเด็จพระวันรัตน์ (เซ่ง) วัดอรุณราชวราราม
๔. คณะใหญ่อยุธยาสี่ คือ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (สน) วัดสระเกศฯ
๕. คณะธรรมยุติกนิกาย คือ กรมหมื่นบวรรังสีสุริยพันธ์ (องค์พระเจ้ากฤษ)

แท้จริงนั้น คณะธรรมยุติกนิกายได้ก่อกำเนิดมาในสมัยรัชกาลที่ ๓ เพราะขณะนั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ทรงผนวชอยู่ทรงได้พระฉายาว่า วชิรญาณภิกขุ ใน พ.ศ. ๒๓๖๗ ขณะที่ทรงผนวชอยู่นั้นประทับอยู่ที่วัดมหาธาตุฯ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ เสด็จสวรรคต แต่มิได้มีอวสานราชสมบัติให้แก่ผู้ใดเลย แต่ว่าตามนิตินัยแล้วเจ้าฟ้ามงกุฎ (พระวรชญาณภิกขุ) พระองค์เป็นพระราชโอรสองค์ใหญ่ซึ่งประสูติแต่พระอัครมเหสี แต่พระวรชญาณภิกขุไม่ประสงค์จะรับตำแหน่งราชสมบัติเพราะได้ศึกษาทางพระญาติผู้ใหญ่ภายในแล้ว จึงตัดสินใจจะผนวชต่อไป

ฉะนั้น พระราชวงศ์ชั้นผู้ใหญ่และคณะเสนาบดีจึงมอบถวายราชสมบัติแด่ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์เสด็จขึ้นเถลิงถวัลย์ราชสมบัติเป็นรัชกาลที่ ๓ ทรงพระนามว่าสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อมาพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต ใน พ.ศ. ๒๓๙๔ คณะเสนาบดีและพระราชวงศ์ชั้นผู้ใหญ่จึงมอบถวายราชสมบัติแด่พระวรชญาณภิกขุ เป็นพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๔

ขณะที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงผนวชเป็นพระภิกษุอยู่นั้น ทรงได้ศึกษาบาลี จนสอบได้เปรียญธรรมถึง ๕ ประโยค ต่อมาทรงเลื่อมใสในข้อวัตรปฏิบัติของพระรามัญ คือ พระชาย พุทรวโส ขณะนั้นดำรงตำแหน่งเป็นพระราชาคณะที่พระสุเมธุมณี (วัดบวรเมศล) หลังจากที่พระองค์ทรงปรินิพพานแล้วยังพระราชศรัทธาเกิดขึ้นยิ่งนัก จึงให้มีการอุปสมบทในส่วนพระองค์โดยมีพระสุเมธุมณี เป็นพระอุปัชฌาย์ในโบสถ์กลางน้ำ แล้วทรงตั้งธรรมยุติกนิกายอย่าง

เป็นทางการ โดยพระองค์เองเป็นผู้กำหนดกฎเกณฑ์ในครั้งนั้น จึงเป็นที่เจริญอย่างยิ่งของ
 ธรรมเนียมในกาย และทรงตั้งพระมหาเถระ ๙ รูป เป็นกรรมการที่ปรึกษาไม่ว่าเรื่องในคณะสงฆ์และใน
 พระราชสมบัติ และคณะกรรมการธรรมเนียมในชุดนั้นต่อมาภายหลังเป็นสมเด็จพระราชาคณะ ๒
 รูป คือ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาปวเรศวริยาลังกรณ์ และสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (สา
 ปุสสเทว)^{๕๖}

สมัยรัชกาลที่ ๕

การจัดโครงสร้างการบริหารและองค์การปกครองคณะสงฆ์มีการเปลี่ยนแปลงอย่าง
 มาก เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงโปรดให้มีการปฏิรูประบบ
 ราชการทั้งด้านโครงสร้างและการบริหารราชการแผ่นดิน เพื่อรวมอำนาจการปกครองเข้าสู่ส่วนกลาง
 สำหรับเสริมสร้างเอกภาพของชาติเอาไว้ต่อต้านภัยคุกคามจากจักรวรรดินิยมตะวันตก พระองค์ได้
 ปฏิรูปการบริหาร และการปกครองสงฆ์ควบคู่กันไปกับการปฏิรูปการเมืองในฝ่ายบ้านเมืองทั้งนี้ก็เพื่อ
 สร้างเอกภาพขึ้นภายในคณะสงฆ์ในด้านการบริหาร การศึกษา การปฏิบัติ และการเผยแผ่ธรรม^{๕๗}

ดังนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสถาปนาพระเกียรติยศแก่หมื่น
 บวรรังสีสุริยพันธ์ ขึ้นเป็นพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาปวเรศวริยาลังกรณ์ ใน พ.ศ. ๒๔๓๒
 ทรงปรับปรุงการศึกษาทั้งสายปริยัติธรรม เดิมมีการจัดทำสอบที่วัดพระศรีรัตนศาสดารามมาเป็น
 วัดพระธาตุฯ และทรงสถาปนามหาวิทยาลัยสงฆ์ขึ้น โดยพระราชทานนามว่า “มหาธาตุวิทยาลัย” ใน
 พ.ศ. ๒๔๒๒ และเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๙ ทรงประกาศพระราชปรารภเปลี่ยนนามจาก “มหาธาตุวิทยาลัย”
 เป็น “มหากุหลาบกรณราชวิทยาลัย”^{๕๘} และใน พ.ศ. ๒๔๓๖ ทรงมีพระบรมราชานุญาต ให้ตั้ง มหา
 มกุฏราชวิทยาลัยด้วยโดยยึดรูปแบบการปกครองแบบตะวันตกที่พระองค์เองทรงตราพระราชบัญญัติ
 คณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ใน พ.ศ. ๒๔๔๕ นับว่าเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ การปกครองคณะสงฆ์ที่
 กฎหมายกำหนดบังคับและพระราชบัญญัติฉบับนี้ลักษณะเป็นธรรมนุญ เพราะมีการจัดการปกครอง
 เป็นระบบเป็นหมวดหมู่ และพระราชบัญญัติฉบับนี้ใช้บังคับจนถึงสมัยรัชกาลที่ ๘ การตรา
 พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ฉบับนี้มีเหตุผลที่น่าสังเกตคือ คณะรัฐบาลต้องอาศัยคณะสงฆ์
 โดยเฉพาะคณะสงฆ์ในต่างจังหวัดช่วยจัดการศึกษาของชาติตามโครงการปฏิรูปการศึกษาให้ทันสมัย
 ดังนั้น การบริหารกิจการคณะสงฆ์ในสมัยนั้น จึงสอดคล้องและสนับสนุนนโยบายของรัฐ เพราะเมื่อ
 ฝ่ายพุทธจักรมีการปกครองคู่กันกับฝ่ายพระราชอาณาจักร เหตุผลข้อนี้ปรากฏอยู่ในบางประการ
 พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ว่า “ด้วยเมื่อรัตนโกสินทร์ศก ๑๑๗ ได้โปรดให้พระราชอาณัติ

^{๕๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘.

^{๕๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔.

^{๕๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒.

หลายรูปออกไปจัดการศึกษาตามอารามในหัวเมืองและได้อาราธนาพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ที่สมเด็จพระราชาคณะเจ้าคณะใหญ่ให้ทรงรับภาระธุระดำเนินการนั้นในฝ่ายสมณะ และได้โปรดให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพทรงรับหน้าที่อุดหนุนนั้นในส่วนหน้าที่เจ้าพนักงานฝ่ายฆราวาส ความแจ่มอยู่ในประกาศจัดการเล่าเรียนในหัวเมือง ซึ่งได้ออก ณ วันที่ ๑ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๑๗ นั้นแล้ว

พระสงฆ์เถรานุเถระและเจ้าพนักงานในฝ่ายฆราวาสได้ช่วยกันจัดและอำนวยการตามพระราชดำริ ด้วยความสามารถและอุตสาหะอันเป็นที่พอพระราชหฤทัย ได้เห็นผลความสำเร็จในการศึกษาเล่าเรียนตลอดจนความเรียบร้อยในการปกครองสั่งสมมณฑลขึ้นโดยลำดับมา บัดนี้ทรงพระราชดำริเห็นว่าถึงเวลาอันสมควรที่จะตั้งแบบแผนการปกครองคณะสงฆ์ให้มั่นคงเรียบร้อย จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดให้ตราพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ขึ้น เมื่อวันที่ ๑๖ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๒ ความแจ่มอยู่ในพระราชบัญญัตินั้นแล้ว” ^{๕๙}

สมัยรัชกาลที่ ๖

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ทรงเสด็จขึ้นเถลิงถวัลย์ราชสมบัติ พ.ศ. ๒๔๕๓ พระองค์ทรงโปรดให้ตั้งพระราชพิธีมหาสมณุตตมาภิเษก ทรงเลื่อนพระเกียรติยศพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรส พระบรมราชอุปัชฌาย์จารย์ ขึ้นเป็นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาวชิรญาณวโรรส ตำแหน่งสมเด็จพระมหาสมณะ เป็นมหาสังฆปริณายกทั่วราชอาณาจักรและเป็นเจ้าคณะใหญ่คณะยุติธรรมนิายการปกครองคณะสงฆ์ยังคงใช้พระราชบัญญัติปกครองสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ แต่เป็นอันงดใช้อำนาจจากมหาเถรสมาคม สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ยังคงเรียกประชุมและบัญชากิจการอันจะพึงทำการสงฆ์ในที่ประชุม นั้น ดังข้อความที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงอธิบายเป็นเชิงอรรถในมาตรา ๔ แห่งพระราชบัญญัติมีความว่า “ในดินแดนปัจจุบัน โปรดให้ข้าพเจ้าเป็นผู้บังคับบัญชาการคณะสงฆ์โดยทั่วไป การประชุมตามพระราชบัญญัตินี้ก็ชื่อว่า เป็นอันงดชั่วคราวโดยนัย หรือกล่าวอีกวาทหนึ่งว่า ยังไม่ถึงคราวเรียกประชุมตามพระราชบัญญัติ ตลอดเวลาที่ข้าพเจ้ายังบัญชาการอยู่ข้าพเจ้าปรารถนาจะให้มหาเถรสมาคม คงมียืนอยู่ด้วยประการหนึ่ง จึงคงเรียกประชุมและบัญชากิจการอันจะพึงทำการสงฆ์ในที่ประชุม นั้น” ^{๖๐}

รูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ในสมัยรัชกาลที่ ๖ พอสรุปได้ดังนี้ คือ :

^{๕๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔-๓๕.

^{๖๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕.

๑) สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงบัญชาการสงฆ์ในที่ประชุมมหาเถรสมาคมโดยปกติ ตัวอย่างเช่น ที่ทรงวินิจฉัยอธิกรณ์ในยุคนี้จึงใช้ว่า “พระมหาสมณวินิจฉัย” ไม่ใช่คำว่า “มหาเถรสมาคมวินิจฉัย”

๑) เจ้าคณะมณฑล

๒) เจ้าคณะเมือง

๓) เจ้าคณะแขวง

๔) เจ้าอาวาส

ในวันที่ ๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๔ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส สิ้นพระชนม์แล้ว ทรงโปรดสถาปนาพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นชินวรสิริวัฒน์ (สมณศักดิ์เสมอ พระพุฒาจารย์) เป็นสมเด็จพระสังฆราช เมื่อวันที่ ๒๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๔

สมัยรัชกาลที่ ๗

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘ นับว่ามีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตย เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ ดังนั้น การปกครองคณะสงฆ์ในยุคนี้ไม่มีอะไรที่เปลี่ยนแปลงมาก เพราะรูปแบบการปกครองคล้ายคลึงในสมัยรัชกาลที่ ๖ คือ สมเด็จพระสังฆราชทรงบัญชาคณะสงฆ์โดยลำพังพระองค์เองและมีมหาเถรสมาคมเป็นผู้ให้คำปรึกษา จนกระทั่งมีการตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ฉบับ พ.ศ. ๒๔๘๔ แต่ที่น่าสนใจคือ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ทรงอาราธนาสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ วัดราชบพิธ พร้อมด้วยคณาจารย์ทั้งหลาย ประชุมสอบทานพระไตรปิฎก ฉบับรัชกาลที่ ๕ ให้ละเอียดถี่ถ้วนอีกครั้งหนึ่ง แล้วโปรดประกาศชักชวนพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ ประชาชน ช่วยกันออกทุนทรัพย์พิมพ์ร่วมพระราชกุศล พิมพ์พระไตรปิฎกขึ้นใหม่ จำนวน ๑,๕๐๐ จบ จบละ ๔๕ เล่ม เท่าพระชนม์ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ทรงแสดงธรรมโปรดสัตว์นับแต่กาลที่ได้ตรัสรู้แล้ว พระไตรปิฎกชุดนี้ เรียกว่า “พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ” ซึ่งเป็นฉบับที่สมบูรณ์ที่สุดในประเทศไทย และอาจพูดได้ว่า สมบูรณ์ที่สุดในวงการพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท

สมัยรัชกาลที่ ๘

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ ๘ พระองค์ทรงเสด็จขึ้นครองราชย์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๗ ขณะนั้นทรงพระเยาว์มากอายุเพียง ๙ พรรษา การปกครองประเทศไทย คงใช้ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข มีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุด ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองฝ่ายอาณาจักรครั้งนี้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองคณะสงฆ์ไปด้วย นั่นคือ ให้มีรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ สอดคล้องกับการปกครองของราชอาณาจักร คณะรัฐบาลจึงได้ดำเนินการ ตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ฉบับ ๒๔๘๔ นับว่าเป็นจุด

เปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครอง โดยยกเลิกการปกครองที่ใช้พระราชบัญญัติฉบับเดิมคือ ร.ศ.๑๒๑ ในวันที่ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ คณะรัฐบาลได้ออกแถลงการณ์ชี้แจงเหตุผลในการตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ฉบับ พ.ศ. ๒๔๘๔ ดังข้อความต่อไปนี้

“พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ได้รับความเห็นชอบของคณะสงฆ์และได้ผ่านสภาผู้แทนราษฎรมาแล้วโดยราบรื่น ความสำคัญในพระราชบัญญัติก็คือ ได้จัดการปกครองคณะสงฆ์ให้อนุโลมระบบการปกครองบ้านเมืองเท่าที่ไม่ขัดกับพระธรรมวินัย”^{๖๑}

กล่าวโดยสรุปแล้ว พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ฉบับ พ.ศ. ๒๔๘๔ มีลักษณะคล้ายคลึงกับโครงสร้างระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย คือ

สมเด็จพระสังฆราช ทรงเป็นประมุขของคณะสงฆ์โดยที่พระองค์เองไม่มีอำนาจสิทธิ์ขาดในการบริหาร เพราะพระองค์ทรงบัญญัติสังฆานัติโดยผ่านสังฆสภา ทรงบริหารคณะสงฆ์ผ่านสังฆมนตรี และทรงพิจารณาวินิจฉัยอธิกรณ์ผ่านทางคณะวินัยธร โดยที่อำนาจทั้งหมดมีอำนาจหน้าที่ปกครองที่ต่างกันคือ

๑) สังฆสภา เทียบได้กับรัฐสภาของฝ่ายบ้านเมืองมีอำนาจหน้าที่ในการบัญญัติสังฆานัติหรือระเบียบสำหรับการใช้ในการบริหาร และการปกครองคณะสงฆ์ประกอบด้วย สมาชิก ๔๕ รูป เป็นพระราชาคณะชั้นธรรมขึ้นไป เป็นคณาจารย์เอกและเป็นเปรียญเอกด้วย

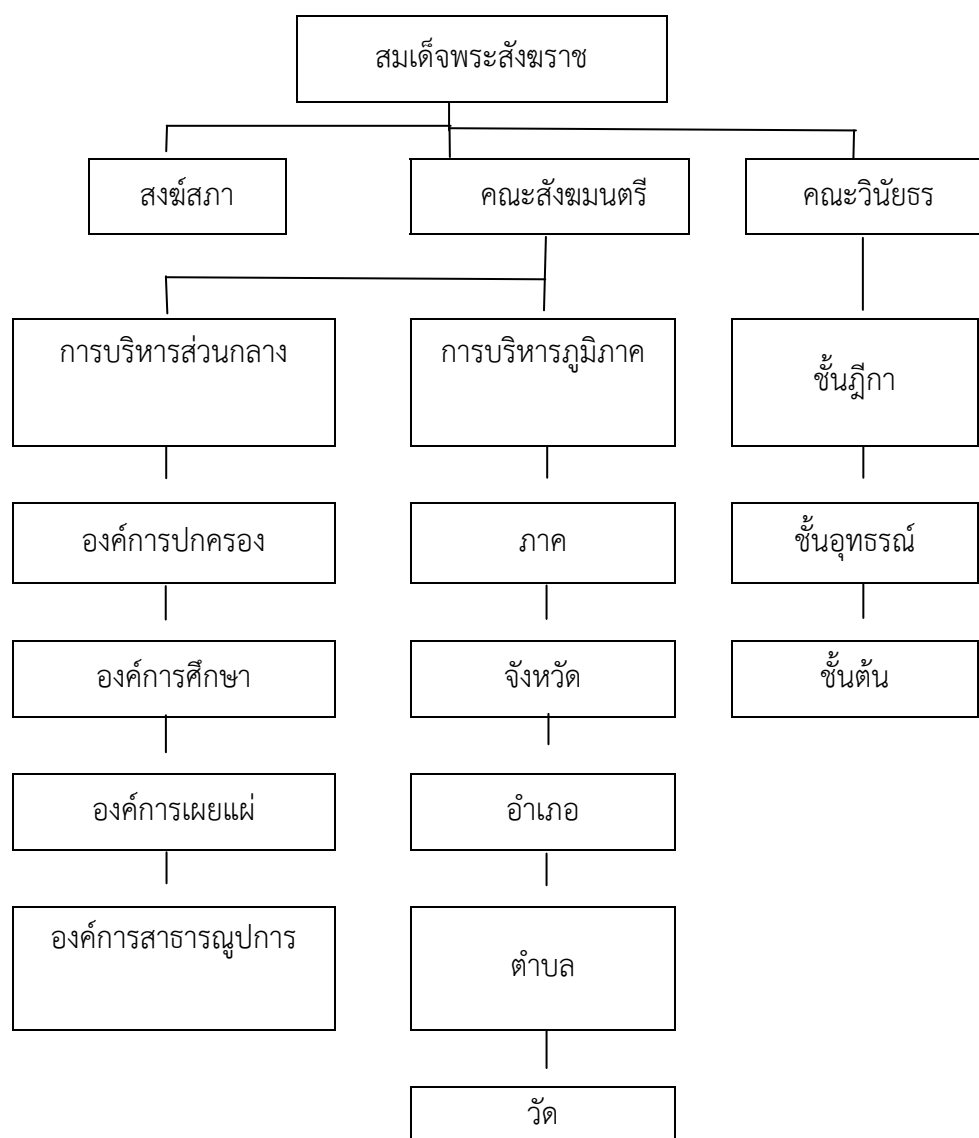
๒) สังฆมนตรี มีอำนาจหน้าที่ดุจเช่น คณะรัฐมนตรีของฝ่ายราชอาณาจักร คือ ทำหน้าที่เป็นคณะรัฐบาลบริหารกิจการคณะสงฆ์ มีสังฆนายก ๑ รูป และสังฆมนตรี ๙ รูป งานภายในมีหน้าที่รับผิดชอบงานเฉพาะหน้าที่เหมือนกับแต่ละกระทรวง คือ^{๖๒}

๑) องค์การปกครอง	๒) องค์การศึกษา
๓) องค์การเผยแผ่	๔) องค์การสาธารณูปการ
- นอกจากนี้ยังมีเจ้าคณะตรวจการในภาคต่างๆ ที่กำหนดในสังฆานัติ คือ
๑) เจ้าคณะตรวจการภาค	๒) เจ้าคณะจังหวัด
๓) เจ้าคณะอำเภอ	๔) เจ้าคณะตำบล
๕) เจ้าอาวาส	

๑) พระวินัยธร คือ ศาลของพระสงฆ์ มีอำนาจหน้าที่ในการพิจารณาวินิจฉัยอธิกรณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในวงการคณะสงฆ์ คณะวินัยธรแบ่งออกเป็น ๓ ชั้น คือ ขั้นต้น ขั้นอุทธรณ์ และชั้นฎีกา มีอำนาจหน้าที่เหมือนฝ่ายนิติบัญญัติของอาณาจักรนั่นเอง ดังแผนภูมิต่อไปนี้

^{๖๑} มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทย, หน้า ๑๙.

^{๖๒} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), การปกครองคณะสงฆ์ไทย, หน้า ๔๔.

แผนภาพ ๒.๕ โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ฉบับพ.ศ. ๒๔๘๔^{๖๓}

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้ให้ข้อสังเกตเกี่ยวกับพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ ใหม่น่าสนใจว่า “พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ ได้ยุบเลิกมหาเถรสมาคม คือ เจ้าคณะใหญ่ทั้ง ๔ รูป และรองเจ้าคณะใหญ่ ๔ รูป ดังนั้น ตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่ ซึ่งรวมถึงเจ้าคณะใหญ่ธรรมยุติกนิกายจึงไม่มีกฎหมายรองรับ โดยวัตถุประสงค์ประการหนึ่งของพระราชบัญญัตินี้ เพื่อรวมคณะสงฆ์มหานิกายและคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย เข้าด้วยกันให้แล้ว

^{๖๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕.

เสร็จภายในเวลา ๘ ปี นับแต่วันประกาศใช้ดังที่บัญญัติไว้ในบทเฉพาะกาล มาตรา ๖ ว่า “ก่อนที่จะสังคายนาพระธรรมวินัยให้ครบถ้วนแต่อย่างช้าต้องไม่เกินแปดปีนับแต่วันใช้พระราชบัญญัตินี้ ห้ามมิให้ออกสังฆานัติกติกาสงฆ์ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช กฎกระทรวงหรือระเบียบใดที่จะบังคับให้ต้องเปลี่ยนลัทธิที่นิยมนับถือและปฏิบัติกันมาเป็นเวลาช้านานแล้ว”^{๖๔}

สมัยรัชกาลปัจจุบัน

การปกครองของพระสงฆ์ไทยในสมัยรัชกาลปัจจุบันนั้น ยังถือว่าเป็นการปกครองแบบประชาธิปไตยโดยมีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประมุข มีการบังคับบัญชาตามลำดับชั้นต่อนับตั้งแต่มหาเถรสมาคมถึงเจ้าอาวาส เป็นการปฏิบัติตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี โดยมีเจตนารมณ์ในการปกครองคณะสงฆ์ให้สอดคล้องกับนโยบายการปกครองของรัฐบาล ที่เห็นว่าการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่กำหนดให้มีการถ่วงดุลอำนาจแท้จริงคือความล่าช้าขาดประสิทธิภาพในการบริหารการปฏิบัติงานกว่าพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑

ดังนั้น คณะรัฐมนตรี จึงลงมติแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงานร่างพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ โดยคำแนะนำและยินยอมของสภารัฐธรรมนูญในรัฐสภา พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตโต) ได้ให้เหตุผลในการประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ฉบับนี้ว่า “การจัดการดำเนินกิจการคณะสงฆ์ มิใช่เป็นกิจการอันแบ่งแยกอำนาจดำเนินการด้วยวัตถุประสงค์ เพื่อการถ่วงดุลอำนาจเช่นที่เป็นอยู่ตามกฎหมายในปัจจุบันและโดยระบบ เช่นว่านั้นเป็นผลบั่นทอนประสิทธิภาพแห่งการดำเนินกิจการ จึงสมควรแก้ไขปรับปรุงเสียใหม่ ให้สมเด็จพระสังฆราชของคณะสงฆ์ปกครองบริหารกิจการคณะสงฆ์ทางมหาเถรสมาคมตามอำนาจกฎหมาย และพระธรรมวินัย ทั้งนี้เพื่อความเจริญรุ่งเรืองแห่งพระพุทธศาสนาความวุ่นวายทั้งภายในและภายนอกของคณะสงฆ์ และรัฐบาลภายใต้การนำของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ จึงมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองโดยการนำพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ มาใช้อย่างเป็นทางการ ซึ่งพอจะประมวล สรุปเนื้อหาสาระได้ดังนี้ คือ”^{๖๕}

๑) ยกเลิกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ นั้นหมายถึง การยกเลิกสังฆสภา คณะสังฆมนตรี คณะวินัยธร อำนาจทั้งหมดมอบให้สมเด็จพระสังฆราชและมหาเถรสมาคมใช้แทน

๒) สมเด็จพระสังฆราช ทรงเป็นประมุขของคณะสงฆ์ไทยและเป็นประธานมหาเถรสมาคมและมหาเถรสมาคมนั้น ประกอบด้วยสมเด็จพระราชาคณะ จำนวน ๘ รูป เป็นโดยตำแหน่ง

^{๖๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๖.

^{๖๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑.

โครงสร้างของคณะสงฆ์สองส่วนนี้ เป็นองค์กรบริหารกิจการคณะสงฆ์ทุกด้าน เหนือเช่นเดียวกับหัวหน้าและรัฐบาลเผด็จการที่รวบรวมอำนาจไว้กับตน^{๖๖}

ดังนั้น พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ ซึ่งมีผลใช้บังคับเป็นเวลากว่า ๓๐ ปี จึงมีการแก้ไขเพิ่มเติมใน พ.ศ.๒๕๓๕ โดยร่างพระราชบัญญัติฉบับดังกล่าวได้ผ่านความเห็นชอบจากรัฐบาลและพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ ไม่มีการเปลี่ยนแปลงอะไรมากนัก เพราะว่าโครงสร้างบริหารและการปกครองยังอยู่เหมือนเดิม ดังที่ข้อความปรากฏชัดเจนอยู่ในเหตุผลในการประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๓๕ ว่า

“โดยที่พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ ได้ใช้บังคับมาเป็นเวลานานแล้วสมควรที่จะปรับปรุงบทบัญญัติว่าด้วยการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช และการแต่งตั้งผู้ปฏิบัติแทนสมเด็จพระสังฆราช การแต่งตั้งถอดถอนสมณศักดิ์ของพระภิกษุ อำนาจหน้าที่และการปฏิบัติหน้าที่ของมหาเถรสมาคม การปกครอง การสละสมณเพศของคณะสงฆ์และคณะสงฆ์อื่น วัด ศาสนสมบัติกลาง และการดูแลรักษาทรัพย์สินของวัดตลอดจนการปรับปรุงบทกำหนดโทษให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบันจำเป็นต้องตราพระราชบัญญัตินี้”^{๖๗}

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๓๕ มีจุดเด่นในการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช คือ สมเด็จพระสังฆราชมีองค์เดียว และพระมหากษัตริย์ทรงสถาปนาสมเด็จพระราชาคณะผู้มีอาวุโสสูงสุดโดยสมณศักดิ์ และกรรมการมหาเถรสมาคม มี ๒๑ รูปเหมือนเดิม แต่ว่าอำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคม พระราชบัญญัติฉบับนี้กำหนดไว้อย่างชัดเจนกว่าฉบับ พ.ศ.๒๕๐๕ คือ

- ๑) ปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปโดยความเรียบร้อยดีงาม
 - ๒) ปกครองและกำหนดการบรรพชาสามเณร
 - ๓) ควบคุมและส่งเสริมการศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่ การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์
 - ๔) รักษาหลักพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนา
 - ๕) ปฏิบัติหน้าที่อื่นๆ ตามที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัตินี้หรือกฎหมายอื่น
- เพื่อการนี้ให้มหาเถรสมาคมมีอำนาจตรากฎหมายมหาเถรสมาคมออกข้อบังคับวางระเบียบออกคำสั่ง มีมติหรือออกประกาศ โดยไม่ขัดหรือแย้งกับกฎหมายและพระธรรมวินัยใช้บังคับ

^{๖๖} สมบูรณ์ สุขสำราญ, พระพุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงการเมืองและสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๗), หน้า ๗๐.

^{๖๗} พระมหาธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), การปกครองคณะสงฆ์ไทย, หน้า ๕๔.

ได้ และจะมอบให้ภิกษุรูปใดหรือคณะกรรมการหรือคณะอนุกรรมการตามมาตรา ๑๙ เป็นผู้ใช้อำนาจหน้าที่ตามวรรคที่หนึ่งก็ได้

อำนาจหน้าที่มหาเถรสมาคมในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๓๕ เกี่ยวข้องกับการควบคุม และส่งเสริมกิจการคณะสงฆ์ที่เคยถูกจัดเป็นอำนาจหน้าที่ของ สังฆมนตรีแห่งองค์การ ๔ ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๔๘๔ ในปัจจุบันนี้ อาจกล่าว ได้ว่ามหาเถรสมาคมมีอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับงานคณะสงฆ์ ๖ ประการ คือ

๑) การปกครอง	๒) การศึกษาสงเคราะห์
๓) การสาธารณูปการ	๔) การศาสนศึกษา
๕) การเผยแผ่	๖) การสาธารณสงเคราะห์

มหาเถรสมาคม มีอำนาจหน้าที่ทั้งทางด้านอำนาจนิติบัญญัติ ซึ่งมีหน้าที่ในการตรากฎหมายมหาเถรสมาคม ออกข้อบังคับมหาเถรสมาคม วางระเบียบมหาเถรสมาคม ออกคำสั่งมหาเถรสมาคม มีมติมหาเถรสมาคม และออกประกาศมหาเถรสมาคม และด้านอำนาจบริหารของมหาเถรสมาคม มีอำนาจหน้าที่บริหาร คือ จัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ จัดแบ่งเขตการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค จัดตำแหน่งผู้ปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาคและแต่งตั้งถอดถอนผู้ปกครองคณะสงฆ์ และในนามคณะกรรมการมหาเถรสมาคมนั้นจะมีคณะอนุกรรมการมหาเถรสมาคม แต่งตั้งอีกหลายคณะ คือ

- คณะกรรมการการศึกษาของสงฆ์
- คณะกรรมการอำนวยการพระธรรมทูต
- คณะกรรมการร่างกฎนิคหกรรม
- คณะกรรมการจัดตั้งสาธารณสงเคราะห์และศึกษาสงเคราะห์
- คณะกรรมการควบคุมพระภิกษุสามเณรไปยังต่างประเทศ (ศ.ต.ภ.)

การปกครองคณะสงฆ์ไทยปัจจุบันนี้ มีการแบ่งเขตการปกครองตามลำดับชั้น คือ ตั้งแต่เจ้าคณะใหญ่ เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาส โดยแบ่งสายการปกครอง^{๖๘} ดังนี้ คือ

(๑) เจ้าคณะใหญ่หนกลาง ปฏิบัติหน้าที่ในเขตการปกครองคณะสงฆ์มหานิกาย ภาค ๑, ๒, ๓, ๑๔, และ ๑๕

(๒) เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ ปฏิบัติหน้าที่ในเขตการปกครองคณะสงฆ์มหานิกาย ภาค ๔, ๕, ๖, และ ๗

^{๖๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๑.

(๓) เจ้าคณะใหญ่หนตะวันออก ปฏิบัติหน้าที่ในเขตการปกครองคณะสงฆ์มหานิกาย ภาค ๘, ๙, ๑๐, ๑๑, และ ๑๒

(๔) เจ้าคณะใหญ่หนใต้ ปฏิบัติหน้าที่ในเขตการปกครองคณะสงฆ์มหานิกาย ภาค ๑๖, ๑๗, และ ๑๘

(๕) เจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุต ปฏิบัติหน้าที่ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย ทุกภาค

ภาค ๑๑ มี ๔ จังหวัด คือ นครราชสีมา ชัยภูมิ บุรีรัมย์ สุรินทร์

ภาค ๑๒ มี ๔ จังหวัด คือ ปราจีนบุรี สระแก้ว นครนายก ฉะเชิงเทรา

ภาค ๑๓ มี ๔ จังหวัด คือ ชลบุรี ระยอง จันทบุรี ตราด

ภาค ๑๔ มี ๔ จังหวัด คือ นครปฐม สุพรรณบุรี กาญจนบุรี สมุทรสาคร

ภาค ๑๕ มี ๔ จังหวัด คือ ราชบุรี เพชรบุรี สมุทรสงคราม ประจวบคีรีขันธ์

ภาค ๑๖ มี ๓ จังหวัด คือ นครศรีธรรมราช สุราษฎร์ธานี ชุมพร

ภาค ๑๗ มี ๕ จังหวัด คือ ภูเก็ต ตรัง พังงา กระบี่ ภูเก็ต

ภาค ๑๘ มี ๖ จังหวัด คือ สงขลา พัทลุง สตูล ปัตตานี ยะลา นราธิวาส

ดังนั้น การปกครองคณะสงฆ์ตั้งแต่สมัยหลังพุทธกาลจนถึงสมัยสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ มีรูปแบบโดยยึดหลักพระธรรมวินัยเป็นพื้นฐานมีการพัฒนาตามยุคตามสมัยนิยมต่างๆ นั้นหมายถึง โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์บางที่ก็คล้ายตามแบบอย่างการปกครองในฝ่ายบ้านเมืองสมัยนิยมต่างๆ อย่างเช่น สมัยกรุงสุโขทัย มีการปกครองแบบพ่อปกครองลูก โดยยึดรูปแบบพ่อขุนรามคำแหง คณะสงฆ์มีพระสังฆราชหลายพระองค์ แต่ละองค์ขึ้นตรงต่อพ่อขุนรามคำแหงทั้งนั้น สมัยกรุงศรีอยุธยา เป็นยุคสมัยที่พระมหากษัตริย์ปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราช ถือว่าเป็นศูนย์กลางของอำนาจการปกครองมีสมเด็จพระสังฆราชรูปเดียว ปัญหาการควบคุมเจ้าคณะใหญ่ฝ่ายคามวาสีฝ่ายฆราวาส และเจ้าคณะอรัญวาสี ส่วนสมัยกรุงธนบุรีมีรูปแบบไม่โดดเด่นนัก เพราะเป็นช่วงระยะเวลาอำนาจการปกครองสั้นมาก รูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ในสมัยกรุงธนบุรีนั้นจึงไม่มีการเปลี่ยนแปลงมากนัก มีรูปแบบคล้ายกรุงศรีอยุธยา ในส่วนการปกครองคณะสงฆ์สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีรูปแบบการปกครองเหมือนกรุงศรีอยุธยา เพียงแต่เพิ่มตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่เป็นสี่ตำแหน่ง คือ เจ้าคณะเหนือ เจ้าคณะกลาง เจ้าคณะใต้ และเจ้าคณะอรัญวาสี โดยการปกครองอยู่ใต้การบังคับบัญชาของสมเด็จพระสังฆราช จนถึงยุคกลางของกรุงรัตนโกสินทร์ได้มีการตราพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.๑๒๑ ในสมัยรัชกาลที่ ๕ และในรัชกาลที่ ๘ มีตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับ พ.ศ. ๒๔๘๔ กำหนดรูปแบบการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย จนมาถึงสมัยรัชกาลที่ ๙ มีการตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์อีกสองฉบับ คือฉบับ พ.ศ. ๒๕๐๕ และฉบับ

แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๓๕ มีการจัดรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ที่ชัดเจนและเป็นสัดส่วนในการบริหารงานคณะสงฆ์มากยิ่งขึ้น

สรุปว่าการปกครองและคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล พระพุทธองค์ทรงใช้ระบบการปกครองแบบพ่อบปกครองลูกประกอบด้วยสันติวิธีธรรมหรือสามัคคีธรรม ให้สิทธิเสรีภาพเสมอกันไม่เลือกชนชั้นวรรณะ โดยอาศัยการนับอายุพรรษาในการนับระดับชั้นอาวุโส มีพระพุทธเจ้าทรงเป็นประมุขทรงเป็นประธานในการตัดสินใจวินิจฉัยวาทกรรมรอบแนวการปกครองคณะสงฆ์ให้อยู่ในรูปแบบที่พระพุทธองค์ทรงกำหนดไว้ด้วยหลักพระธรรมวินัย ถึงแม้ว่ากาลเวลาจะล่วงเลยไปหลังจากพระพุทธองค์ปรินิพพานไปแล้ว คณะสงฆ์ในยุคนั้นๆ ก็ยังยึดหลักพระธรรมวินัยเป็นข้อบัญญัติเกณฑ์กำหนดตัดสินใจให้ดำเนินไปด้วยหลักประชาธิปไตย โดยยึดหลักเสียงข้างมากเป็นมติเอกฉันท์ กล่าวโดยรวมในสมัยพุทธกาลนั้นได้กำหนดรูปแบบและวิธีการปกครองคณะสงฆ์ คือ การบวช พระธรรมวินัย การศึกษา และการเผยแผ่ หลังจากพุทธปรินิพพานมาแล้ว การปกครองคณะสงฆ์เริ่มต้นด้วยการทำสังคายนาเพื่อรวบรวมพระธรรมวินัยให้เข้าเป็นหมวดหมู่ และมีการตรวจสอบเพื่อความถูกต้องตามหลักธรรมวินัยที่พระพุทธองค์ทรงวางไว้เพื่อป้องกันมิให้กระจัดกระจาย ในภายหลังพุทธกาลมานาน คณะสงฆ์เริ่มมีความคิดเห็นเกี่ยวกับหลักธรรมวินัยแตกต่างกันไป จนเกิดความแตกแยกในหมู่คณะสงฆ์ โดยแบ่งรูปแบบการปกครองออกไปเป็นหลายคณะ และอันสืบจากการทำสังคายนาครั้งที่ ๓ ทำให้ประเทศไทยได้รับพระพุทธศาสนาเผยแผ่ในเมืองไทย เริ่มจากดินแดนอาณาจักรสุวรรณภูมิ สู่อาณาจักรกรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น จวบจนกระทั่งถึงปัจจุบัน การปกครองคณะสงฆ์ไทยยังปฏิบัติตามรูปแบบการปกครองของพระพุทธองค์ถือตาม พระธรรมวินัยเป็นหลัก ถึงแม้ว่าปัจจุบันนี้ คณะสงฆ์จะมีความสัมพันธ์ระหว่างศาสนจักรกับอาณาจักร การพึ่งอำนาจรัฐน่าจะเป็นการสร้างความคิดดีลึกลับให้กับพระธรรมวินัยและความบริสุทธิ์แห่งศาสนา ในขณะที่ประเทศกำลังพัฒนาไปตามนานาอารยประเทศ ถึงกระนั้นก็ตาม พระสงฆ์ก็ยังอยู่ในกรอบแห่งพระธรรมวินัยเดียวกันนั่นเอง

การปกครองคณะสงฆ์ในยุคปัจจุบันนี้ ย่อมมีการพัฒนาการด้านเทคโนโลยีบูรณาการด้วยหลักพุทธธรรมนำการปกครองไปพร้อมกับความเจริญ และมีกฎหมาย พระราชบัญญัติ ข้อบังคับ ระเบียบต่างๆ มาเกื้อกูลพระธรรมวินัย โดยเฉพาะการปกครองคณะสงฆ์มีรูปแบบที่แตกต่างไปจากสมัยก่อน เช่น ด้านการปกครอง ด้านการเผยแผ่ ด้านการศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์ ด้านสาธารณูปการ มีรูปแบบที่ปฏิบัติชัดเจนมากยิ่งขึ้น ดังนั้น รูปแบบแนวคิด และวิธีการในการปกครองคณะสงฆ์ ถือว่ามีส่วนสำคัญยิ่งในการบริหารจัดการให้องค์กรคณะสงฆ์ให้มีประสิทธิภาพประสิทธิผล ฉะนั้น ผู้ที่จะเป็นผู้นำในการปกครองคณะสงฆ์ในยุคปัจจุบันนี้ต้องเป็นผู้ที่มีวิสัยทัศน์ มีความรู้ ความสามารถ และเป็นผู้เฝ้ายามพร้อมด้วยจริยาข้อปฏิบัติ แต่การที่ผู้บริหารหรือผู้บังคับบัญชาจะเก่งงานสักเพียงใด จะเป็นผู้นำแบบใด หรือสามารถใช้หลักหัวใจและมีมนุษย์สัมพันธ์

ได้ดีมากน้อยเพียงใดก็ตาม สิ่งหนึ่งที่ผู้บริหารหรือผู้บังคับบัญชาจะขาดเสียมิได้ก็คือ (คุณธรรม) เป็นที่ยอมรับของคณะสงฆ์และสังคมโดยรวม โดยเฉพาะหลักธรรมพรหมวิหาร ๔ เป็นเบื้องต้น

๒.๑.๗ แนวคิดเกี่ยวกับคณะสงฆ์ด้านการปกครอง

การปกครอง หมายถึง การสอดส่องดูแลเพื่อให้การปกครองคณะสงฆ์เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎ ข้อบังคับ คำสั่ง ประกาศของมหาเถรสมาคมหรือพระบัญชาของสมเด็จพระสังฆราช ในสมัยพุทธกาล การปกครองคณะสงฆ์ไม่ได้มีระเบียบแบบแผนอะไรมากนัก และคณะสงฆ์ยังไม่ได้ดำรงสถานะการเป็นศูนย์รวมทางจิตใจของประชาชนเช่นปัจจุบัน แต่โดยเนื้อแท้ การปกครองสงฆ์ในสมัยพุทธกาลมีลักษณะความเป็นประชาธิปไตยและเป็นสังคมที่เสมอภาค พระสงฆ์ทุกรูปมีหน้าที่ปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด

เพื่อให้การบริหารปกครองเป็นไปด้วยดี มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ได้มีกำหนดให้มีพระภิกษุดำรงตำแหน่งผู้บริหารการปกครองคณะสงฆ์ตามลำดับชั้น เพื่อดำเนินการปกครองภิกษุสงฆ์ให้ปฏิบัติตามกฎ ระเบียบ ข้อบังคับหรือคำสั่งของมหาเถรสมาคมและการดำเนินการสอดส่องดูแลรักษาความดีงามในการปกครองต่อไป

กรมการศาสนา ได้ให้ความหมาย การปกครอง หมายถึง การสอดส่องดูแลเพื่อให้การปกครองคณะสงฆ์เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎ ข้อบังคับ คำสั่ง ประกาศของมหาเถรสมาคมหรือพระบัญชาของสมเด็จพระสังฆราช^{๖๙}

กองพุทธศาสนสถาน สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ กล่าวว่า หลักการปกครองเป็นภารกิจที่วัดโดยเฉพาะพระภิกษุผู้เป็นเจ้าอาวาส หรือ เจ้าคณะปกครองดำเนินการสอดส่อง ดูแลรักษาความเรียบร้อยดีงาม เพื่อให้พระภิกษุ สามเณร ที่อยู่ในวัดหรือในปกครองปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎ ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง ประกาศของมหาเถรสมาคม หรือพระบัญชาของสมเด็จพระสังฆราช ภารกิจด้านนี้ครอบคลุมถึงการที่พระภิกษุผู้ทำหน้าที่เป็นเจ้าคณะปกครองทุกระดับ นับตั้งแต่ผู้ช่วยเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส เจ้าอาวาส เจ้าคณะตำบล รองเจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะจังหวัด รองเจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะภาค เจ้าคณะหน นอกจากนั้น ยังรวมถึงการที่พระภิกษุทำหน้าที่เป็นกรรมวาจาจารย์ เป็นพระอุปัชฌาย์ ในการอุปสมบทกุลบุตร^{๗๐}

^{๖๙} กรมการศาสนา, วินัยบัญญัติธรรมชั้นตรี, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๕), หน้า ๔.

^{๗๐} สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, คู่มือการติดตามประเมินผลการจัดกิจกรรมที่เป็นมาตรฐานสำหรับวัด, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๐), หน้า ๓.

พระพุทธวรญาณ (ทองย้อย กิตติทินโน) กล่าวถึง การปกครองว่า งานปกครองเป็นงาน นำ เป็นงานเล็กซึ่งกว้างขวางยิ่งใหญ่ ละเอียดย่นยิ่งกว่างานทั้งหลาย และเป็นงานที่ทำไม่เสร็จต้อง คอยปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมแก่สถานการณ์ปัจจุบันอยู่ตลอดเวลา ถ้างานปกครองดำเนินไป อย่างไร งานอื่นๆ ก็จะทำไปอย่างนั้น ถ้างานปกครองดำเนินไปไม่ได้ งานบริหารลักษณะอื่นๆ ก็ ดำเนินไปไม่ได้เช่นกัน ^{๗๑}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวถึง ความหมายของการปกครอง ตาม ทัศนะของพระพุทธศาสนาว่า การปกครองตามความหมายของพระพุทธศาสนาเป็นการปกครองเพื่อ การศึกษา การปกครองและความสงบเรียบร้อยที่จะเกิดจากการปกครองนั้นมีใช้เป็นจุดหมายในตัว แต่เป็นเพียงปัจจัยคือสภาพเอื้อเพื่อให้แต่ละบุคคลบรรลุตามจุดหมายแห่งการศึกษา หรือเพื่อเป็น หลักประกันของการศึกษา จึงถือเป็นคนได้ว่าการปกครองที่มีขึ้นนั้นเป็นเรื่องของการศึกษาและเพื่อ การศึกษาทั้งสิ้น ถ้าไม่ปกครองด้วยการศึกษา ก็ต้องปกครองด้วยอำนาจ เมื่อปกครองด้วยอำนาจก็ เกิดความรู้สึกใน เชิงปรปักษ์ ที่เอียงไปทางขัดแย้งกัน ด้วยเหตุนี้การปกครองแบบใช้อำนาจจึง ก่อให้เกิดปัญหา เริ่มตั้งแต่ความขัดแย้งในจิตใจเป็นต้นไป ทำให้ยังต้องเพิ่มการใช้อำนาจ ใช้อำนาจ และจะเน้นการลงโทษมากยิ่งขึ้นตามลำดับ ไม่ใช่การปกครองแบบพยายามสร้างคนดี แต่เป็นการ ปกครองแบบพยายามกำจัดคนเลว เท่านั้น ^{๗๒}

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้กล่าวไว้ว่า การปกครอง หมายถึงภารกิจ ที่วัดโดยภิกษุผู้เป็นเจ้าของอาวาสหรือเจ้าคณะปกครองดำเนินการสอดส่องดูแล รักษาความเรียบร้อยดี งาม เพื่อให้พระภิกษุสามเณรและคฤหัสถ์ที่อยู่ในวัดหรือในการปกครองปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎ ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง ประกาศของมหาเถรสมาคมหรือพระราชบัญชาของสมเด็จพระสังฆราชภารกิจด้านนี้ครอบคลุมไปถึงการที่พระภิกษุสงฆ์ได้ทำหน้าที่ปกครองทุกระดับ นับตั้งแต่ ผู้ช่วยเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส เจ้าอาวาส รองเจ้าคณะตำบล เจ้าคณะตำบล รองเจ้าคณะอำเภอ เจ้า คณะอำเภอ รองเจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะจังหวัด รองเจ้าคณะภาค เจ้าคณะภาค เจ้าคณะใหญ่ (หน) นอกจากนี้ยังรวมถึงการที่พระภิกษุทำหน้าที่พระกรรมวาจาจารย์เป็นพระอุปัชฌาย์ในการอุปสมบท กุลบุตร หรือการจัดระบบการเป็นอยู่ในสังคมสงฆ์เน้นการบำบัตทุกข์บำรุงสุขเป็นหลัก ได้มีวิธีการ ^{๗๓} วิธี คือ ^{๗๓}

^{๗๑} พระพุทธวรญาณ (ทองย้อย กิตติทินโน), **ธรรมญาณนิพนธ์**, : ๑๐๐ ปี พระพุทธวรญาณ, พิมพ์ ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๓๐.

^{๗๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **นิติศาสตร์แนวพุทธ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๙), หน้า ๔๕-๔๖.

^{๗๓} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **การปกครองคณะสงฆ์ไทย**, หน้า ๗๖.

๑. นิคหิวิ คือ การข่มคนที่ควรข่มหรือตำหนิคนที่ควรตำหนิ
๒. ปัคคหิวิ คือ การยกย่องคนที่ควรยกย่อง
๓. ปวารณวิวิ คือ เปิดโอกาสให้ผู้อื่นกล่าวตักเตือนสั่งสอนตนได้ คือให้ตักเตือนซึ่งกันและกัน ทั้งนี้โดยอาศัยเครื่องมือ ๓ ประการ
 - ๑) พระธรรมวินัยที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้และบัญญัติไว้แล้ว
 - ๒) กฎหมายบ้านเมือง ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดให้อำนาจทางรัฐสภาให้ตราขึ้นได้ตามกระบวนการนิติบัญญัติเพื่อจัดระเบียบและบังคับการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย
 - ๓) ขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีอันดีงามที่บรรพบุรุษบูรพาจารย์ยอมรับและนำไปปฏิบัติสืบๆ กันมา

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้กล่าวว่า การบริหารปกครอง หมายถึง การทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยคนอื่น การบริหารในพระพุทธศาสนาเริ่มมีขึ้นเป็นรูปธรรม สองเดือนนับจากวันที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ นั่นคือวันอาสาฬหบูชา เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนาเป็นครั้งแรกแก่พระปัญจวัคคีย์ ทำให้เกิดพระสังฆะรัตนะขึ้น เมื่อมีพระสังฆะรัตนะเป็นสมาชิกใหม่เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนาอย่างนี้ พระพุทธเจ้าก็ต้องบริหารปกครองคณะสงฆ์^{๗๔}

การกำกับดูแลเป็นการควบคุมสมาชิกภายในองค์กรให้ปฏิบัติหน้าที่เพื่อบรรลุผลตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญแก่การกำกับดูแลคณะสงฆ์เป็นอย่างยิ่ง ดังที่พระพุทธเจ้าทรงพระบัญญัติพระวินัยเพื่อให้คณะสงฆ์ใช้เป็นมาตรฐานควบคุมความประพฤติให้เป็นแบบเดียวกัน พระพุทธเจ้าทรงให้เหตุผลในการบัญญัติพระธรรมวินัยไว้ ๑๐ ประการ เช่น เพื่อความผาสุกแห่งคณะสงฆ์ เพื่อข่มบุคคลผู้ร้ายอายุ เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดความเสื่อมเสียทั้งในปัจจุบันและอนาคต เพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา^{๗๕}

พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญฺโญ) กล่าวถึง การปกครองคณะสงฆ์ ไว้ว่า การปกครอง เป็นการควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม หมายถึง งานในหน้าที่ของพระสงฆ์ในการปกครองดูแลพระภิกษุ สามเณร ในเขตการปกครองตน ให้เป็นไปด้วยความ

^{๗๔} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พุทธวิธีบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๓.

^{๗๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑.

เรียบร้อยถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัยและตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ทั้งนี้คำว่า การปกครอง แปลว่า การควบคุมดูแลรักษา ควบคุมให้ท่านอยู่ในที่ที่ท่านควรอยู่^{๗๖}

พระครูโสภณพิทยากร ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “การปกครองคณะสงฆ์ไทย” ว่าการปฏิรูปการปกครอง ด้วยการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำให้เกิดองค์กรคณะสงฆ์ไทยเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน คณะสงฆ์กลายเป็นองค์กรของรัฐ พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ จึงนับว่าเป็นกฎหมายปกครองคณะสงฆ์ฉบับแรก ดังมีพระบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำรัสเหนือเกล้าฯ ให้ประกาศจงทราบทั่วกันว่าทุกวันนี้การปกครองข้างฝ่ายพระราชอาณาจักร ก็ได้ทรงพระราชดำริแก้ไข และจัดตั้งแบบแผนการปกครองให้เรียบร้อยเจริญยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อนเป็นหลายประการและฝ่ายพระพุทธจักรนั้นการปกครองสังฆมณฑลย่อมเป็นการสำคัญทั้งในประโยชน์แห่งพระศาสนา และในประโยชน์ความเจริญของพระราชอาณาจักรด้วย ถ้าการปกครองสังฆมณฑลเป็นไปตามแบบแผนอันเรียบร้อย พระศาสนาก็จะรุ่งเรืองถาวรและจักชักนำประชาชนทั้งหลายได้เลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาว่า ประพฤติสัมมาปฏิบัติและร่ำเรียนวิชาคุณในสำนักสงฆ์ยิ่งขึ้นเป็นอันมากมีพระราชประสงค์จะทรงทำนุบำรุงสังฆมณฑลให้เจริญคุณสมบัติมั่นคงสืบไปในพระศาสนา จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ตราเป็นพระราชบัญญัติไว้สืบไป^{๗๗}

พระมหาทองชัย บุรณพิสุทธิ์ ได้กล่าวว่า การปกครองในสมัยพุทธกาลไม่มีความซับซ้อนมากนัก หลังจากเจ้าชายสิทธัตถะตรัสรู้จนตรัสสมาธิโพธิญาณเป็นพระพุทธเจ้าและทรงประกาศพระพุทธศาสนาให้เจริญแพร่หลายหยั่งรากลึกลงในสังคมชุมชนในขณะนั้น จนมีผู้ศรัทธาเลื่อมใสหันมายอมรับนับถือและอุทิศตนเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนากันเป็นจำนวนมากนับตั้งแต่ยากจนจนจนถึงกษัตริย์บุคคลเหล่านี้เมื่อเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาดำรงฐานะเป็นพระภิกษุสงฆ์เสมอกันหมดมิได้มีการแบ่งแยกชนชั้นวรรณะ แม้ผู้ใดเข้ามาบวชแต่ดำเนินชีวิตตามหลักพุทธธรรมอันเป็นแบบอย่างแห่งการดำเนินชีวิตอันประเสริฐนี้ ก็จะไม่ยึดติดอยู่กับระบบชนชั้นวรรณะอย่างมกมายแต่จะยึดหลักธรรมาธิปไตยเป็นสิ่งสำคัญ อันเป็นเหตุผลให้บุคคลทุกชนชั้นวรรณะในสังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุขนับเป็นการทำลายกำแพงแห่งวรรณะหรือระบบชนชั้นขณะนั้นลงได้อย่างมีประสิทธิภาพซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการปฏิรูประบบสังคมให้ดำเนินไปตามหลักการแห่งพุทธธรรมโดยยึดหลักธรรมาธิปไตยเป็นพื้นฐาน ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าด้วยพระวิริยาคิณอันบริสุทธิ์พระปัญญา อิคฺชนอันเฉียบ

^{๗๖} พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญฺโญ), เอกสารประกอบการบรรยาย เรื่องการคณะสงฆ์และการศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๘๗.

^{๗๗} พระครูโสภณพิทยากร, การปกครองคณะสงฆ์ไทย, (นครศรีธรรมราช : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตนครศรีธรรมราช, ๒๕๔๒), หน้า ๙๖.

แหลม พระมหากรุณาธิคุณอันยิ่งใหญ่พระพุทธเจ้าทรงสามารถสถาปนาหลักคำสอนของพระองค์ให้หยั่งรากลึกและเจริญงอกงามอย่างมั่นคงลงในท่ามกลางสังคมซึ่งขณะนั้นมีความแตกต่างทางสังคมอย่างมากได้เป็นผลสำเร็จ^{๗๘}

ทวี เขจรกุล ได้กล่าวไว้ว่า เพื่อให้การบริหารปกครองวัดเป็นไปได้ด้วยดี มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ได้กำหนดให้แต่ละวัดมีพระภิกษุดำรงตำแหน่งบริหารปกครองคณะสงฆ์ภายในวัด ซึ่งได้แก่ เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาสและผู้ช่วยเจ้าอาวาส โดยในมาตรา ๓๖ – ๓๗ ได้กำหนดอำนาจหน้าที่ของเจ้าอาวาสไว้ดังนี้ ดำเนินการปกครองภิกษุสงฆ์ สามเณรที่อยู่ในวัดให้ปฏิบัติตามกฎ ระเบียบ ข้อบังคับ หรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม การดำเนินการสอดส่องดูแลรักษาความดีงามภายในวัด การปกครองและสอดส่องให้คฤหัสถ์ที่มาพำนักอยู่ในวัดนั้นปฏิบัติตามระเบียบต่างๆ ของวัดด้วยดี^{๗๙}

คณาจารย์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช กล่าวถึง รูปแบบการปกครองว่า เฟลโต นักปราชญ์ชาวกรีก ได้กล่าวไว้ว่า การปกครองแบ่งออกเป็น ๒ ประเภทใหญ่ๆ โดยใช้กฎหมายมาเป็นเงื่อนไขสำคัญในการพิจารณา เพราะมองเห็นว่ากฎหมายสามารถสร้างเสถียรภาพและความมั่นคงแก่รัฐได้ ตลอดจนสามารถป้องกันความเลวร้ายของผู้ปกครองได้โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อผู้ปกครองเป็นผู้ที่ขาดความยุติธรรม ซึ่งกฎหมายจะช่วยเหนี่ยวรั้งผู้ปกครองไม่ให้ใช้อำนาจไปในทางที่เสื่อมทรามลง ดังนั้น เฟลโตจึงได้แบ่งการปกครองของรัฐออกเป็น ๒ ประเภทใหญ่ ได้แก่ ๑) การปกครองที่ใช้กฎหมายเป็นหลักในการปกครอง ๒) การปกครองที่ไม่ใช้กฎหมายเป็นหลักในการปกครอง^{๘๐}

สรุปได้ว่า จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการปกครอง ปัจจุบันรูปแบบของการปกครองมีแตกต่างกันไป หลักการปกครองของทฤษฎีหนึ่งจึงไม่อาจนำไปใช้กับทุกสังคมได้ จึงแสดงให้เห็นเป็นอย่างดีว่า หลักการปกครองเป็นหลักที่เปลี่ยนแปลงได้ซึ่งขึ้นอยู่กับองค์ประกอบของสังคม สถานการณ์ ความเหมาะสม ตลอดจนความต้องการของคนในสังคมเป็นเงื่อนไขกำหนด ส่วนแนวคิดทางการปกครองแบบธรรมรัฐก็มีกำเนิดมาจากพระพุทธศาสนา ซึ่งยึดหลักความเชื่อมั่นในเรื่องกรรม เรื่องเจตนา เจตนาซึ่งเป็นสาเหตุการกระทำเรื่องความสุขของมนุษย์อันถือว่าเป็นเป้าหมายของมนุษย์ทั้งที่เป็นปัจจุบันและอนาคต ส่วนการปกครองคณะสงฆ์นั้น เป็นการควบคุมและส่งเสริมการรักษา

^{๗๘} พระมหาทนต์ชัย บุรณพิสุทธิ์, “บทบาทของวัดในเขตชุมชนเมืองในเขตบางรักกรุงเทพมหานคร”, **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๕), หน้า ๓๓-๓๔.

^{๗๙} ทวี เขจรกุล, “บทบาทเจ้าอาวาสในการบริหารจัดการวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์อำเภอเมืองจังหวัดหนองคาย”, **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, ๒๕๔๗), หน้า ๔๐ – ๔๑.

^{๘๐} คณาจารย์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, **สถาบันและกระบวนการทางการเมืองไทย**, ฉบับปรับปรุง, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๖).

ความเรียบร้อยดีงาม เป็นงานในหน้าที่ของพระสังฆาธิการในการปกครองดูแลพระภิกษุ สามเณร ในเขตการปกครองตนให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัย และตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับพรหมวิหาร ๔

ในพระพุทธศาสนา ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของพรหมหรือผู้ประเสริฐเรียกว่า พรหมวิหาร^{๘๑} ได้แก่ ผู้มีจิตใจยิ่งใหญ่กว้างขวางประดุจพระพรหม ซึ่งเป็นคุณธรรมที่บุคคลควรปฏิบัติต่อกันตลอดถึงการปฏิบัติต่อสัตว์และธรรมชาติสิ่งแวดล้อมด้วย และโดยเฉพาะอย่างยิ่งบุคคลที่อยู่ในการดูแลให้การอบรมสั่งสอน ชี้นำบุตรหลานและมิตรบริวาร ซึ่งเป็นผู้น้อย ซึ่งจะทำให้ผู้ที่ได้รับการอุปการคุณรู้สึกสำนึกในบุญคุณที่ผู้อื่นมีต่อตน

พรหมวิหาร ๔ นั้น ได้มีผู้ให้ความหมายไว้มากมาย ดังนี้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของพรหมวิหาร ๔ ไว้ใน “พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม” ว่าพรหมวิหาร ๔ คือ ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ, ธรรมประจำใจอันประเสริฐ, หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์, ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหลักใจและกำกับความประพฤติ จึงจะชื่อว่าดำเนินชีวิตหมดจด และปฏิบัติต่อมนุษย์ สัตว์ทั้งหลาย โดยชอบประกอบด้วย^{๘๒}

๑) เมตตา ความรักใคร่ปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั่วหน้า

๒) กรุณา ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดเปลื้อง บำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์

๓) มุทิตา ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตผ่องใสบันเทิง กอปรด้วยอาการแช่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีสุขเจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป

๔) อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือ มีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราขึง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัยและ

^{๘๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๗๕.

^{๘๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒๔.

ปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำเพราะเขารับผิดชอบตนได้ดีแล้ว เขาสมควรรับผิดชอบตนเองหรือเขาควรได้รับผลอันสมกับความรับผิดชอบของตน

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ได้ให้ความหมายของพรหมวิหารธรรมไว้ว่า พรหมวิหารธรรม หมายถึง บุคคลผู้ที่คุณธรรมครบถ้วนบริบูรณ์เท่านั้น มี ๔ ประการ คือ^{๘๓}

๑) เมตตา ความจริงใจ ความรัก ความปรารถนาดีต่อผู้อื่น ไม่มีเล่ห์เหลี่ยม ดูได้จากสีหน้าที่บ่งบอก คือ ยิ้มแย้มแจ่มใสและดูจากการกระทำที่มุ่งหวังให้ผู้อื่นมีดียิ่งๆ ขึ้นไป

๒) กรุณา ความสงสาร ความเห็นอกเห็นใจเพื่อมนุษย์ร่วมโลก ยามเห็นผู้อื่นมีความลำบากก็ทนอยู่ไม่ได้ ต้องแสดงออกมาด้วยการเข้าช่วยเหลือเจือจุน ด้วยความเต็มใจเสมอในทำนองสุกๆสุกๆด้วย นั่นเทียว

๓) มุทิตา ความชื่นชมยินดีในความสำเร็จสมหวังของผู้อื่น ไม่แสดงความอิจฉาริษยา ด้วยการทนดูทนเห็นคนที่เขาดีกว่าตัวไม่ได้ ดูได้จากการไปแสดงไมตรีจิตต่อบุคคลอื่นหรือชื่นชมต่อความสำเร็จของผู้อื่นโดยไม่ต้องบังคับใจ

๔) อุเบกขา ความวางเฉย ในเมื่อไม่อาจจะช่วยเหลือเขาได้ไม่ทักบั่นท้อใจและเมื่อผู้อื่นผิดพลาดหรือได้รับความวิบัติ ไม่แสดงอาการสมน้ำหน้าเมื่อเขาพลาด เป็นต้น

แก้ว ขิตตะขบ ได้ให้ความหมายของพรหมวิหารไว้ว่า พรหมวิหาร หมายถึง ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ, ธรรมประจำใจอันประเสริฐ, หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์, ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหลักใจและกับตามความประพฤติให้เป็นไปโดยชอบ ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม จึงชื่อว่าดำเนินชีวิตหมดจด และปฏิบัติต่อมนุษย์สัตว์ทั้งหลายโดยชอบ ประกอบด้วย ๔ อย่าง คือ^{๘๔}

๑) เมตตา ความรักใคร่ ปรารถนาจะให้เขาเป็นสุข คำว่า “เมตตา” หมายถึง ความสนิทสนม คือ ความรักใคร่ที่เว้นจากราคะ ความกำหนัด ได้แก่ ความปรารถนาให้เกิดความสุขความเจริญแก่ผู้อื่น ความปรารถนาดีอยากให้มีความสุข ความมีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์และสัตว์ทั่วหน้า

๒) กรุณา ความสงสาร คิดช่วยให้เขาพ้นทุกข์ คำว่า “กรุณา” หมายถึงความห่วงใยเมื่อเห็นผู้อื่นได้รับความทุกข์ร้อน ได้แก่ ปรารถนาเพื่อปลดปล่อยความทุกข์ร้อนของเขา หรือความสงสารคิดจะช่วยให้เขาพ้นทุกข์ ความใฝ่ใจอันที่จะปลดปล่อยบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์

^{๘๓} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), **พระในบ้าน**, (กรุงเทพมหานคร : คณากรรมการพิมพ์, ๒๕๔๑), หน้า ๘-๙.

^{๘๔} แก้ว ขิตตะขบ, **รวมวิชาธรรมศึกษาชั้นตรี**, (ตามหลักสูตรของสนามหลวงแผนกธรรม พ.ศ. ๒๕๔๖), (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๓), หน้า ๙๓-๙๔.

๓) **มุทิตา** ความพลอยยินดี เมื่อผู้อื่นได้ดี คำว่า “มุทิตา” หมายถึง ความชื่นบาน ได้แก่ ความพลอยยินดีในเมื่อผู้อื่นได้ดีหรือความยินดีในเมื่อผู้อื่นมีความอยู่ดีกินดี มีจิตใจผ่องใสบันเทิง ประกอบด้วยอาการแช่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอต่อสรรพสัตว์ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดี มีสุขเจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป

๔) **อุเบกขา** ความวาง มีจิตใจไม่เสียใจ เมื่อผู้อื่นถึงความวิบัติ คำว่า “อุเบกขา” หมายถึง ความวางเฉย ได้แก่ วางตนเป็นกลาง ในเมื่อจะแผ่เมตตาไปก็ไม่สมควรเช่น เอาใจช่วยโอรส เป็นต้น หรือความวางใจเป็นกลางอันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราขึง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำเพราะเขารับผิดชอบตนได้ดีแล้ว เขาสมควรรับผิดชอบตนเองหรือเขาควรได้รับผลอันสมกับ ความรับผิดชอบของตน

บุญมี แท่นแก้ว ได้ให้ความหมายของพรหมวิหาร ๔ ^{๘๕}ไว้ดังนี้

๑) **เมตตา** ความรักใคร่ คือ ความปรารถนาดีมีไมตรีจิต ต้องการความช่วยเหลือให้ทุกคนประสบประโยชน์และความสุข

๒) **กรุณา** ความสงสาร คือ ความอยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์โศกใจที่จะปลดปล่อย บำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของคนและสัตว์ทั้งปวง

๓) **มุทิตา** ความเบิกบานพลอยยินดีเมื่อเห็นผู้อื่นอยู่ดีมีสุข จิตใจแช่มชื่นแจ่มใส เบิกบานเมื่อเห็นเขาประสบความสำเร็จงอกงามยิ่งขึ้นไปก็พลอยยินดีปรีดาปราโมทย์บันเทิงใจด้วย

๔) **อุเบกขา** ความมีใจเป็นกลาง คือ มองตามความเป็นจริง โดยวางจิตเยียบสม่ำเสมอมั่นคง แน่วแน่ เที่ยงตรงดุจตราขึง มองเห็นการที่บุคคลจะได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุผลที่ตนประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัยวางคนและปฏิบัติไปตามความเที่ยงธรรม

พิลิฐุ เจริญสุข ได้กล่าวไว้ว่า พรหมวิหารธรรม คือ ธรรมเป็นหลักประจำใจ กำกับพฤติกรรมคนในองค์กร ในสังคม ให้เป็นไปโดยชอบธรรม ถูกต้องตามธรรมนองคลองธรรมก่อให้เกิดอานิสงส์น่านับการโดยเฉพาะเมตตาธรรม ซึ่งได้รวบรวมไว้ ๑๑ ประการ ^{๘๖} ดังนี้

๑. ยามตื่นก็เป็นสุข
๒. ยามหลับก็เป็นสุข
๓. ยามฝันก็เป็นสุข ไม่มีฝันร้าย

^{๘๕} บุญมี แท่นแก้ว, **จริยศาสตร์**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียน สโตร์, ๒๕๓๙), หน้า ๑๗๓.

^{๘๖} พิลิฐุ เจริญสุข, **ปกิณกรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๓), หน้า ๑๒๐.

๔. เป็นที่รักของคนทั้งปวง
๕. เป็นที่รักของสัตว์โลกทั้งมวล
๖. เทพยินดีคุ้มครองรักษา
๗. ภัยพิบัติ ศาสตราวุธ ยาพิษ ไม่แผ้วพานกรำกราย
๘. มีจิตที่มั่นคงมีเสถียรภาพ
๙. มีผิวพรรณผ่องใส ใบหน้าอímเอิบ
๑๐. เมื่อเวลาสิ้นใจก็มีสติ
๑๑. เมื่อยังไม่ก้าวสู่โลกุตระธรรมก็สู่สุคติในพรหมโลก

สรุป จากความหมายของพรหมวิหารธรรมที่ได้นำมากล่าวในข้างต้นนั้น **สรุปได้ว่า** พรหมวิหารธรรม หมายถึง ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ, ธรรมประจำใจอันประเสริฐ, หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ, ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหลักใจและกำกับความประพฤติมี ๔ ประการ คือ

๑) เมตตา ความรักใคร่ ความปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์ทั่วหน้า อยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ ใฝ่ใจที่จะปลดปล่อยบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของคนและสัตว์ทั้งปวง

๒) กรุณา ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันที่จะปลดปล่อย บำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์ แสดงออกมาด้วยการเข้าช่วยเหลือเจือจุนด้วยความเต็มใจเสมอ ในทำนองสุขที่สุดด้วย

๓) มุทิตา ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีกินดี มีจิตผ่องใสบันเทิง กอปรด้วยอาการแช่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีสุขเจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป เมื่อเห็นเขาประสบความสำเร็จงอกงามยิ่งขึ้นไปก็พลอยยินดีปรีดาปราโมทย์บันเทิงใจด้วย

๔) อุเบกขา ความมีใจเป็นกลาง คือ มองตามความเป็นจริง โดยวางจิตเจียบสมาเสมอ มั่นคง แน่วแน่ เทียงตรงดุจตราขั้ เมื่อมองเห็นบุคคลที่ได้รับผลของกรรมดี หรือกรรมชั่ว ซึ่งสมควรแก่เหตุผลที่ตนได้กระทำไว้ พร้อมทั้งจะวินิจฉัย วางตนและปฏิบัติตามความเที่ยงธรรมไม่เอนเอียงด้วยอคติ

๒.๒.๑ การนำหลักพรหมวิหาร ๔ ไปใช้ในการบริหารการปกครอง

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ได้ทรงตรัสไว้ว่า พระบรมศาสดา ทรงแสดงว่าเป็นคุณธรรมสำหรับเป็นที่อยู่ของจิตใจแห่งพรหม คือ ผู้ใหญ่หรือผู้ประเสริฐอันประกอบด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ๔ ประการนี้ และทรงเรียกคุณธรรมนี้ว่า พรหมวิหารธรรม เป็นธรรมเป็นที่อยู่ซึ่งมีทั้งความดีและความสุข มีรายละเอียดดังนี้^{๘๗}

๑) เมตตา คือ ภาวะของจิตใจที่มีเยื่อใยไม่ตรีจิตคิดเกื้อกูลด้วยประโยชน์ปราศจากอาฆาตพยาบาท ซึ่งเคียด โกรธแค้น แสดงออกทางสีหน้าและสายตาที่สงบเข้มแข็ง มองด้วยสายตาดำ แสดงถึงใจที่เอิบอาบด้วยความปรารถนาดีให้มีความสุข ปราศจากความมั่งร้ายที่เป็นภัยเวรทั้งปวง เมตตานี้เป็นพรหมวิหารธรรมข้อหนึ่งที่พึงอบรมให้มีขึ้นภายในจิต วิธืออบรม คือ ระวังมิให้โกรธแค้น ขัดเคือง อาฆาตพยาบาท เมื่อภาวะของจิตเช่นนั้นเกิดขึ้นก็พยายามสงบระงับเสีย หัดคิดว่าตนเองรัก สุข ต้องการความสุขฉันใด คนอื่น สัตว์อื่นทั้งปวงก็ฉันนั้น เมื่อทำความสงบอาฆาตพยาบาทและทำไม ตรีจิตมิตรใจให้เกิดขึ้นได้แล้ว ควรหัดแผ่จิตเช่นนี้ออกไปแก่คนอื่นสัตว์อื่น โดยเจาะจงหรือไม่เจาะจงทั่วไป ด้วยใจที่คิดปรารถนาสุขประโยชน์ดังเช่น คิดว่า “จงอย่ามีเวร อย่ามีเบียดเบียน อย่ามีทุกข์ มีสุขรักษาตนให้สวัสดิ์เถิด”

ภาวะของจิตที่มีความรักใคร่ปรารถนาให้เป็นสุข ย่อมมีอยู่ในตนและในคนที่เป็นที่รักอยู่ปกติ แต่ยังเจือด้วยราคะเสนหาบ้าง เจือด้วยอาฆาตพยาบาทในผู้อื่นสัตว์อื่นบ้างนี้ จึงควรนับว่าเป็นภาวะของจิตที่เป็นสามัญธรรมดา คือ พระบรมศาสดาทรงสั่งสอนธรรมให้ปรับปรุงสิ่งที่มีอยู่เป็นสามัญธรรมดาให้เป็นธรรม คือ เป็นคนเกื้อกูลขึ้นมา คือ ให้รักใคร่ปรารถนาสุขดังกล่าวให้เป็นคุณอันบริสุทธิ์ที่เกื้อกูลกว้างขวางออกไป มิให้คับแคบเฉพาะตนและคนซึ่งเป็นที่รักในวงแคบของตนหรือจำเพาะพวกของตน แต่ให้แผ่กว้างออกไปตลอดจนถึงไม่จำกัดประมาณ และให้ปราศจากอาฆาตพยาบาท ทั้งให้บริสุทธิ์จากราคะ สีนหาด้วย เพราะอาฆาตพยาบาทที่เป็นศัตรูที่ห่างของเมตตา ราคะสินหาเป็นศัตรูที่ใกล้เมตตา ความรักใคร่ที่เป็นสามัญธรรมดาของโลกย่อมเจือด้วยสิ่งทั้งสองนั้น ทางปฏิบัติอบรมจึงต้องอบรมสิ่งที่มีอยู่เป็นธรรมดาของโลกให้เป็นธรรมขึ้นมา ให้เป็นเครื่องคุ้มครองโลก ดังภาษิตที่ว่า “โลโกปตมกิกามาเมตตา เมตตาธรรมเป็นเครื่องคุ้มครองโลก” ฉะนั้น จึงได้มีพุทธสุภาษิตตรัสสอนไว้ให้ยกตนเป็นพยานหรือเป็นอุปมาแปลความหมายว่า “ตนเองหาคิดค้นด้วยใจไปทั่วทุกทิศ ก็ไม่พบว่าใครจะเป็นที่รักไปกว่าตนในที่ไหนๆ ตนของคนอื่นทั้งหลายก็เป็นที่รักมากมายของเขาเหมือนอย่างนั้น เพราะเหตุนี้ผู้ที่รักตนจึงไม่ควรเบียดเบียนผู้อื่น” และให้ยกคนที่เป็นที่รักเป็นอุปมาว่า “พึงแผ่จิตถึงสัตว์ทั้งปวงด้วยเมตตา เหมือนอย่างเห็นคนผู้ที่เป็นที่รักเป็นที่ชอบใจแล้วเกิดไมตรีจิตมิตรรักใคร่

^{๘๗} สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี, **รวมธรรมะ**, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง ๒๕๓๙), ๒๕๓๐, หน้า ๑๙๕-๒๐๔.

ฉะนั้น” ดังนั้นจึงควรหัดแผ่เมตตาเข้ามาให้ตนเองก่อน แล้วจึงแผ่ไปให้คนอื่น ตั้งต้นแก่คนที่เป็นที่รัก เพราะจะแผ่ไปง่าย แล้วจึงแผ่ไปในคนที่เป็กลางๆ แล้วจึงแผ่ไปให้คนที่เป็ศัตรูไม่ชอบใจกันและให้ เว้นคนที่ก่อให้เกิดราคะสีเนหาแก่คนที่ตายแล้วการแผ่เข้ามาในตัวเองจะต้องมีตนเป็นพยานอ้างอิง ดังกล่าวข้างต้น พิจารณาจะเห็นได้ว่าตนเองต้องมีสุขเพราะจิตใจสงบปราศจากอาฆาตพยาบาท เสียก่อน อาฆาตพยาบาทนั้นเหมือนไฟที่เผาใจตนเองให้ร้อนและแผ่ความร้อนไปถึงคนอื่นด้วย ฉะนั้น ตนเองจึงเป็นบุคคลที่ควรเมตตาและแผ่จิตเมตตาเข้ามาดับไฟที่เผาใจนี้ลงเสียก่อน ประพรมลงไปด้วย น้ำ คือ เมตตา ซึ่งควรจะเปลี่ยนจิตใจภาวะที่ร้อนเข้ามาสู่ภาวะที่เย็นสนิทด้วยมิตรภาพไมตรี เมตตาจึงเป็นธรรมเครื่องที่ใจตนเองให้อยู่เย็นเป็นสุขและแผ่ความเย็นความสุขออกไปถึงผู้อื่นด้วย

เมตตาไม่เพียงมีขอบเขต ไม่เพียงมีระยะเวลา ไม่ว่าจะอยู่ในฐานะเช่นไร ณ ที่แห่งใด ในกาล ไหน เมตตาพึงมีได้อย่างเต็มเปี่ยมโดยปราศจากอาฆาตพยาบาท เพราะเมตตาไม่จำเป็นต้องอาศัย ทรัพย์สินสิ่งของ เมตตาเป็นเรื่องของจิตใจโดยบริสุทธิ์แท้ เมื่อมีจิตใจก็มีเมตตาได้ด้วยกันทุกคนและพึงมี เมตตาอย่างยิ่งด้วยกันทุกคน เพราะไม่เป็นการต้องลงทุนแรงแต่อย่างใดเลย เพียงแต่น้อมใจลงให้อ่อน ละมุน ไม่ใจแข็งใจดำ แม้เมื่อรู้เห็นว่าเขาเป็นทุกข์ เพียงแต่น้อมใจลงปรารถนาให้เขาเป็นสุขโดยทั่วกัน เท่านั้นเองก็เป็นการแสดงเมตตาแล้ว

๒) กรุณา คือ ภาวะจิตที่ห่วงใยไปเพราะความทุกข์ร้อนของผู้อื่น เหมือนอย่างถ้าซื้อได้ ก็จะช่วยซื้อความทุกข์ของเขา คือ จะช่วยทำความทุกข์ของเขาให้หมดสิ้นไป จึงมีโอกาที่ทนเฉยอยู่ไม่ได้ ต้องชวนช่วยช่วยเหลือเพื่อบำบัดความทุกข์ ปราศจากความคิดเบียดเบียน ข้ำเติม เห็นใครตกอยู่ใน ความทุกข์ไม่มีที่พึ่งก็อดอยู่ไม่ได้ที่ต้องช่วย กรุณานี้เป็นพรหมวิหารธรรมอีกข้อหนึ่งที่พึงอบรมให้มีใน จิต วิธีอบรม คือ ระวังไม่ให้คิดเบียดเบียนใคร และหัดใจให้คิดว่าเมื่อตนเองมีทุกข์ก็ต้องการความ ช่วยเหลือฉนั้นใด ผู้อื่น สัตว์อื่นก็ฉนั้นนั่น ดังนี้แล้วก็หัดใจให้เมตตาให้ชวนช่วยช่วยเปลื้องทุกข์ของ ผู้อื่นตามความสามารถหรือตามที่ควรจะทำให้ หัดแผ่จิตใจที่กรุณาออกไปแก่คนและสัตว์ทั้งหลายโดย เจาะจง หรือโดยไม่เจาะจงทั่วไป ด้วยความคิดว่า “จงพ้นความทุกข์เดือดร้อน ฉะนั้น” ภา วะ ของ จิตใจที่ต้องการความช่วยเหลือในเมื่อมีทุกข์ ย่อมมีอยู่สามัญธรรมดาแต่ยังเจือด้วยวิหิงสา คือ ความคิดเบียดเบียนผู้อื่นสัตว์อื่นเพื่อให้ตนพ้นทุกข์ และยังความโสภโณมนัสเมื่อใดเห็นทุกข์ของคนผู้ เป็นที่รัก เพราะเป็นภาวะของจิตที่คับแคบต้องการให้ตนเองและคนผู้เป็นที่รักของตนพ้นทุกข์เท่านั้น พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนให้ปฏิบัติอบรมปรับปรุงภาวะที่มีอยู่ให้เป็นธรรมขึ้น มิให้คับแคบเฉพาะตน และผู้ที่ตนรักหรือจำเพาะพวกของตน แต่ให้แผ่กว้างออกไปตลอดจนถึงไม่มีจำกัดไม่มีประมาณ และ ให้ปราศจากวิหิงสาความเบียดเบียน และให้ความสงบโสภโณมนัสในเพราะทุกข์ของคนที่เป็นที่รักด้วย เพราะว่าวิหิงสาเป็นศัตรูที่ห่างของกรุณาส่วนความโสภโณมนัสเป็นศัตรูที่ใกล้ของกรุณา จึงได้มีพุทธ ภาษิตตรัสสอนไว้ให้ยกตนเป็นพยานหรืออุปมาเช่นเดียวกับในข้อเมตตา และให้ยกคนตกยากเป็น

อุปมา “พึงแผ่จิตถึงสัตว์ทั้งปวงด้วยความกรุณาเหมือนอย่างเห็นคนตกยากมีความลำบากก็เกิดความรู้สึกว่าขึ้นฉนั้น”

๓) มุทิตา คือ ภาวะของจิตที่บันเทิงยินดีในเมื่อผู้อื่นได้รับความสุขความเจริญด้วยสมบัติต่างๆ ปราศจากความริษยาเห็นใครพรั่งพร้อมด้วยสมบัติก็พลอยมีมุทิตาด้วย ตัดความยินร้ายไม่ยินดีด้วยเหตุที่ริษยาเสียได้ มุทิตานี้เป็นพรหมวิหารธรรมอีกข้อหนึ่งที่พึงอบรมให้มีขึ้นในจิต วิธีอบรม คือ ระวังมิให้ริษยาในเมื่อได้เห็นได้ทราบสมบัติ คือ ความพรั่งพร้อมต่างๆ ของผู้อื่นเมื่อความริษยาเกิดขึ้นก็พยายามระวังเสีย หัดคิดว่าตนเองมีความยินดีเมื่อได้สมบัติที่ชอบใจอย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อคนอื่นเขาได้จึงไปริษยาเขา ควรจะพลอยยินดีกับเขาพิจารณาให้เห็นโทษของความริษยา เช่นว่า “อรติ โลกนาสิกา ความริษยาเป็นเหตุทำลายโลกเมื่อทำมุทิตาจิตใจให้เกิดขึ้นได้ ก็หัดแผ่เช่นนี้ออกไปแก่คนสัตว์อื่นโดยเจาะจงหรือไม่เจาะจงทั่วไปด้วยความคิดว่า จงอย่าวิบัติจากสิ่งที่ได้แล้ว ฉนั้น”

ภาวะของจิตที่ยินดีในเวลาได้สมบัติต่างๆ ย่อมมีอยู่ในเมื่อตนหรือคนเป็นที่รักได้ สมบัติที่ตนได้ก็ยังมีโสมนัสเจือตมหา พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนให้ปรับปรุงภาวะที่เป็นอยู่ให้เป็นธรรมขึ้น คือ ให้เป็นคุณอันบริสุทธ์ที่เกื้อกูลกว้างขวางออกไป มิให้มีคับแคบเฉพาะตนและผู้ทีตนรักเท่านั้น แต่ให้กว้างออกไปตลอดจนถึงไม่จำกัด ไม่มีประมาณ โดยให้ปราศจากริษยา ทั้งปราศจากโสมนัสที่เจือกิเลส ตัณหาด้วย เพราะวาริษยาเป็นศัตรูที่ห่างของมุทิตา ส่วนความโสมนัสเป็นศัตรูที่ใกล้ของมุทิตา ฉนั้นก็พึงยกตนขึ้นเป็นพยานหรืออุปมาดังพระพุทธสุภาษิตที่ตรัสสอนไว้ว่า “พึงแผ่จิตถึงสัตว์ทั้งปวงด้วยมุทิตาเหมือนอย่างเห็นบุคคลผู้เป็นที่รักที่พอใจก็บันเทิงยินดี ฉนั้น”

๔) อุเบกขา คือ ภาวะของจิตที่มีอาการเป็นกลาง เห็นเสมอกันในสัตว์บุคคลทั้งหลายในคราวสอง คือ ในคราวประสบสมบัติและในคราวประสบวิบัติ ก็ไม่ยินดียินร้ายมองเห็นว่าทุกข์ คนมีกรรมที่ทำไว้เป็นของของตน จะมีสุข จะพ้นจากทุกข์ จะไม่เสื่อมจากสมบัติที่ได้ก็เพราะกรรมจึงวางเฉยได้คือ วาง ได้แก่ไม่ยึดถือไว้ วางลงได้ เฉย คือ ไม่จัดแจงรุ่มรวยปล่อยให้ไปตามกรรมหรือตามกำหนดของกรรม อุเบกขานี้เป็นพรหมวิหารธรรมอีกข้อหนึ่งซึ่งเป็นข้อสุดท้ายที่พึงอบรมให้มีขึ้นในจิต วิธีอบรม คือ ระมัดระวังใจมิให้ขึ้นลงด้วยความยินดียินร้ายทั้งในคราวประสบสมบัติทั้งในคราวประสบวิบัติเมื่อภาวะของจิตเช่นนั้นเกิดขึ้นก็พยายามระงับใจหัดคิดถึงกรรมและผลของกรรม หัดคิดวางลงไปให้แก่กรรม เหมือนอย่างให้กรรมรับผิดชอบเอาไปเสีย เมื่อทำจิตให้อุเบกขาได้ก็หัดแผ่จิตเช่นนี้ออกไปแก่คนอื่นสัตว์อื่น โดยเจาะจงหรือไม่เจาะจงทั่วไป ด้วยความคิดว่า “ทุกข์สัตว์บุคคลมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทรับผลกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่อาศัย ทำกรรมอันใดไว้ ดีหรือชั่ว ก็ต้องรับผลกรรมของกรรมนั้น”

ภาวะจิตเป็นอุเบกขานี้ ย่อมมีอยู่เป็นสามัญธรรมดาในเวลาปกติ ยังไม่มีอะไรมาทำให้เกิดความยินดียินร้าย แต่ยังคงเจือด้วยความไม่รู้ (อัญญาณ) และจะเปลี่ยนไปเป็นความยินดียินร้ายขึ้นโดยได้ง่าย พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนให้ปรับปรุงภาวะที่มีอยู่ให้เป็นธรรมมากขึ้น คือ ให้เป็นคุณอันบริสุทธ์ที่

เกื้อกูลขวางออกไป มิใช่ในเวลาที่ไม่มีความรู้เรื่องอะไรมากระทบจิตเท่านั้น แม้มีเรื่องมากระทบจิตให้ยินดี ยินร้ายก็จะระงับได้ ทำให้สงบเป็นอุเบกขาได้ด้วยความรู้(ญาณ) เพราะความยินดี(ราคะ) และความยินร้าย(ปฏิกะ) เป็นศัตรูที่ห่างของอุเบกขา ส่วนอุเบกขาด้วยความไม่รู้(อัญญาอุเบกขา) เป็นศัตรูที่อยู่ใกล้ของอุเบกขา ฉะนั้น พึงยกตนขึ้นเป็นพยาน หรืออุปมา ดังเช่นว่า ตนไม่ชอบให้ใครอื่นเพ่งเล็งชอบใจ อยากได้อะไรของตนและไม่ชอบ ให้คนอื่นหมายมั่นปองร้ายฉันใด ตนก็ไม่ควรไปคิดยินดียินร้ายดังนั้น แก่คนอื่น ควรจะมีใจมัยสร์ คือ เป็นกลางฉะนั้นและให้ยกบุคคลที่เป็นกลาง ๆ ขึ้นเป็นอุปมา ดังพระพุทธศาสนสุภาษิตไว้ว่า “พึงแผ่จิตถึงสัตว์ทั้งปวงด้วยอุเบกขา เหมือนอย่างเห็นบุคคลผู้มีใจเป็นที่ชอบใจ มิใช่เป็นที่ไม่ชอบใจก็มีอุเบกขา ฉะนั้น” พรหมวิหารทั้ง ๔ ประการนี้ ผู้ปฏิบัติควรยึดปฏิบัติ โดยรวมแรกให้ปฏิบัติด้วยจิตคิดเกื้อกูลแผ่ออกไปในสัตว์บุคคลทั้งหลาย คือ เมตตา ซึ่งมีอาการเป็นความคิดเกื้อกูลต่อผู้อื่น จากนั้นเมื่อได้เห็นหรือได้ยินหรือได้คิดว่าเขามีความทุกข์เดือดร้อนก็ปฏิบัติช่วยบำบัดทุกข์ให้ คือ กรุณา ซึ่งมีอาการช่วยบำบัดทุกข์ จากนั้นครั้นได้เห็นมีสุขไม่มีทุกข์ก็พลอยยินดีบันเทิงใจ คือ มุทิตา ซึ่งอาการพลอยยินดีและเพราะไม่มีกิจที่ควรจะทำต่อไปนั้นอุเบกขา คือ อยู่ดูเฉยๆ คือ อุเบกขา ซึ่งมีอาการมัยสร์เป็นกลางผู้บริหารหรือผู้บังคับบัญชาควรยึดธรรมเป็นหลักปฏิบัติ เพื่อก่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้นำกับผู้ตาม ระหว่างนายจ้างกับลูกจ้างเชิงการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขหลักพรหมวิหาร ๔ เป็นหลักธรรมประการหนึ่งที่ผู้บริหารหรือผู้ใหญ่ควรยึดปฏิบัติในการปกครองตน

วรญา ทองอุ่น ได้กล่าวไว้ว่า ผู้ใดมีคุณธรรมตามพรหมวิหาร ๔ ผู้นั้นได้ชื่อว่า เป็นผู้ที่มีพระคุณยิ่งใหญ่เพราะผู้ที่มีคุณธรรมตามพรหมวิหาร คือ ผู้ที่มีพฤติกรรมกาปฏิบัติเกื้อกูล ต่อผู้อื่นโดยมีหลักสู่การปฏิบัติดังนี้^{๘๘}

๑) เมตตา (Loving Kindness) มีความรักใคร่ปรารถนาที่จะให้เป็นสุข หมายถึงพฤติกรรมมีความหวังดีเพื่อให้ผู้อื่นมีความสุข มีจิตใจแผ่ไมตรีจิต สนับสนุนกับผู้น้อย หวังความดีความงามแก่เขา อยากให้เขามีความสุข ไม่อยากให้มันอันตรายจากความอาฆาตบาดหมางใจกัน ปรารถนาให้มีความสามัคคีกลมเกลียวกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หวังให้เขาเจริญด้วยความรู้ ความสามารถอันเป็นทางให้เกิด ลาภ ยศ และชื่อเสียง รักษาตนให้ได้รับความสุขโดยสวัสดิภาพ เมตตาธรรมเป็นเครื่องบำรุงอวัยวะ ร้อยใจให้จิตคิดเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน ขำระล้างเสียซึ่งมลทิน คือความพยาบาทความเห็นแก่ได้ความเห็นแก่ตัวความเห็นแก่ประโยชน์ ถ้าดวงจิตมีเมตตาแล้ว จะป้องกันความคิดวิปริตในทางทำลาย ให้ร้ายป้ายสีในทางเสียหาย ไม่เป็นความจริงได้ สังคมก็จะอยู่เป็นสุข องค์การก็จะสามัคคี

^{๘๘} วรญา ทองอุ่น, **มนุษย์สัมพันธ์ในองค์กร**, (สุรินทร์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์, ๒๕๔๘), หน้า ๒๑๐-๒๑๒.

สมกับสุภาสิตของพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ที่กล่าวไว้ว่า “โลโก ปัตถัมภิกา เมตตา” แปลความว่า เมตตาเป็นเครื่องค้ำจุนโลก ^{๘๙}

๒) กรุณา (Compassion) มีความสงสาร คิดจะช่วยให้พ้นทุกข์ หมายถึง พฤติกรรมหวังดีเมื่อเห็นผู้อื่นมีความทุกข์ร้อน ตกทุกข์ได้ยาก ก็รู้สึกสงสาร หวั่นใจไปตามเมื่อเห็นเขามีความทุกข์ กรุณาธรรมเป็นเครื่องปราบปรามจิตใจไม่ให้คิดเบียดเบียนคนอื่นให้ได้รับความลำบากในการกระทำ งาน กิจกรรมต่างๆ ย่อมมีความลำบากทั้งกายและใจ จึงมีความเห็นใจพลอยหาวิธีไม่ให้เกิดความลำบากแก่ผู้ทำงาน ด้วยการอำนวยความสะดวก สนับสนุน อุปกรณ์ เครื่องมือ ให้เต็มกำลังในการทำงาน

๓) มุทิตา (Sympathetic Joy) มีความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี หมายถึง ความชื่นบานในเวลา ที่ผู้อื่นได้รับความดีเมื่อเขามีความเจริญด้วยความรู้ความสามารถเจริญด้วยลาภยศ และชื่อเสียง พลอยชื่นชมยินดีตามด้วยคุณธรรม มุทิตาธรรมเมื่ออยู่ในดวงจิตผู้ใด ผู้นั้นย่อมปราบปรามซึ่งความ ริษยา อิจฉาริษยาในคุณงามความดีของผู้อื่นเมื่อผู้อื่นได้รับความดี อุดรชนไม่ได้เร่าร้อน ชื่นเคือง หงุดหงิด รุนแรง ความอิจฉาริษยาเป็นโทษทำลายความสามัคคี ความเจริญของหมู่คณะ เมื่อเกิดขึ้น ย่อมชักนำจิตให้วิปริตไปต่างๆ นานา คิดแต่อุบายในการ ยุ้งทำลายให้เสียหาย แม้เหตุแห่งความไม่ เป็นจริง มีแต่มุทิตาธรรมที่ปราบปรามความอิจฉาริษยาของคนในสังคมในองค์กรได้ เมื่อมีมุทิตาย่อม ได้รับความนิยมนับถือ จึงเป็นคุณธรรมที่ควรปลูกฝังให้มีในใจของบุคลากร ในหน่วยงานของทุก หน่วยงาน

๔) อุเบกขา (Equanimity) มีการวางตนเป็นกลาง มีความวางเฉย ไม่เสียใจ ไม่ดีใจ เมื่อ สถานการณ์ไม่เอื้อที่จะแสดงพฤติกรรมตามคุณธรรมความมีเมตตา กรุณา และมุทิตาจิตได้ อุเบกขา ธรรมเป็นคุณธรรมของผู้ใหญ่ ผู้นำ หัวหน้างานที่ปกครองพนักงาน เจ้าหน้าที่ หมู่คณะ ที่ต้องประพฤติ อย่างสม่ำเสมอ เมื่อมีผู้ประพฤติดีก็ต้องชมยกย่องสรรเสริญคุณงามความดีของเขา แต่เมื่อมีผู้ประพฤติ ไม่ดีก็ต้องถูกตำหนิ ลงโทษตามกรณีของความผิดไม่ตัดสินเอนเอียงเพราะอำนาจอคติที่ผิดๆ นี่คือ พฤติกรรมการมีอุเบกขาธรรม

พรหมวิหารทั้ง ๔ ประการ ดังกล่าวนี้นี้ ผู้มีเมตตาธรรมควรเจริญในเวลาปกติย่อมทำงาน ร่วมกับคนอื่นอย่างไม่มีเวร ไม่มีภัย มีความรักใคร่ สนับสนุน กลมเกลียวกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ผู้มีกรุณาธรรมควรเจริญในเวลาที่ได้รับทุกข์ ความเดือดร้อน ผู้มี กรุณาธรรมย่อมนำมาซึ่งการช่วยเหลือเกื้อกูลเอื้ออาทรต่อกัน ไม่หนีเอาตัวรอด ความเดือดร้อน ความ ทุกข์ยากของผู้ร่วมงาน ผู้อยู่ในสังคมองค์กรจะบรรเทาเบาบางลงอยู่ด้วยความมีน้ำใจ ผูกพันกันอย่าง

^{๘๙} พระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, พุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๗), หน้า ๕๒.

แนบแน่น มีมนุษย์สัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ผู้ที่มีมุทิตาธรรมควรเจริญในเวลาที่คุณอื่นได้รับความชอบที่เขากระทำคุณงามความดี ผู้ที่มีมุทิตาธรรมย่อมนำมาซึ่งความโสมนัส ประเพณเอบอ้อมใจ ยินดี สามัคคีกลมเกลียวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน นำมาซึ่งความสุขใจ สบายใจ อยู่ร่วมกันอย่างกัลป์ยานมิตร สัมพันธจิตสนิทใจ ผู้มีอุเบกขาธรรมควรเจริญในเวลาที่คุณอื่นถึงความวิบัติที่ไม่อาจช่วยเหลือได้ยึดถือตั้งคำสั่งสอนใน สุตตนิบาต ขุททกนิกาย ว่า “กมฺมฺนา วตฺตตี โลโก” สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม^{๙๐} นั่นคือ ตั้งสติ ทำความเข้าใจว่า คนทุกคนมีกรรมเป็นของตน ถ้าทำกรรมดีก็จะได้ผลตอบแทน ถ้าทำกรรมชั่วก็จะได้ผลชั่วตอบแทน ไม่มีทางหนีกรรมของตนพ้น กรรมจะติดตามตนไปเหมือนล้อหมุนไปตามรอยเท้าโคหรือเวลาที่เรามีความสุขไปบุลย์แล้ว ไม่จำเป็นต้องช่วยเหลืออีก เป็นต้น

ไสว มาลาทอง กล่าวว่า พรหมวิหาร แปลว่า ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของท่านผู้ใหญ่ ธรรมประจำใจอันประเสริฐมี ๔ อย่าง คือ^{๙๑}

๑) เมตตา แปลว่า ความรัก ความปรารถนาดี มีเมตตจริต คิดช่วยเหลือให้ ทุกคนในโลกนี้ประสบประโยชน์และความสุขโดยทั่วกัน จุดมุ่งหมายที่แท้จริงของเมตตานี้ อยู่ที่การฝึกอบรมจิตใจของคนเราเองเป็นสำคัญ คือ ฝึกจิตให้มีความเยือกเย็น มีเมตตาอารีต่อ สรรพสัตว์ทั่วหน้าไม่ว่าประเภทใด สัตว์ทุกประเภท มีความรักในชีวิตของตนเสมอเหมือนกันหมด สัตว์ทุกประเภทมีความรักความสุข เกลียด ทุกข์ เหว้าเทียมกันไม่มียกเว้นการฝึกเพื่อให้เกิดเมตตา หรือวิธีปลูกฝังเมตตา มี ๒ วิธีคือ

(๑) การปฏิบัติตนตามปกติเป็นการแผ่เมตตาอยู่เป็นนิจ เพราะเมตตานี้ หมายถึง การกระจายความหวังดีของตนให้กว้างขวางออกไปเรื่อยๆ เรียกว่า “อโณธรรณา” หวังให้สรรพสัตว์มีความสุขโดยไม่จำกัด และไม่หวังผลตอบแทนใดๆ ทั้งสิ้น และต้องปฏิบัติตามประจำเป็นนิจจนให้กลายเป็นอุปนิสัยหรือมีจิตสำนึก ถ้าวันไหนไม่ได้ทำก็คล้ายๆ กับขาดอะไรไปสักอย่าง ดังนั้น การแผ่เมตตาต้องฝึกทุกวันก่อนทำสมาธิก่อนนอน กล่าวคือ การตั้งใจไว้เสมอว่าขอมุขและสัตว์ทั้งปวงขอให้เขาสุขโดยทั่วกัน คำแผ่เมตตาที่นิยมใช้กันโดยทั่วไปนั้นคือ

“สัตว์ทั้งหลายที่เป็นเพื่อนทุกข์
เกิดแก่เจ็บตายด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น
จงเป็นสุข เป็นสุขเถิด

^{๙๐} กรมการศาสนา, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนา เล่มที่ ๒๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๐), หน้า ๔๕๗.

^{๙๑} ไสว มาลาทอง. คู่มือการศึกษาจริยธรรม สำหรับนักเรียน นิสิต นักศึกษา นักบริหาร นักปกครอง และประชาชนผู้สนใจทั่วไป, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒), หน้า ๑๓๙-๑๔๘.

อย่าได้มีเวรแก่กันและกันเลย
 จงเป็นสุข เป็นสุขเถิด
 อย่าได้เบียดเบียนซึ่งกันและกันเลย
 จงเป็นสุข เป็นสุขเถิด
 อย่าได้มีความทุกข์กาย ทุกข์ใจเลย
 จงมีความสุขกายสุขใจ
 รักษาตนให้รอดจากทุกข์ภัยทั้งสิ้น เทอญ.”

(๒) การปฏิบัติอย่างเป็นพิธีการ คือ แม่เมตตาแบบที่ครูบาอาจารย์ท่านได้สอนไว้ เช่น ท่านวางระเบียบไว้ให้แม่หลังจากไหว้พระสวดมนต์เราก็แม่เมตตา สอนให้เราแม่ก่อนนอนเราก็แม่ก่อนนอน ทำแต่งบทสวดหรือบทแม่เมตตาไว้อย่างไร เราก็ว่าตาม อย่างนี้เรียกว่าทำเป็นพิธีการ นอกจากนั้น ท่านยังแนะนำวิธีแม่เมตตาโดยแม่ไปแบบเจาะจงแก่ผู้ใดผู้หนึ่ง เรียกว่า โอธิสพรรณา

อาณิสสของการแม่เมตตา คือ กระแสจิตที่ระคนด้วยเมตตานั่นย่อมปรุงใจของผู้แม่เมตตานั่นเองทำให้สงบเยือกเย็นและในโอกาสเดียวกันก็เข้าไปคลี่คลายมุ้งร้ายในจิตใจผู้คิด มุ้งร้ายต่อเราให้คลายความเหี้ยมโหดลดลงด้วย

๒) กรุณา แปลว่า ความสงสาร คือ คิดจะช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์เดือดร้อนได้แก่ ใฝ่ใจที่จะปลดปล่อยบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของคนและสัตว์ทั้งปวง การปฏิบัติเกี่ยวกับกรุณานั้น เริ่มแรกด้วยการปลูกฝังตามสงสาร ผู้ได้รับความลำบากเกิดขึ้น ในใจเมื่อมีคุณธรรม คือ กรุณาในใจแล้วการแสดงออกย่อมจะเกิดขึ้นตามแต่เหตุการณ์นั้น เช่นการช่วยเหลือคนเจ็บ ช่วยเหลือคนกำพร้าอนาถา ช่วยเหลือคนขาดแคลน กรุณา เป็นเรื่องของความสงสาร เมื่อเห็นคนหรือสัตว์ประสบความทุกข์เดือดร้อน มีความรู้สึกหวั่นไหวไปกับความทุกข์เดือดร้อนของคนอื่น จนไม่อาจที่จะนิ่งอยู่เฉยได้ ความกรุณาจึงเป็นคุณธรรมสำคัญที่จะทำให้คนเป็นนักเสียสละพร้อมที่จะทำทุกอย่างเพื่อช่วยเหลือผู้อื่นให้ได้รับความสุข คุณธรรมข้อนี้สื่อแสดงว่าผู้ประพฤติดีจะต้องมีฐานคุณธรรมเรื่องเมตตาสูงมาก จนมองหาทางช่วยเหลือในทันที ทันใดเท่าที่สามารถจะช่วยให้ เป็นต้นว่า เมื่อเกิดอุทกภัย วาตภัย หรือ อัคคีภัย ผู้มีจิตใจกรุณา ก็จะอยู่เฉยไม่ได้ต้องช่วยเหลือเป็นต้นว่า ส่งเสื้อผ้า อาหาร และอื่นๆ ไปบรรเทาความทุกข์ความเดือดร้อนผู้ที่ได้รับเคราะห์กรรม

๓) มุทิตา ได้แก่ ความชื่นบาน กล่าวคือ ความพลอยยินดีด้วยในเมื่อผู้อื่นได้ดี ข้อมุทิตานี้เป็นหลักธรรมของผู้มีลักษณะใจกว้างขวาง ยินดีต่อความดีของผู้อื่น นับได้ว่าเป็นการกระทำบุญหรือความดีอย่างหนึ่ง ตัวอย่างเช่น นักกีฬาแข่งขันกีฬา เมื่อฝ่ายตรงข้ามชนะ ก็แสดงออกซึ่งความยินดีที่ชนะไม่อิจฉาริษยาหรือกลั่นแกล้ง คุณธรรมข้อนี้หมายถึงการให้การสนับสนุน แก่ผู้สร้างประดิษฐ์สิ่งต่างๆ เพื่อประโยชน์แก่สังคมด้วย

๔) อุเบกขา ได้แก่ การวางใจเป็นกลางโดยพิจารณาข้อเท็จจริงกล่าวคือ ในการตัดสินใจเรื่องใด ๆ จะต้องพิจารณาใคร่ครวญด้วยปัญญา มีเหตุผลอย่างถูกต้อง ด้วยความเที่ยงธรรม สามารถใช้สติปัญญาพิจารณาข้อเท็จจริงอย่างถูกต้องประกอบด้วยเหตุผล แล้วปฏิบัติลงไปด้วยความเยือกเย็น สุขุมรอบคอบ สามารถดำรงมั่นรักษาความถูกต้องหรือความยุติธรรมไว้ได้

พรหมวิหารธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ เป็นธรรมอยู่อย่างประเสริฐ ซึ่งจัดเป็นหลักธรรมประจำใจและกำกับความประพฤติ เป็นธรรมจำเป็นอย่างยิ่งในสังคมไทย ซึ่งในปัจจุบันนี้อ่านาจัตถุ นิยม บิปรัดให้ต้องเป็นคนใจแคบเห็นแก่ตัว การฝึกฝนให้สามารถรักและเมตตาแม้แต่ศัตรูเราก็ยอมได้ จะได้ชื่อว่าเป็นชาวพุทธที่แท้จริง ตามหลักธรรมพระพุทธศาสนาที่ว่า “พึงเมตตาให้แม้แก่โจรผู้กำลังตัดหรือเลื่อยอวัยวะ เช่น แขนหรือขาของตน ใครมีความโกรธต่อโจรผู้กำลังกระทำการดังกล่าว นั้น ก็ไม่ชื่อว่าสาวกของเรา”

ดังนั้น การฝึกฝนในเรื่องปฏิบัติพรหมวิหารธรรมในเบื้องต้นควรปฏิบัติ ดังนี้

- (๑) มองผู้อื่นในแง่ดี ตั้งความปรารถนาดีต่อคนทั่วไป
- (๒) แผ่เมตตา
- (๓) ขวนขวายให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลแก่ผู้อื่น
- (๔) สนับสนุนและเข้าร่วมในงานสาธารณประโยชน์
- (๕) ไม่เย้ยหยัน รังแก และริษยาผู้อื่น
- (๖) แสดงความยินดีในเมื่อผู้อื่นประสบความสำเร็จ
- (๗) วางใจเป็นกลางมองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงและในลำดับต่อไปควรเลือกปฏิบัติตามวาระ คือ

(๗.๑) เมตตา ควรเจริญหรือปฏิบัติในเวลาปกติหรือเหตุการณ์ทั่วไป

(๗.๒) กรุณา ควรเจริญหรือปฏิบัติในเวลาเมื่อคนอื่นได้รับความทุกข์และเดือดร้อน

(๗.๓) มุทิตา ควรเจริญหรือปฏิบัติในเวลาเมื่อคนอื่นได้ดี หรือประสบความสำเร็จ

(๗.๔) อุเบกขา ควรเจริญหรือปฏิบัติในเวลาเมื่อคนอื่นเขาถึงความวิบัติและหมดหนทางที่จะช่วยเหลือใดๆ ได้แล้ว

การนำหลักพรหมวิหาร ๔ ไปใช้ในการบริหารงานนั้นสามารถ สรุปได้ว่า เป็นคุณธรรมสำหรับเป็นที่อยู่ของจิตใจแห่งพรหม คือ ผู้ใหญ่หรือผู้ประเสริฐ ซึ่งผู้นำองค์กรควรจะมีธรรมเป็นหลักประจำใจ กำกับพฤติกรรมคนในองค์กรในสังคม ให้เป็นไปโดยชอบธรรม ถูกต้องทำนองคลองธรรม ผู้บริหารหรือผู้บังคับบัญชาควรยึดธรรมเป็นหลักปฏิบัติ เพื่อก่อให้เกิดความสัมพันธอันดีระหว่างผู้นำกับผู้ตาม ระหว่างนายจ้างกับลูกจ้างเชิงการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ซึ่งพรหมวิหาร ๔ ในการบริหารงานนั้นจะมีดังนี้ คือ

๑) เมตตา คือ พฤติกรรมมีความหวังดีต่อบุคลากรในองค์การเพื่อให้ผู้อื่น มีความสุข มีจิตใจแผ่ไมตรีจิต สนับสนุนกับผู้น้อย หวังความดีงามแก่เขา อยากให้เขามีความสุข

๒) กรุณา คือ พฤติกรรมหวังดีเมื่อเห็นผู้อื่นหรือบุคลากรในองค์การมีความทุกข์ร้อน ตกทุกข์ได้ยาก ก็รู้สึกสงสาร หวังใจไปตามเมื่อเห็นเขามีความทุกข์

๓) มุทิตา คือ ความชื่นบานในเวลาที่มีผู้อื่นหรือบุคลากรในองค์การได้รับความดีเมื่อเขามีความเจริญด้วยความรู้ความสามารถ เจริญด้วย ลาภ ยศ และชื่อเสียง พลอยชื่นชมยินดีตามด้วยคุณธรรม

๔) อุเบกขา คือ มีการวางตนเป็นกลาง มีความวางเฉย ไม่เสียใจ ไม่ดีใจ เมื่อสถานการณ์ไม่เอื้อที่จะแสดงพฤติกรรมตามคุณธรรมความมีเมตตา กรุณา และมุทิตา เมื่อมีผู้ประพฤติดีก็ต้องชมยกย่อง สรรเสริญคุณงามความดีของเขา แต่เมื่อมีผู้ประพฤติไม่ดีก็ต้องถูกตำหนิ ลงโทษตามกรณีของความผิด ไม่ตัดสินเอนเอียงเพราะอำนาจอคติที่ผิดๆ

๒.๓ เกี่ยวกับพระสังฆาธิการ

“พระสังฆาธิการ” เป็นคำรวมตำแหน่งพระภิกษุผู้ปกครองคณะสงฆ์ ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์(ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ เริ่มใช้มาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๖ จนถึงปัจจุบัน โดยมีกฎหมายตราฉบับที่ ๕ (พ.ศ. ๒๕๐๖) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระสังฆาธิการ กำหนดนามเป็นครั้งแรก โดยเปลี่ยนคำว่า “พระคณาธิการ” มาเป็น “พระสังฆาธิการ” ให้สอดคล้องกับลักษณะการดำเนินกิจการคณะสงฆ์ รวมคำว่า “พระ” “สังฆ” และ “อธิการ” เป็น “พระสังฆาธิการ” แปลตามรูปศัพท์ว่า “พระภิกษุผู้ทำงานโดยสิทธิขาดในทางคณะสงฆ์” “พระภิกษุผู้ทำงานคณะสงฆ์โดยมีอำนาจเต็มตามตำแหน่ง” ซึ่งในแม่บทท่านบัญญัติ หมายถึง “พระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์” มีตำแหน่ง ดังนี้

๑) เจ้าคณะใหญ่		
๒) เจ้าคณะภาค	รองเจ้าคณะภาค	
๓) เจ้าคณะจังหวัด	รองเจ้าคณะจังหวัด	
๔) เจ้าคณะอำเภอ	รองเจ้าคณะอำเภอ	
๕) เจ้าคณะตำบล	รองเจ้าคณะตำบล	
๖) เจ้าอาวาส	รองเจ้าอาวาส	ผู้ช่วยเจ้าอาวาส

เจ้าคณะและเจ้าอาวาสดังกล่าวนี้ เป็นผู้ทำงานคณะสงฆ์อย่างมีอำนาจเต็มตามกฎหมาย และครอบคลุมงานทุกส่วนในเขตปกครองหรือในวัด ส่วนรองเจ้าคณะ รองเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส จะมีอำนาจหน้าที่เต็มตามตำแหน่ง ก็เพราะได้รับการมอบหมาย จึงบัญญัตินามว่า “พระสังฆาธิการ”

ซึ่งเทียบได้กับข้าราชการของฝ่ายราชอาณาจักร ส่วนเลขานุการเจ้าคณะ และเลขานุการรองเจ้าคณะ หาได้เป็นสังฆาธิการไม่ เพราะเป็นเพียงผู้ทำการเลขานุการ

กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ กล่าวถึงพระสังฆาธิการไว้ว่า พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาประจำชาติจะเจริญรุ่งเรืองถาวรสืบต่อไป ก็ด้วยจะต้องอาศัยพระสังฆาธิการเป็นผู้ใกล้ชิดกับประชาชนโดยเฉพาะพระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาส ซึ่งเป็นที่เคารพเลื่อมใสศรัทธาของประชาชน ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ เจ้าอาวาสจึงมีอำนาจหน้าที่ในการบริหารและจัดการวัดให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ^{๙๒}

กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ กล่าวถึง พระสังฆาธิการไว้ว่า “พระสังฆาธิการ” หมายถึง พระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ตั้งแต่ระดับเจ้าคณะใหญ่ลงไปจนถึงเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาสทุกระดับ มีหน้าที่รับผิดชอบในการบริหารงานกิจการของคณะสงฆ์ตามที่ได้รับมอบหมายให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมายกฎหมายเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ และพระราชบัญญัติของสมเด็จพระสังฆราช เพื่อให้เกิดความเรียบร้อย ดีงาม^{๙๓}

สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดอำนาจเจริญ ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “การปฏิบัติงาน พระพุทธศาสนา โครงการประชุมพระสังฆาธิการเจ้าคณะจังหวัดอำนาจเจริญ” คำว่า พระสังฆาธิการ มาจากคำว่า “สังฆ” และ “อธิการ” เป็นพระสังฆาธิการ แปลตามรูปศัพท์ว่าพระภิกษุผู้ทำงานโดยสิทธิขาดในทางคณะสงฆ์ หรือ พระภิกษุผู้ทำงานในคณะสงฆ์โดยมีอำนาจเต็มตามหน้าที่ จึงหมายถึง พระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์^{๙๔}

สำนักงานเจ้าคณะภาค ๑๖ ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “คู่มือปฏิบัติการคณะสงฆ์” ว่าสำนักงานเจ้าคณะภาค ๑๖ ได้ระบุความสำคัญ ของพระสังฆาธิการว่าเป็นผู้ขับเคลื่อนการบริหาร กิจการคณะสงฆ์และการพระพุทธศาสนาให้ปฏิบัติถูกต้อง เป็นประโยชน์ทั้งงานการ ศาสนศึกษา การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ การศึกษาสงเคราะห์ และการ สาธารณสงเคราะห์ ดังนั้นพระสังฆาธิการ จึงเป็นพระภิกษุที่ปฏิบัติภารกิจของพระพุทธศาสนาที่จะช่วยส่งเสริมทำนุบำรุง พระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองและสร้างศรัทธาของพุทธศาสนิกชนต่อพระพุทธศาสนา และ “พระสังฆาธิการ” เป็นคำรวมตำแหน่งพระภิกษุผู้ปกครองคณะสงฆ์ ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.

^{๙๒} กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, **คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา), ๒๕๔๐,

^{๙๓} กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, **คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยเรื่องพระราชบัญญัติ กฎระเบียบ และคำสั่งสอนของคณะสงฆ์**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา), ๒๕๔๒.

^{๙๔} สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดอำนาจเจริญ, **การปฏิบัติงานพระพุทธศาสนา โครงการประชุมพระสังฆาธิการเจ้าคณะจังหวัดอำนาจเจริญ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา. ๒๕๔๗), หน้า ๘.

๒๕๐๕ ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ เริ่มใช้มาแต่ พ.ศ. ๒๕๐๖ จนถึงปัจจุบัน โดยมีกฎหมายตราสามดวง ฉบับที่ ๕ (พ.ศ. ๒๕๐๖) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอน พระสังฆาธิการ กำหนดนามเป็นครั้งแรก โดยเปลี่ยนคำว่า “พระฆาธิการ” มาเป็น “พระสังฆาธิการ” ให้สอดคล้องกับลักษณะการดำเนินการกิจการคณะสงฆ์ รวมคำว่า พระ “สงฆ์” และ “อธิการ” เป็น “พระสังฆาธิการ” แปลตามรูปศัพท์ว่า “พระภิกษุผู้ทำงานโดยสิทธิ์ขาดในทางคณะสงฆ์” “พระภิกษุผู้ทำงานคณะสงฆ์โดยมีอำนาจเต็มตามตำแหน่ง” ซึ่งในแม่บทท่านบัญญัติว่า หมายถึง “พระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์” มีตำแหน่งดังนี้

- ๑) เจ้าคณะใหญ่
- ๒) เจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะภาค
- ๓) เจ้าคณะจังหวัด รองเจ้าคณะจังหวัด
- ๔) เจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอ
- ๕) เจ้าคณะตำบล รองเจ้าคณะตำบล
- ๖) เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส

เจ้าคณะและเจ้าอาวาสดังกล่าวนี้ เป็นผู้ทำงานคณะสงฆ์อย่างมีอำนาจเต็มตามกฎหมาย และครอบคลุมงานทุกส่วนในเขตปกครองหรือในวัด ส่วนรองเจ้าคณะ รองเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาส จะมีอำนาจหน้าที่เต็มตามตำแหน่ง ก็เพราะได้รับการมอบหมาย จึงบัญญัตินามว่า “พระสังฆาธิการ” ซึ่งเทียบได้กับข้าราชการของฝ่ายราชอาณาจักร ส่วยเลขานุการเจ้าคณะและเลขานุการรองเจ้าคณะ หากได้เป็นพระสังฆาธิการไม่ เพราะเป็นเพียงผู้ทำการเลขานุการสร้างความเข้มแข็ง และความมั่นคงของพระพุทธศาสนาคำสั่งแต่งตั้งพระสังฆาธิการ เช่น เจ้าคณะใหญ่ เจ้าคณะตำบล ต้องเป็นไปตามกฎหมายตราสามดวงซึ่งออกตามความ พ.ร.บ.คณะสงฆ์ ซึ่งกฎหมายดังกล่าวไม่ใช่กฎหมายที่กระหนาบกระเทือนสิทธิของคู่กรณีแม้จะมีบทกำหนดโทษไว้ก็ไม่ทำให้เป็น กม.ปค. ดังนั้น มหาเถรสมาคมซึ่งเป็นองค์กรที่มีอำนาจในการอนุมัติแต่งตั้งดังกล่าวจึงไม่เป็นการใช้อำนาจทางการปกครอง แต่เป็นคำสั่งในกิจการทางการปกครองของคณะสงฆ์ตามกฎหมาย ว่าด้วยคณะสงฆ์^{๔๕}

พระธรรมญาณมุนี กล่าวว่า พระสังฆาธิการมีบทบาทหน้าที่ในการปกครองคณะสงฆ์ โดยมีหลักการปกครองคือมุ่งความสงบเรียบร้อย มุ่งความเจริญอกงาม และมุ่งความสามัคคี

^{๔๕} สำนักงานเจ้าคณะภาค ๑๖, คู่มือปฏิบัติการคณะสงฆ์, (สุราษฎร์ธานี : สำนักงานเลขานุการภาค ๑๖ วัดท่าไทร, ๒๕๔๗), หน้า ๔๖.

ปรองดอง ซึ่งทั้ง ๓ ประการนี้เป็นเครื่องวัดสมรรถภาพของการปกครอง ในขณะเดียวกันในการปกครองพระสงฆ์ให้ได้ผลดีตามหลักการ ดังกล่าวนั้น ^{๙๖}

พระพุทธวรญาณ (ทองย้อย กิตติทินโน) กล่าวถึง พระสังฆาธิการว่า ผู้มีอำนาจสูงสุดภายในวัด คือ เจ้าอาวาสซึ่งเป็นพระสังฆาธิการอันดับที่ ๙ ตามกฎหมายมหาเถรสมาคม เจ้าอาวาสวัดเป็นผู้มีความรับผิดชอบต่อการพระศาสนาอันยิ่งใหญ่ เพราะต้องทำหน้าที่เป็นผู้ปกครองวัดและเป็นผู้แทนวัด เนื่องจากวัดมีฐานะเป็นนิติบุคคล คือ บุคคลตามกฎหมาย ดังนั้น เจ้าอาวาสจึงมีฐานะเป็นเจ้าพนักงานตามความในประมวลกฎหมายอาญาตามมาตรา ๔๕ กล่าวว่า “ให้ถือว่าพระภิกษุซึ่งได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งในการปกครองคณะสงฆ์และไวยาวัจกร เป็นเจ้าพนักงานตามความในประมวลกฎหมายอาญา” ตำแหน่งเจ้าอาวาสจึงเป็นตำแหน่งสำคัญยิ่ง ๔๓ และนอกจากนั้น เจ้าอาวาสยังมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดพุทธศาสนิกชน ให้มากที่สุด ที่จะช่วยจรรโลงพระพุทธศาสนาปลูกฝังศรัทธาในพระพุทธศาสนาแก่ประชาชน ดังที่กล่าวว่า พระสังฆาธิการ คือ ผู้ปกครองสงฆ์ ซึ่งตามกฎหมายมหาเถรสมาคมกำหนดให้มีจำนวน ๑๑ อันดับ โดยมีเจ้าคณะภาคเป็นอันดับที่ ๑ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสเป็นเป็นอันดับที่ ๑๑ นั้น พระสังฆาธิการอันดับที่ ๙ คือ เจ้าอาวาสนับเป็นพระสังฆาธิการที่มีความสำคัญมากที่สุด มีความรับผิดชอบสูงสุด ด้วยเหตุผล

๑) เจ้าอาวาสเป็นผู้อยู่ใกล้ชิดพระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา ประชาชนและเด็กเล็ก รู้จักพื้นฐานของบุคคลเหล่านั้นดีกว่าใครๆ อยู่ใกล้ชิดเหตุการณ์ทางพระพุทธศาสนาทั้งดีและร้าย ย่อมเข้าใจปัญหาต่างๆ และหาทางคลี่คลายปัญหาได้ง่าย

๒) ตำแหน่งเจ้าอาวาสจัดเป็นพื้นฐานที่สำคัญของตำแหน่งผู้ปกครองสงฆ์ ทุกตำแหน่งเป็นเครื่องพิสูจน์และรับรองความสามารถของตำแหน่งปกครองสงฆ์ทั้งหลาย ได้อย่างดี คือ ถ้าเป็นเจ้าอาวาสได้ดี ก็มีหวังที่จะเป็นเจ้าคณะต่างๆ ได้ดี ^{๙๗}

พระเทพปริยัติสุทธิ (วรวิทย์ คงคปัทม) กล่าวถึง พระสังฆาธิการไว้ว่าการปกครองคณะสงฆ์ พระสังฆาธิการถือได้ว่าเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการสนองงานองค์กรปกครองคณะสงฆ์ในด้านต่างๆ ดังนั้น เพื่อให้กิจการคณะสงฆ์เป็นไปด้วยความเรียบร้อยดีงาม มหาเถรสมาคมในฐานะองค์กรปกครองสงฆ์สูงสุด จึงได้ออกกฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๕ (พ.ศ.๒๕๓๕) ว่าด้วยระเบียบการ

^{๙๖} พระธรรมญาณมุนี,การแสวงหาเส้นทางการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ไทย, อ่างในพระปลัดเกียรติศักดิ์ สิ้นทิวรรกุล, “บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดกระบี่”,วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๗.

^{๙๗} พระพุทธวรญาณ (ทองย้อย กิตติทินโน), ธรรมญาณนิพนธ์ : ๑๐๐ ปี พระพุทธวรญาณ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๗๕.

ปกครองคณะสงฆ์ว่า อำนาจหน้าที่ของพระสังฆาธิการในระดับต่างๆ เพื่อที่พระสังฆาธิการจักได้มีบทบาทในด้านต่างๆ ไว้^{๙๘}

พระธรรมปริยัติโสภณ (วรวิทย์ คงคปญฺโญ) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “การพัฒนาพระสังฆาธิการภาค ๒ ภาคปฏิบัติการ” ว่า การบริหารการคณะสงฆ์ ในปัจจุบันว่าประกอบด้วยองค์กรปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๓๕ ดังนี้

- ๑) ผู้บัญชาการ ได้แก่ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก เป็นองค์ประมุข
- ๒) องค์กรปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง แยกออกเป็น ๒ องค์กรคือ มหาเถรสมาคม และองค์กรย่อยในส่วนกลาง
- ๓) องค์กรปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค แยกเป็น ๔ คือ ๑. ภาค ๒. จังหวัด ๓. อำเภอ ๔. ตำบล
- ๔) วัดเป็นองค์กรต่ำสุด เป็นองค์กรหลัก เป็นฐานรองรับกิจการคณะสงฆ์^{๙๙}

พระครูมงคลคีลวงค์ และคณะ กล่าวว่า พระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาส ทุกรูปต้องพัฒนาตนเองให้อยู่ในระเบียบวินัยก่อนเป็นประการแรก ประการที่สองจะต้องมีรูปแบบการปกครองในวัดวาอารามให้เรียบร้อย และประการสุดท้ายจะต้องจัดรูปแบบในการศึกษาเล่าเรียนแผนกพระปริยัติธรรมขึ้น เช่น แผนกนักธรรม แผนกบาลี ขึ้นในวัดของตน นอกจากนี้จะต้องอบรมวิปัสสนากรรมฐานให้กับพระภิกษุสามเณร เรียกว่า พัฒนาจิตใจของพระภิกษุสามเณรให้มีความมั่นคง เพื่อพระภิกษุสามเณรจะได้นำหลักการพัฒนาจิตใจนี้ไปสู่เด็กหรือเยาวชนหรือ ยุวพุทธให้หันเข้ามาศึกษาหาความรู้ด้านพระพุทธศาสนา เรียกว่า จริยธรรม การให้การศึกษาด้านจริยธรรมก็คือการเปิดโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ขึ้น การเปิดโรงเรียนเด็กเล็ก ที่เรียกว่าเด็กก่อนเกณฑ์ ซึ่งเป็นโครงการของมหาเถรสมาคม ก็เพื่อเป็นการชักจูงเด็กเล็กให้หันเข้ามาพึ่งพระสงฆ์ พระสงฆ์ก็มีบทบาทช่วยเหลือเด็กเล็กด้วยเมตตาธรรม เด็กเล็กเหล่านี้ ก็คือลูกหลาน ชาวบ้านที่ต้องออกไปประกอบอาชีพ เมื่อวัดรับดูแลลูกหลานให้ ความเลื่อมใสศรัทธาต่อวัด ต่อ พระพุทธศาสนาก็บังเกิดขึ้นกับประชาชน จึงเห็นได้ว่า พระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาส นอกจากจะมีหน้าที่ในการดูแลวัดพัฒนาวัดแล้ว ยังต้องช่วยเหลือและพัฒนาชุมชนพร้อมกันไปด้วย^{๑๐๐}

^{๙๘} พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญฺโญ), ในรายการประจำปี ๒๕๔๑ ฝ่ายข้อมูล.

^{๙๙} พระธรรมปริยัติโสภณ (วรวิทย์ คงคปญฺโญ), การพัฒนาพระสังฆาธิการภาค ๒ ภาคปฏิบัติการ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๘-๙.

^{๑๐๐} พระครูมงคลคีลวงค์ และคณะ, พระสงฆ์กับการพัฒนาชนบท การแสวงหาเส้นทางการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ไทย, อ้างใน พระปลัดเกียรติศักดิ์ สันทวีวรกุล, “บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดกระบี่”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๑.

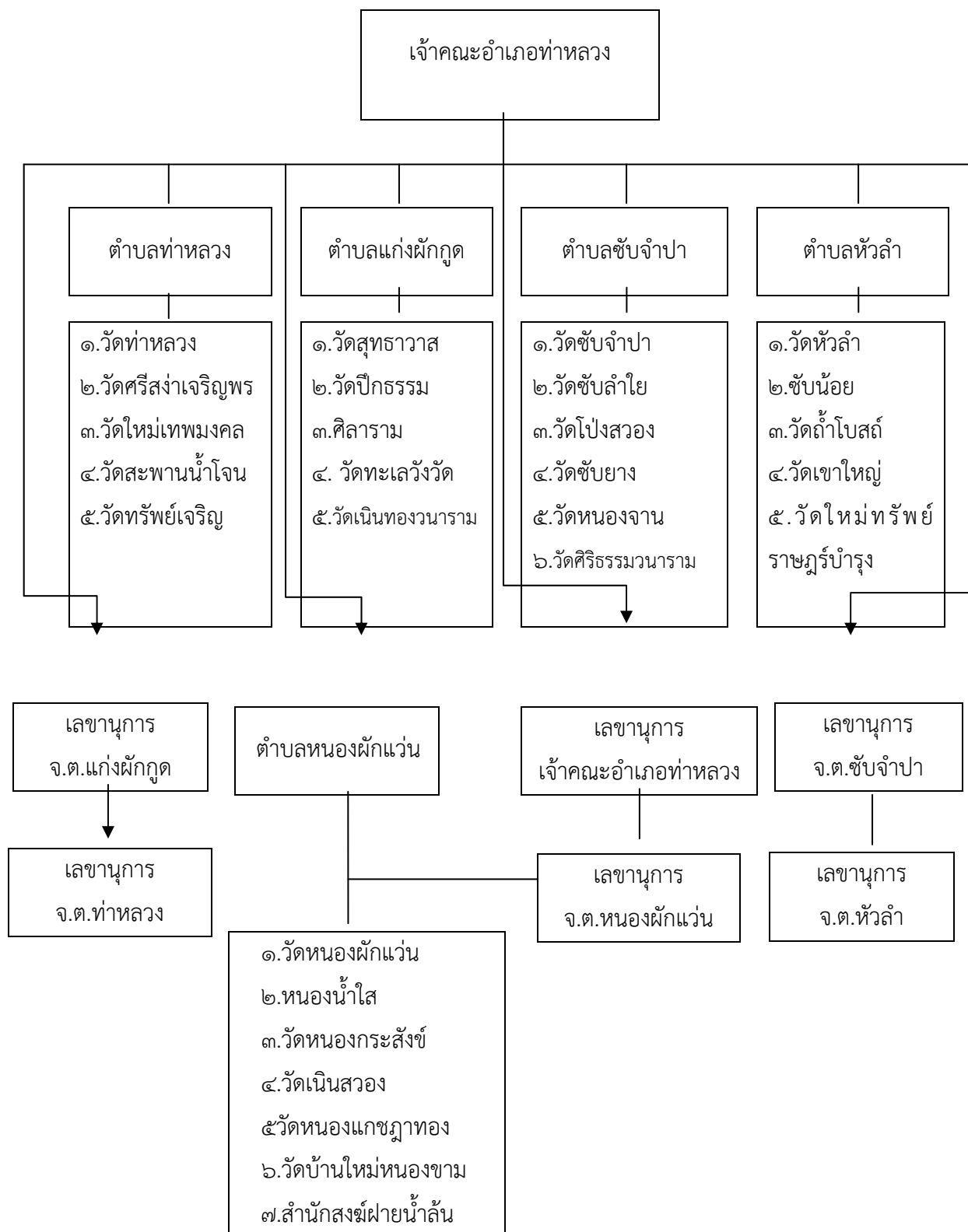
พระมหาทณงชัย บุรณพิสุทธิ์ ได้กล่าวถึง พระสังฆาธิการว่า ผู้มีอำนาจสูงสุดภายในวัด คือ เจ้าอาวาส ซึ่งเป็นพระสังฆาธิการอันดับที่ ๙ ตามกฎหมายเถรสมาคม เจ้าอาวาสวัดแต่ละวัด นอกจากจะจัดการปกครองโดยกฎ ระเบียบ กติกา เฉพาะของแต่ละวัดแล้ว ยังต้องอยู่ภายใต้ระเบียบ การปกครองแห่งราชอาณาจักร และระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ไทย เช่น กฎหมาย พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎหมายเถรสมาคม กฎกระทรวง เป็นต้น แต่ทั้งนี้ต้องไม่ขัดแย้งต่อหลักการ พระธรรมวินัยเป็นสำคัญ^{๑๐๑}

สรุป จากความหมายของ พระสังฆาธิการ ในลักษณะต่างๆ ดังกล่าวมานั้น

สรุปได้ว่า พระสังฆาธิการ มีหน้าที่บริหารกิจการคณะสงฆ์ใน ๖ ด้าน ให้เป็นไปด้วย ความเรียบร้อย เช่น ด้านการปกครอง,ด้านเผยแผ่, เป็นต้น จึงเป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะบ่งชี้ความสำเร็จ หรือความล้มเหลวในการส่งเสริมกิจการพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนถาวรสืบต่อไป ก็ด้วยจะต้องอาศัย พระสังฆาธิการทุกระดับ ซึ่งเป็นที่เคารพเลื่อมใสศรัทธาของประชาชน ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ และมีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ด้วยแล้ว จึงจะต้องปรับบทบาทในด้านต่างๆ แล้วก็ต้อง มีบทบาทในด้านการพัฒนาสังคมอีกด้วย เพื่อส่งเสริมพัฒนาระบบงานของคณะสงฆ์ด้วย และส่งเสริม ด้านสังคมด้วย ฉะนั้น พระสังฆาธิการต้องมีการพัฒนาตนเองในด้านการศึกษาดูการขวนขวายใน หน้าที่ของตนเองอยู่เสมอเพื่อความเจริญมั่นคงทางพระพุทธศาสนาสืบต่อไป

^{๑๐๑} พระมหาทณงชัย บุรณพิสุทธิ์, “บทบาทของวัดในเขตชุมชนเมืองในเขตบางรักกรุงเทพมหานคร” วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๕), หน้า ๔๙.

๒.๔ ข้อมูลการปกครองคณะสงฆ์ในอำเภอท่าหลวง จังหวัดลพบุรี

แผนภาพ ๒.๖ ข้อมูลการปกครองคณะสงฆ์ อำเภอลำปาง จังหวัดลพบุรี

๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๕.๑ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการปกครองคณะสงฆ์

จากการทบทวนการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการปกครองพบว่า มีผู้ทำการศึกษาวิจัย การปกครองคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน ต้องอยู่ภายใต้ระเบียบการปกครองแห่งราชอาณาจักร และระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ไทย เช่น กฎหมาย พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎมหาเถรสมาคม กฎกระทรวง กฎ ระเบียบ กติกา เป็นต้น ถือว่าเป็นการปกครองในระบอบประชาธิปไตย โดยมีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประธาน มีการบังคับบัญชากันลงไปตามลำดับชั้น นับตั้งแต่ระดับมหาเถรสมาคมลงไปจนถึงเจ้าอาวาสอันเป็นการปกครองบังคับบัญชาตามเจตนารมณ์ ของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ไทย ไว้ดังนี้.

พระเทพรัตนสุธี (สมศักดิ์ โชติธโร) ได้วิจัยเรื่อง “บทบาทการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ด้านการปกครองของจังหวัดประจวบคีรีขันธ์” ผลการศึกษาพบว่า การบริหารกิจการคณะสงฆ์ได้มีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล หลักที่ใช้ในการบริหารครั้งนั้น คือ พระธรรมวินัย พระพุทธเจ้าทรงปกครองคณะสงฆ์โดยธรรมมาธิปไตยกล่าวคือ ทรงแสดงธรรมและบัญญัติพระวินัยเพื่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์และการพระพุทธานุภาพ ปัจจุบันการบริหารกิจการคณะสงฆ์เป็นไปตามกฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๕ ข้อที่ ๕ ว่าด้วยเรื่อง การ ได้แก่ กิจการที่คณะสงฆ์จะต้องถือเป็นธุระหน้าที่ เพราะเป็นการคณะสงฆ์ และการพระศาสนา หรือเพราะเกี่ยวกับการคณะสงฆ์และการพระศาสนา มี ๖ ฝ่าย คือ ๑) การเพื่อความเรียบร้อยดีงาม ๒) การศาสนศึกษา ๓) การศึกษาสงเคราะห์ ๔) การเผยแผ่พระพุทธศาสนา ๕) การสาธารณูปการ ๖) การสาธารณสงเคราะห์^{๑๐๒}

พระครูสิริอาภากร ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทเจ้าอาวาสด้านการปกครองและด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม ของ เจ้าอาวาสในเขตอำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่” จากผลการวิจัยพบว่า ด้านการปกครอง เจ้าอาวาสทุกวัดในเขตอำเภอเมืองเชียงใหม่ ๕ ตำบลต่างยึดหลักพระธรรมวินัยอิงอาศัยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ในการปกครองคณะสงฆ์ กฎระเบียบ กฎ ข้อบังคับ และมติมหาเถรสมาคม ในการสนับสนุนส่งเสริมการบริหารกิจการคณะสงฆ์ให้เกิดความเรียบร้อยดีงาม ในหมู่

^{๑๐๒} พระเทพรัตนสุธี (สมศักดิ์ โชติธโร) “บทบาทการบริหารกิจการคณะสงฆ์ด้านการปกครองของจังหวัดประจวบคีรีขันธ์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (การจัดการเชิงพุทธ), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

สงฆ์ และยังได้ตั้งกฎ ระเบียบ กติกาของวัดขึ้นมาเพิ่มเติมอีก เพราะเหตุว่าปัจจุบันสังคมโลกมีการเปลี่ยนแปลงพัฒนาไปมาก ^{๑๐๓}

พระครูปลัดอาทิตย์ อตฺถเวที (พันธ์สุข) ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาแนวคิดและวิธีการปกครองคณะสงฆ์ของพระเทพโสภส (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)” ผลจากการศึกษาพบว่าพระเทพโสภสสามารถนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหาร การจัดการปกครองคณะสงฆ์ส่งเสริมให้ คณะสงฆ์มีส่วนร่วมในการบริหารพัฒนาบุคลากรคณะสงฆ์ให้มีความรู้ส่งเสริมคนดีมีความสามารถได้ทำงาน สร้างการปกครองท้องถิ่นให้เข้มแข็ง พัฒนาให้พระภิกษุสามเณรมีความรู้ด้านปริยัติธรรม เป็นผู้นำ สังคมด้านการศึกษา ผลิตบุคลากรให้เผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งเชิงรุก และเชิงรับ ^{๑๐๔}

พระมหาอุบล จรณธมฺโม ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาการปกครองในพุทธปรัชญาเถรวาท” จากผลการวิจัยพบว่า ปรัชญาการปกครองของนักปรัชญาตะวันตกให้ความสำคัญเกี่ยวกับเรื่องปรัชญาการปกครองเป็นหลักสำคัญ เช่น หลักการปกครองและเป็นผู้ปกครองเน้นที่ความสงบสุขของประชาชนเป็นหลัก การปกครองตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทเน้นธรรมชาติของมนุษย์เป็นสำคัญ อำนาจในการปกครอง รูปแบบการปกครอง จริยธรรมการปกครอง หลักธรรมสำหรับนักปกครองตามหลักพุทธปรัชญาผู้ปกครองต้องมีคุณธรรมในการปกครองตามแบบธรรมมาธิปไตย กล่าวคือ ปกครองด้วยความถูกต้องความจริงมีศีลธรรม มีความยุติธรรม อำนวยประโยชน์และความสงบสุขแก่ผู้ใต้ปกครอง นอกจากนั้นในพระพุทธศาสนามีระบบการปกครองแบบสามัคคีธรรม ดังจะเห็นได้ในรัฐวัชชีของพอลิจันวี ซึ่ง เป็นระบบการปกครองที่นำไปปรับใช้ทั้งทางโลกและทางธรรม ^{๑๐๕}

พระมหาทศธร ภูวกว ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “สภาพและปัญหาการบริหารวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑๓” จากผลการวิจัยพบว่า สภาพการบริหารวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑๓” โดยรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน ด้านการปกครอง พบว่า ให้ความเคารพและปฏิบัติตามพระบัญชาสมเด็จพระสังฆราชซึ่งเป็นประมุขสูงสุด ยึดพระธรรมวินัยเป็นหลักในการปกครองสงฆ์ และการปกครองพระภิกษุ สามเณร ใช้หลักธรรมาธิปไตยและเคารพกันตามลำดับ

^{๑๐๓} พระครูสิริอาภากร, “บทบาทเจ้าอาวาสด้านการปกครองและด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรมของเจ้าอาวาสในเขตอำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๐).

^{๑๐๔} พระครูปลัดอาทิตย์ อตฺถเวที (พันธ์สุข), “การศึกษาแนวคิดและวิธีการปกครองคณะสงฆ์ของพระเทพโสภส (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ศึกษาเฉพาะกรณีพระสังฆาธิการในเขตปกครองภาค ๒”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (ธรรมนิเทศ)**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗).

^{๑๐๕} พระมหาอุบล จรณธมฺโม, “การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาการปกครองในพุทธปรัชญาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗).

อาวุโส ส่วนปัญหาด้านการปกครอง พบว่า โดยรวมอยู่ในระดับน้อย เมื่อเรียงจากค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย คือ การตรวจสอบผู้จะเข้าบรรพชาอุปสมบทอย่างเคร่งครัด การบริหารจัดการวัดโดยการทำงานเป็นทีม และการกระจายอำนาจ ให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการบริหารและจัดการวัด^{๑๐๖}

พระธนตล นาคสุวณโณ (นาคพิพัฒน์) ได้วิจัยเรื่อง “การบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์” ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

๑) พระสังฆาธิการในจังหวัดบุรีรัมย์ มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่ามีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในด้านการปกครองอยู่ในระดับมาก ส่วนด้านการศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์อยู่ในระดับปานกลาง

๒) ผลการเปรียบเทียบบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์ พบว่าพระสังฆาธิการที่มีอายุ ตำแหน่งพระสังฆาธิการ จำนวนพรรษา วุฒิการศึกษาทางสามัญ วุฒิกาศึกษาทางธรรม วุฒิการศึกษาทางเปรียญธรรม และประสบการณ์ในการปฏิบัติหน้าที่ของพระสังฆาธิการแตกต่างกัน มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไม่แตกต่างกัน

๓) ข้อเสนอแนะในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์ มีการปกครองพระภิกษุสามเณร ให้ปฏิบัติตามพระวินัยอย่างเคร่งครัด มีกองทุนส่งเสริมด้านการศึกษาแก่พระภิกษุ สามเณร ให้พระภิกษุ สามเณร เอาใจใส่ต่อกิจกรรมด้านพระพุทธศาสนา ให้พระภิกษุ สามเณร ดำเนินกิจการบางอย่างในวัดอย่างเป็นระเบียบ

นอกจากนี้ควรให้พระภิกษุ สามเณร ได้สั่งสอนศีลธรรมแก่ประชาชน ให้พระภิกษุสามเณร ทำวัดให้เป็นระเบียบ มีแบบแผน ตลอดจนให้พระภิกษุ สามเณร ดูแลสถานที่วัดให้ปราศจากอบายมุข และยาเสพติด^{๑๐๗}

พระมหาเรณูศักดิ์ พิมพ์สกุล ได้วิจัยเรื่อง “รูปแบบการบริหารวัดในทศวรรษหน้า” พบว่า ภารกิจ ๖ ด้าน คือ การปกครองด้วยหลักธรรมวินัย การบริหารแบบ มีส่วนร่วมและทำงานเป็นทีม มีคณะกรรมการพิจารณาพระสงฆ์ที่หาผิดวินัย มีการปรับเปลี่ยนตำแหน่งเพื่อความเหมาะสม ปรับปรุงหลักสูตรและกระจายการศึกษารวมทั้งจัดการศึกษาโดยภิกษุ สามเณร ต้องศึกษาทุกรูป จัดการศึกษาสงเคราะห์แก่เยาวชนและชุมชน มีการปรับปรุงหลักสูตรพัฒนาภิกษุผู้ทำหน้าที่ครูสอนโดยรัฐจัดงบประมาณอุดหนุน พระสงฆ์ควรเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งในและต่างประเทศ ควรมืองค์กร

^{๑๐๖} พระมหาทศธร ภูพวก,สภาพและปัญหาการบริหารวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑๓” วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๗).

^{๑๐๗} พระธนตล นาคสุวณโณ (นาคพิพัฒน์), “การบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์”,ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

การเผยแผ่ พร้อมทั้งภิกษุโดยรัฐให้การสนับสนุนการก่อสร้างอาคารต่างๆ ครอบนุรักษ์ศิลปะแบบไทย เป็นสัดส่วนมีแบบแปลน โดยมีคณะกรรมการสงฆ์คอยดูแลส่งเสริมการสาธารณสุขเคราะห์ในรูปแบบต่างๆ และการมีส่วนร่วมในการจัดอบายมุข^{๑๐๘}

นันทวรรณ อิศรานุวัณชัย, ได้วิจัยเรื่อง “ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ในยุคโลกาภิวัตน์ : ศึกษาจากหลักพุทธธรรม”^{๑๐๙} พบว่า ผู้นำที่พึงประสงค์ในยุคโลกาภิวัตน์ต้องประกอบด้วยหลักครองตน ครองคน ครองงาน เน้นคุณภาพการเป็นผู้นำที่ดี ทั้งด้านคุณภาพด้านจิตใจ และคุณภาพด้านความสามารถ จึงจะนำพาหมู่คณะ องค์กร ไปสู่ความสำเร็จและความเจริญก้าวหน้าอย่างยั่งยืนตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

วนิดา ชูสังข์ ได้วิจัยเรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์ภาวะผู้นำตามหลักพระพุทธศาสนา พบว่า การเป็นผู้นำนั้นจะต้องเป็นผู้ประกอบด้วยปัญญา คือ มีหุตาไว มีความคิดกว้างไกล สามารถจำแนกบุคคล และเหตุการณ์ออกว่าเป็นอย่างไร ซึ่งจะทำให้ผู้นำมีประสบการณ์มีความชำนาญในการปกครอง การเข้าใจบุคคลหรือผู้ใต้บังคับบัญชาได้เป็นอย่างดีจะทำให้มีผู้สนับสนุนมากขึ้น แต่คุณสมบัติทั้ง ๓ ประการนี้ มีระดับความสำคัญมากน้อยต่างกันไปตามระดับตำแหน่งหน้าที่ขององค์กร หรือหน่วยงานว่าเล็กหรือใหญ่ขนาดไหน หรือมีความสำคัญเพียงใดโดยเฉพาะอย่างยิ่งแล้ว ผู้ปกครองรัฐหรือผู้นำประเทศแล้วนับว่าเป็นองค์กรที่ใหญ่ ผู้นำ หรือผู้บริหารจึงต้องมีคุณสมบัติครบถ้วน จึงจะสามารถยึดศรัทธาของผู้ใต้บังคับบัญชาไว้ได้ส่งผลให้ลูกน้องหรือผู้สื่องานมีความเชื่อมั่น นั้นย่อมเป็นสาเหตุที่จะนำไปสู่เป้าหมายเดียวกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ^{๑๑๐}

ไอศุรีย์ อินทร์เพชร ได้วิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม ศึกษาเฉพาะกรณีพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต)” ผลการวิจัยพบว่า บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคมนั้น พระสงฆ์มีความสัมพันธ์กับสังคมโดยใช้หลักศาสนาช่วยวางรากฐานความเจริญแก่สังคมในด้านการปกครอง ด้านการศาสนศึกษา ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านสาธารณูปการ และด้านการสาธารณสุขเคราะห์ เพื่อช่วยส่งเสริมความเป็นปึกแผ่นมั่นคงแก่สังคม ส่งเสริมให้ปฏิบัติในสิ่งที่

^{๑๐๘} พระมหาเรณูศักดิ์ พิมพ์กุล, “รูปแบบการบริหารวัดในทศวรรษหน้า”, วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๕).

^{๑๐๙} นันทวรรณ อิศรานุวัณชัย, "ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ในยุค โลกาภิวัตน์ : ศึกษาจากหลักพุทธธรรม", วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาพุทธศาสนา), (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

^{๑๑๐} วนิดา ชูสังข์, การศึกษาเชิงวิเคราะห์ภาวะผู้นำตามหลักพระพุทธศาสนา, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑).

ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา เพื่อมุ่งให้คนที่อยู่ร่วมกันในสังคมมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ทั้งด้านวัตถุและด้านจิตใจ อันจะทำให้การดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันนั้นมีความเจริญรุ่งเรืองและสงบสุข ^{๑๑๑}

๒.๕.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมพรหมวิหาร ๔

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพรหมวิหาร ๔ พบว่า มีผู้ให้ความหมายของพรหมวิหาร ๔ ไว้ใน "พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม" ว่าพรหมวิหาร ๔ คือ ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ, ธรรมประจำใจอันประเสริฐ, หลักความพหุติที่ประเสริฐบริสุทธิ์, ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหลักใจและกำกับความประพฤติ จึงจะชื่อว่าดำเนินชีวิตหมดจด และปฏิบัติตนต่อมนุษย์สัตว์ทั้งหลายโดยชอบ ประกอบด้วยธรรม ๔ ข้อ คือ ด้านเมตตา ด้านกรุณา ด้านมุทิตา และด้านอุเบกขา จึงทำให้มีผู้วิจัยหลายท่านนำหลักธรรมพรหมวิหาร ๔ นี้มาประกอบและประยุกต์ใช้กับงานวิจัย มีผู้ทำการศึกษาวิจัย ไว้ดังนี้

พระชัยชนะ ธมฺมทินโน ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การเปรียบเทียบหลักมนุษยชนกับสิทธิมนุษยชนทางพุทธศาสนา” ผลการวิจัยพบว่า หลักพรหมวิหาร ๔ ได้กล่าวถึงในพระอภิธรรมปิฎก ไว้ว่า ภิกษุในศาสนานี้เจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงรูปภาพ สัจจจากภาพ สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌานที่สหระคด้วยเมตตา ประกอบด้วยวิตกวิจารณ์มีปิติและสุขอันเกิดแต่วิเวกอยู่ในสมัยใด ผัสสะ อวิกเขปะ มีในสมัยนั้น สภาวะธรรมเหล่านี้ชื่อว่ากุศล

การเจริญปฏิบัติเพื่อฌานที่สหระคด้วยกรุณา ประกอบด้วย วิตก วิจารณ์ มีปิติและสุขทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌานที่สหระคด้วยกรุณา ประกอบด้วย วิตก วิจารณ์ มีปิติและสุขอันเกิดแต่วิเวกอยู่ในสมัยใด ผัสสะ อวิกเขปะ มีในสมัยนั้น สภาวะธรรมเหล่านี้ชื่อว่ากุศล

การเจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงรูป สัจจจากกาม สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌานที่สหระคแล้วด้วยมุทิตาประกอบด้วย วิตก วิจารณ์ มีปิติและสุขอันเกิดแต่วิเวกอยู่ในสมัยใด ผัสสะ อวิกเขปะ มีในสมัยนั้น สภาวะธรรมเหล่านี้ชื่อว่ากุศล

การเจริญมรรคปฏิบัติเพื่อเข้าถึงรูปภาพ บรรลุทุกฌานที่สหระคด้วยอุเบกขา ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขและทุกข์ได้ เพราะโสมนัส และโทมนัสดับสนิทในก่อน มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่ในสมัยใด ผัสสะ อวิกเขปะ มีในสมัยนั้น สภาวะธรรมเหล่านั้นชื่อว่ากุศล จะเห็นได้ว่าการเจริญอัปปมัญญา ๔ ในพระอภิธรรมปิฎก คือ

^{๑๑๑} ไอศุรย์ อินทร์เพชร, “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม : ศึกษาเฉพาะกรณีพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

เมตตา คือ ความปรารถนา อยากให้เขามีความสุข มีจิตอันเป็นไมตรีต้องการให้เขามีความร่มเย็นในมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย

กรุณา คือ ความสงสาร คิดช่วยให้เขาพ้นทุกข์ใส่ใจในการปลดปล่อยบำบัดความทุกข์ยากของมนุษย์และสรรพสัตว์ทั้งหลาย

มุทิตา คือ ความยินดีปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุขไม่ว่าชีวิตมนุษย์หรือสัตว์ที่เกิดมาร่วมโลกกันทั้งหลาย พลอยยินดีด้วยเมื่อเขามีสุข

อุเบกขา คือ ความวางใจเป็นกลาง ไม่เอนเอียงด้วยความรักและความชัง พร้อมทั้งจะปฏิบัติตามหลักธรรม เพราะการเจริญอัปปมัญญา ๔ เป็นหลักมนุษยธรรมที่ประเสริฐถ้าว่ามนุษย์มีพรหมวิหาร ๔ จะต้องนำพาความสงบและสันติสุขมาสู่มวลมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย ^{๑๑๒}

พระณัฐพล ฐิติธมโม (ปราบพินาศ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การบริหารวัดโดยการประยุกต์ใช้พรหมวิหาร ๔ ตามความคิดเห็นของพระสงฆ์ในเขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร” จากผลการวิจัยพบว่า การบริหารงานวัดโดยการประยุกต์ใช้พรหมวิหาร ๔ ตามความคิดเห็นของพระสงฆ์ในเขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร พบว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ซึ่งมีค่าเฉลี่ย ๔.๒๕ และเมื่อจำแนกเป็นรายด้าน อยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยเรียงลำดับจากมากไปหาน้อยตามค่าเฉลี่ย คือ ด้านการปกครองคณะสงฆ์ ด้านสาธารณสงเคราะห์ ด้านสาธารณูปการ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านการปกครองศิษย์วัด และด้านการปกครองพระภิกษุ สามเณร ภายในวัดเปรียบเทียบ พบว่า การบริหารงานวัดโดยการประยุกต์ใช้พรหมวิหาร ๔ ตามความคิดเห็นของพระสงฆ์ในเขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร โดยจำแนกตามคุณลักษณะส่วนบุคคลมีความคิดเห็นแตกต่างกันตามพรรษาและวุฒิการศึกษาบาลี อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ จึงยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ส่วนพระสงฆ์ในวัดเขตธนบุรีที่มีอายุ วุฒิการศึกษา วุฒิการศึกษานักธรรมต่างกัน มีความคิดเห็นเกี่ยวกับการบริหารงานวัดตามหลักพรหมวิหาร ๔ ของพระสงฆ์ในวัดเขตธนบุรีไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้ ^{๑๑๓}

พระธีการผจญ อาจาโร (ทนังง) “ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ศีลขบพาทของพระสงฆ์ในการบริหารวัดโดยใช้หลักธรรมมาภิบาล : ศีลขบพาทของพระสงฆ์อำเภอบ้านโฮ้ง จังหวัดลำพูน” ผลการศึกษาพบว่า ขบพาทของเจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาส รองเจ้า

^{๑๑๒} พระชัยชนะ ธมมทินโน, “การเปรียบเทียบหลักมนุษยชนกับสิทธิมนุษยชนทางพุทธศาสนา”, **วิทยานพนธ์พุทธศาสน์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘).

^{๑๑๓} พระณัฐพล ฐิติธมโม (ปราบพินาศ), “การบริหารวัดโดยการประยุกต์ใช้พรหมวิหาร ๔ ตามความคิดเห็นของพระสงฆ์ในเขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร”, **วิทยานพนธ์พุทธศาสน์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

อาวาส และพระลูกวัด ในการบริหารจัดการวัดโดยใช้หลักธรรมาภิบาล ในด้านต่าง ๆ ได้แก่ด้านการปกครอง ด้านการศึกษา ด้านสาธารณสงเคราะห์ ด้านสาธารณูปการ ด้านการเผยแผ่ ได้มีการนำหลักธรรมาภิบาล ซึ่งได้แก่ หลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักการโปร่งใส หลักการมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบ หลักความคุ้มค่า อยู่ในระดับปานกลาง – มากในพระสงฆ์ทุกระดับ ซึ่งบทบาทในการบริหารงานโดยใช้หลักธรรมาภิบาล เป็นแนวทางสำคัญในการจัดระเบียบให้กับวัดและชุมชน สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข มีความรู้รักสามัคคีและรวมกันเป็นพลัง ก่อให้เกิดพัฒนาอย่างยั่งยืน และเป็นส่วนเสริมความเข้มแข็งหรือสร้างภูมิคุ้มกัน สังคมจะรู้จักถึงความยุติธรรม ความโปร่งใสและความมีส่วนร่วม อันเป็นคุณลักษณะสำคัญของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และการปกครองแบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขสอดคล้องกับความเป็นไทย รัฐธรรมนูญและกระแสโลกยุคปัจจุบัน สำหรับการส่งเสริมให้เกิดการสร้างธรรมาภิบาลนั้น มาจากความร่วมมือทั้งวัด และชุมชนรวมถึงหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง คือ ผู้มีบทบาทในการวางรากฐาน และรักษากฎระเบียบต่าง ๆ การสร้างธรรมาภิบาลนั้น จำเป็นต้องอาศัยระบบการจัดการที่มีประสิทธิภาพ มีการะรับผิดชอบภายใต้กฎหมาย และนโยบายที่โปร่งใสตรวจสอบได้ ดังนั้นจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีการปฏิรูประบบการบริหารจัดการวัด เพื่อปรับปรุงระบบการบริหารจัดการให้มีประสิทธิภาพ และรับผิดชอบภายใต้กรอบของกฎหมาย ซึ่งจุดมุ่งหมายในการสร้างธรรมาภิบาลนั้นจะต้องพยายามปฏิรูปการบริหารจัดการให้ถูกต้องตามหลักเหตุผล และหน้าที่ มีระบบความรับผิดชอบต่อด้านการเงินที่มีประสิทธิภาพมาใช้และให้มีความโปร่งใสในการปฏิบัติงาน เป็นต้น ^{๑๓๔}

พระมหาสมชาย สิริจนโท ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “พุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวทางของพระพุทธพจน์ (สมาน สุมะโธ) ผลการวิจัยพบว่า ความหมายของหลักพรหมวิหาร ๔ ว่าเป็นการเจริญจิตภาวนาโดยธรรม ที่พึงแผ่ออกไปในสรรพสัตว์ทั้งหลายโดยมีสติอย่างสม่ำเสมอไม่ประมาท ไม่จำกัดขอบเขต โดยมากเรียกว่า พรหมวิหาร ๔ แปลว่า ธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างประเสริฐหรือคุณธรรมประจำตัวของท่านผู้มีจิตใจกว้างขวางยิ่งใหญ่แยกออกได้ ๔ ประการคือ

เมตตา คือ ความรักปรารถนาดี มีไมตรี อยากให้สรรพสัตว์มีสุขถ้วนหน้า

กรุณา คือ อยากช่วยเหลือสรรพสัตว์ ให้หลุดพ้นจากภาวะแห่งทุกข์

มุทิตา คือ ความพลอยยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี มีสติแช่มชื่นเบิกบาน

^{๑๓๔} พระธีการผจญ อาจาโร (ทนังจง), ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการบริหารวัดโดยใช้หลักธรรมาภิบาล : ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอบ้านไผ่ จังหวัดลำพูน, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

อุเบกขา คือ มีใจเป็นกลางวางเฉยในอิฏฐารมณ์ และอนิฏฐารมณ์แล้วปราศจากอคติ คือ มีรัก มีเกลียด ^{๑๑๕}

พระครูใบฎีกาโสภา กิจจสารโ (จันทร์เพ็ญ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การประยุกต์หลักพุทธธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้ในชีวิตประจำวันของกลุ่มผู้สูงอายุในเขตตำบลบ้านหว้า อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น” ผลการศึกษาพบว่า ผู้สูงอายุ คือ บุคคลผู้สูงอายุตามสภาพของอายุที่เปลี่ยนไปจากที่แข็งแรงเป็นอ่อนแอเป็นต้น สภาพทางจิตใจที่มีสติปัญญาลดน้อยลง สภาพทางสังคมที่ถูกลดบทบาทลง ผู้สูงวัยมักจะมีภูมิคุ้มกันที่ลดลง ความปราดเปรื่องก็เช่นกัน โดยในปัจจุบันมีการตั้งชมรมผู้สูงอายุขึ้นมาเพื่อให้มีกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน ขณะเดียวกัน ผู้สูงวัยในตำบลบ้านหว้าก็ได้ประสบกับปัญหาของผู้สูงวัยเช่นเดียวกัน ได้แก่ ปัญหาในด้านร่างกาย ปัญหาด้านครอบครัวและสังคม ปัญหาด้านจิตใจ และปัญหาในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานผู้สูงวัยได้ปฏิบัติตนเองเพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นทั้งทางครอบครัว ร่างกายและจิตใจ เพื่อเป็นการแก้ปัญหาในการดำเนินชีวิตประจำวัน ได้แก่ ผู้สูงวัยได้ปฏิบัติตนเพื่อให้เข้าถึงความจริงหรือคำสอนที่เป็นแก่นพุทธธรรม ซึ่งจะช่วยให้ตนสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข กล่าวคือ ผู้สูงวัยได้ประยุกต์หลักพุทธธรรมไปใช้ในชีวิตประจำวัน มีดังต่อไปนี้ (๑) หลักไตรลักษณ์ ๓ ความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ และความไม่ใช่อัตน (๒) หลักอริยสัจ ๔ คือ รู้ปัญหา รู้เหตุของปัญหา รู้วิธีแก้ปัญหา และรู้ผลดีของการแก้ปัญหา (๓) หลักบุญบาป/หลักกรรมมีความเชื่อว่าทำบุญได้สุคติ ทำชั่วไปสุทุกข์ แล้วรีบบำเพ็ญตนด้วยทาน ศีล และภาวนา (๔) หลักพรหมวิหารธรรม รู้จักมีเมตตาต่อสมาชิกในครอบครัวและรู้จักวางตนอย่างเหมาะสม (๕) ปฏิบัติตนในหลักเบญจศีล เบญจธรรม เช่น ไม่ทำร้ายคนและสัตว์อื่น ไม่ดื่มสิ่งมีเมา ขณะเดียวกัน ก็มีเมตตา ประกอบอาชีพสุจริต (๖) หลักอภัยมุข ๖ ไม่ยุ่งเกี่ยวกับการพนัน เช่น ไม่เล่นหวย และ (๗) หลักสังคหวัตถุ ๔ รู้จักช่วยเหลือผู้สูงวัยด้วยกัน รู้จักให้กำลังใจ รู้จักบำเพ็ญสาธารณกุศล และรู้จักใช้ชีวิตอย่างพอเพียง นอกจากนั้น ผู้สูงวัยได้ปฏิบัติตนตามหลักสติปัฏฐาน ๔ คือ มีการพิจารณากาย เวทนา จิต และธรรมอย่างสม่ำเสมอ เพื่อแก้ปัญหาในด้านต่าง ๆ เช่น ปัญหาครอบครัว ปัญหาร่างกายหรือสุขภาพ และปัญหาด้านจิตใจดังนั้น บุตรหลาน จึงควรเข้าใจในการปฏิบัติต่อท่านผู้สูงวัยว่าสิ่งใดควรให้และไม่ควรให้ เช่น งดเครื่องดื่มมีเมา ให้ออกกำลังกายเบา ๆ ไม่พูดให้เสียกำลังใจ ให้ความรักและความเคารพต่อท่าน คือ ดูแลทั้งทางร่างกายและจิตใจ ^{๑๑๖}

^{๑๑๕} พระมหาสมชาย สิริจนโท, “พุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวทางของพระพุทธคุณ (สมาน สุเมโธ)”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗).

^{๑๑๖} พระครูใบฎีกาโสภา กิจจสารโ (จันทร์เพ็ญ), “การประยุกต์หลักพุทธธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้ในชีวิตประจำวันของกลุ่มผู้สูงอายุในเขตตำบลบ้านหว้าอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

จุฑา ดิบบะโคน ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจชุมชน ของ กลุ่มสตรีสหกรณ์การเกษตรคลองหลวง (คลองสอง) ตำบลคลองหลวง อำเภอคลองหลวง จังหวัดประทุมธานี” จากผลการวิจัยพบว่า ผลสรุปข้อมูลด้านความคิดเห็นเกี่ยวกับหลักพุทธธรรม ในการใช้แก้ปัญหาเศรษฐกิจและการนำไปประยุกต์ใช้นั้น พบว่า สมาชิกกลุ่มส่วนใหญ่ทราบว่าพระพุทธศาสนามีคำสอนที่เกี่ยวกับเรื่องเศรษฐกิจ และมีความเชื่อมั่นต่อคำสอนที่เกี่ยวกับเรื่องเศรษฐกิจโดยเห็นว่าจะสามารถนำมาใช้กับสภาพเศรษฐกิจในปัจจุบันได้มาโดยเฉพาะเรื่องการประหยัด ^{๑๑๗}

เนตรชนก โพธารามิก ได้วิจัยเรื่อง “วิธีการประยุกต์ใช้พรหมวิหาร ๔ เพื่อพัฒนาสังคม” การวิจัยพบว่า พรหมวิหารธรรม คือ ธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าอัปมัญญา คือธรรมที่แผ่ไปไม่มีประมาณ เป็นหลักปฏิบัติพื้นฐานในการดำรงชีวิต เป็นคุณธรรมที่เกื้อหนุนกรรมดีทั้งหลายให้สมบูรณ์ และสร้างสันติสุขสู่สังคม ทำให้มนุษย์รู้จักการพัฒนาตนเองให้อยู่ในสัมมาทิฐิ ^{๑๑๘}

มนูญ ดวงหาค้าง ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาพฤติกรรมด้านมนุษยสัมพันธ์ตามแนวของพุทธธรรม ของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานประถมศึกษา จังหวัดอุดรธานี” โดยมีความมุ่งหมายเพื่อให้ทราบพฤติกรรมด้านมนุษยสัมพันธ์ ตามความหมายของข้อธรรมต่างๆ แห่งพระพุทธศาสนา ผลการวิจัยพบว่า ผู้บริหารโรงเรียนมีพฤติกรรมด้านมนุษยสัมพันธ์ ตามแนวของพุทธธรรมในหมวดทั้ง ๑๐ หมวด อยู่ในระดับปฏิบัติการปานกลาง แต่เมื่อพิจารณาหมวดธรรมเป็นรายหมวด พบว่า หมวดธรรมที่ผู้บริหารโรงเรียนปฏิบัติอยู่ในระดับมากมี ๕ หมวด ได้แก่ ขรราวาสธรรม ๔ ราชธรรม ๑๐ อปริหานิยธรรม ๗ คารวตา ๖ และปฏิสันถาร ๒ ส่วนหมวดที่ผู้บริหารโรงเรียนปฏิบัติ น้อยกว่าหมวดธรรมอื่น ๆ ได้แก่ พรหมวิหาร ๔ ^{๑๑๙}

วิเชียร บุญกล้า ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาการใช้หลักพรหมวิหาร ๔ ของผู้บริหารสถานศึกษา ในสถานศึกษาชั้นพื้นฐานสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสุรินทร์ เขต ๓” ผลการวิจัยพบว่า ผู้บริหารสถานศึกษาโดยภาพรวม มีการใช้หลักพรหมวิหาร ๔ ในการปฏิบัติงานอยู่ในระดับ

^{๑๑๗} จุฑา ดิบบะโคน, “การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจชุมชน ของ กลุ่มสตรีสหกรณ์การเกษตรคลองหลวง (คลองสอง) ตำบลคลองหลวง อำเภอคลองหลวง จังหวัดประทุมธานี”, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๖).

^{๑๑๘} เนตรชนก โพธารามิก, “วิธีการประยุกต์ใช้พรหมวิหาร ๔ เพื่อการพัฒนาสังคม”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, สาขาพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

^{๑๑๙} มนูญ ดวงหาค้าง “การศึกษาพฤติกรรมด้านมนุษยสัมพันธ์ตามแนวของพุทธธรรม ของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานประถมศึกษา จังหวัดอุดรธานี” *ปริญญานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม, ๒๕๓๑).

มาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้านเรียงตามลำดับจากสูงสุดไปหาต่ำสุด ดังนี้ ด้านมูทิตา ด้านเมตตา ด้านอุเบกขา และด้านกรุณา ผลการเปรียบเทียบ การใช้หลักพรหมวิหาร ๔ ของผู้บริหารสถานศึกษาชั้นพื้นฐาน เขต ๓ พบว่าผู้บริหารสถานศึกษา และครูผู้สอนมีการรับรู้ต่อการใช้หลักพรหมวิหาร ๔ ของผู้บริหารสถานศึกษาโดยภาพรวมแตกต่างกันเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า มีการใช้หลักพรหมวิหาร ๔ กับการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทุกด้านแตกต่างกัน ^{๑๒๐}

สุรพล เครือมะโนรมณ์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารงานของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดเทศบาลนครเชียงใหม่” ผลการวิจัยพบว่า ความคิดเห็นของพนักงานครูเทศบาล เกี่ยวกับการใช้หลักธรรมพรหมวิหาร ๔ ในการบริหารงานของผู้คือ บริหารสถานศึกษา สังกัดเทศบาลนครเชียงใหม่ นั้น ผู้บริหารสถานศึกษา ได้นำหลักธรรมพรหมวิหาร ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา ไปปฏิบัติงานในสถานศึกษาอยู่ในเกณฑ์ที่สูง ขณะที่ อุเบกขานั้นถูกนำไปปฏิบัติงานในสถานศึกษาเป็นส่วนน้อย ^{๑๒๑}

สุรพงษ์ เฟื่องขุนทด ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมของข้าราชการทหาร สังกัดกองบัญชาการกองทัพไทยเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ” ผลการวิจัยพบว่า ข้าราชการที่จบปริญญาตรีขึ้นไปเป็นคนที่มีความรู้สูงอาจจะไม่มีความเชื่อเรื่องทางศาสนามากนัก ในขณะที่เดียวกับผู้จบต่ำกว่าปริญญาตรีอาจมีความเชื่อเรื่องศาสนาสูงกว่าดังนั้นผลการวิจัยจึงออกมาเช่นนี้ ซึ่งหน้าจะสอดคล้องกับความเป็นจริง ^{๑๒๒}

สุวรรณ ทองคำ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “สภาพการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาล ในโรงเรียนสังกัดสำนักงานประถมศึกษา จังหวัดสิงห์บุรี” พบว่า ๑) สภาพการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลในโรงเรียนสังกัดสำนักงานประถมศึกษา จังหวัดสิงห์บุรี ผู้บริหารโรงเรียนส่วนใหญ่ บริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลในระดับมาก ๒) วิทยุติ คุณวุฒิทางการศึกษา ประสบการณ์การ

^{๑๒๐} วิเชียร บุญกล้า, “การศึกษาการใช้หลักพรหมวิหาร ๔ ของผู้บริหารสถานศึกษาในสถานศึกษาชั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสุรินทร์ เขต ๓”, *วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์, ๒๕๕๐).

^{๑๒๑} สุรพล เครือมะโนรมณ์, “การใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารงานของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดเทศบาลนครเชียงใหม่” *วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๐).

^{๑๒๒} สุรพงษ์ เฟื่องขุนทด, “การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมของข้าราชการทหาร สังกัดกองบัญชาการกองทัพไทยเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑).

บริหารและขนาดโรงเรียนที่ผู้บริหารโรงเรียนดำรงตำแหน่งอยู่ มีสภาพการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาล ในโรงเรียนมีความสัมพันธ์กันทุกด้าน อย่างมีนัยสำคัญ^{๑๒๓}

อนันต์ แมนพัยค์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้วยกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรชีวิต ของบ้านหนองน้ำจืด ตำบลท่าพริก อำเภอเมือง จังหวัดตราด” ผลการวิจัยพบว่า เบื้องต้นเป็นการประยุกต์หรือปรับเปลี่ยนวิธีการเผยแผ่ของพระสงฆ์ ซึ่งแต่เดิมจะมีการเผยแผ่หรือเทศนากันอยู่แต่ในวัด แต่ในกระบวนการกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านหนองน้ำจืด พระอาจารย์สุบินท่านได้นำธรรมะเข้าสู่ชุมชน โดยท่านได้ทำงานในเชิงรุกเข้าไปพูดคุยทำความเข้าใจกับผู้ใหญ่บ้านก่อน หลังจากนั้นผู้ใหญ่บ้านมหาสมาธิ ซึ่งวิธีการหาสมาธิ ท่านก็เน้นให้หาที่เป็นญาติกันหรือเป็นเพื่อนสนิทกันเมื่อรวมคนได้แล้ว ท่านจะเข้าไปบรรยายธรรมให้ชาวบ้านฟังวิเคราะห์ปัญหาชุมชนร่วมกับชาวบ้าน เน้นให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมคิด ร่วมวิเคราะห์และร่วมกันระดมสมองเพื่อหาหนทางออกจากปัญหาของชุมชนร่วมกัน^{๑๒๔}

สรุป จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับพรหมวิหาร ๔ ที่ได้นำมากล่าวในข้างต้นนั้น **สรุปได้ว่า** การปกครองคณะสงฆ์ควรมีหลักบริหารการปกครองที่ดีและมีประสิทธิภาพ ซึ่งจะเป็นผู้ปกครองและผู้บริหารงานด้านการปกครองได้อย่างมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผล แต่การบริหารงานการปกครองให้มีคุณภาพและบรรลุตามวัตถุประสงค์นั้น ก็จะต้องควบคู่ไปด้วยคุณธรรม ตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนาซึ่งในที่นี้คือการใช้หลักพรหมวิหาร ๔ ซึ่งเป็นหลักธรรมสำหรับนักปกครอง หรือผู้บริหารที่ควรมีในการบริหารงาน อันได้แก่ ด้านเมตตา ด้านกรุณา ด้านมุทิตา และด้านอุเบกขา หมายถึง ธรรมที่เป็นเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ คือ

๑. เมตตา ความรักใคร่ปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่สัตว์ทั้งปวง

๒. กรุณา ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ใส่ใจในอันจะปลดเปลื้อง บำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของสัตว์ทั้งปวง

^{๑๒๓} สุวรรณ ทองคำ, “สภาพการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลในโรงเรียนสังกัดสำนักงานประถมศึกษา จังหวัดสิงห์บุรี”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี, ๒๕๕๕).

^{๑๒๔} อนันต์ แมนพัยค์, “การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้วยกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรชีวิต ของ บ้านหนองน้ำจืด ตำบลท่าพริก อำเภอเมือง จังหวัดตราด”, วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต, (คณะสังคมสงเคราะห์: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๙).

๓. **มุกิตา** ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตผ่องใสบันเทิง กอปรด้วยอาการแช่มชื่น เบิกบานอยู่เสมอต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงอยู่ในปกติสุข และพลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีสุขเจริญงอกงาม

๔. **อุเบกขา** ความวางใจเป็นกลางดำรงอยู่ในธรรม และมีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราขึง ไม่เอนเอียงด้วยอคติ ๔ พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายได้รับเพราะกรรมดีหรือกรรมชั่วที่บุคคลได้ประกอบไว้

๒.๕.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระสังฆาธิการ

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระสังฆาธิการ “พระสังฆาธิการ” แปรตามรูปศัพท์ว่า “พระภิกษุผู้ทำงานโดยสิทธิขาดในทางคณะสงฆ์” “พระภิกษุผู้ทำงานคณะสงฆ์โดยมีอำนาจเต็มตามตำแหน่ง” ซึ่งในแม่บทท่านบัญญัติว่า หมายถึง “พระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์มีตำแหน่งดังนี้

๑) เจ้าคณะใหญ่		
๒) เจ้าคณะภาค	รองเจ้าคณะภาค	
๓) เจ้าคณะจังหวัด	รองเจ้าคณะจังหวัด	
๔) เจ้าคณะอำเภอ	รองเจ้าคณะอำเภอ	
๕) เจ้าคณะตำบล	รองเจ้าคณะตำบล	
๖) เจ้าอาวาส	รองเจ้าอาวาส	ผู้ช่วยเจ้าอาวาส

พบว่ามีการศึกษาวิจัย ไว้ดังนี้

กรมการศาสนา ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง แนวทางการพัฒนาพระสังฆาธิการพบว่าความต้องการในการพัฒนาพระสังฆาธิการ ต้องให้มีการจัดประชุมถวายความรู้มากที่สุด รองลงมา คือ การตั้งสถาบันพระสังฆาธิการส่วนการจัดทำคู่มือและการสอนทางไกลพระสังฆาธิการ ทั้ง ๓ ระดับ เห็นด้วย เป็นลำดับรองลงมา โดยเฉพาะการจัดการสอน หรือการประชุมถวายความรู้ทางไกลพระสังฆาธิการเห็นด้วยน้อยที่สุด^{๑๒๕}

พระครูสันติธรรมาภีรต (บุญชัย สนติกโร) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ จังหวัดราชบุรี” ผลการวิจัยพบว่า บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ทั้ง ๖ ด้านโดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๓๖) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ จังหวัดราชบุรี ในด้านการปกครองอยู่ในระดับมาก ส่วนในด้านการศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่

^{๑๒๕} กรมการศาสนา, รายงานผลการวิจัยเรื่องแนวทางการพัฒนาพระสังฆาธิการ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๑).

พระพุทธศาสนา ด้านการสาธารณูปการ ด้านการสาธารณสงเคราะห์ พระสังฆาธิการของคณะสงฆ์ จังหวัดราชบุรีมีบทบาทอยู่ในระดับปานกลาง ^{๑๒๖}

พระครูสังฆรักษ์พศวีร์ อธิปญโญ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทพระสังฆาธิการในการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ : ศึกษากรณี พระสังฆาธิการในจังหวัดนนทบุรี” จากผลการวิจัยพบว่าการจัดประชุมพระภิกษุ สามเณร เพื่ออบรมด้านวัตรปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัย ถึงจะมีการปฏิบัติมากก็จริง แต่บางวัดโดยเฉพาะเจ้าอาวาสยังไม่ค่อยเคร่งครัดเท่าที่ควร ทั้งนี้ควรที่จะกำหนดเป็นตารางการทำวัตรไว้อย่างชัดเจน และถ้าพระภิกษุรูปใดไม่ลงมาทำวัตรก็ควรจะมีบทกำหนดลงโทษไว้อย่างชัดเจน นอกจากพระรูปนั้นติดภารกิจจำเป็น เช่น สอนหนังสือในโรงเรียน ^{๑๒๗}

พระปลัดเกียรติศักดิ์ สันทวีวรกุล ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทพระสังฆาธิการในการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดกระบี่” จากผลการวิจัยพบว่า องค์ประกอบในการจัดการศาสนศึกษาจะดีหรือไม่ประการใด ขึ้นอยู่กับเจ้าสำนักเรียนหรือเจ้าสำนักศาสนศึกษาและครูอาจารย์ผู้บริหารการศาสนศึกษา ที่ได้ช่วยแบกภาระการศาสนศึกษาอย่างเต็มกำลัง อันเป็นการแสดง ความกตัญญูต่อพระพุทธศาสนาและคณะสงฆ์การจัดการศาสนศึกษานั้นแผนกที่ประสบปัญหามาก คือ การจัดการศึกษาพระพุทธศาสนาโดยตรง เพื่อให้พระสงฆ์เจริญด้วยวิชาความรู้ ^{๑๒๘}

พระกิตติศักดิ์ ยโสธโร ได้วิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสาธุบุรุษเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา” ผลการศึกษาค้นคว้าพบว่า ในด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ท่านมีวิธีเผยแผ่ในลักษณะให้คำแนะนำปรึกษา สนทนาตอบปัญหาข้อข้องใจและการแสดงธรรม เมื่อได้ฟังจากพระบรมศาสดาแล้วนำไปถ่ายทอดแก่ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสกอุบาสิกา และบุคคลทั่วไปให้เข้าใจหลักธรรมอันลึกซึ้งด้วยวิธีการบรรยาย อธิบายขยายความ เปรียบเทียบ และตอบปัญหาธรรม เป็นต้น จนเป็นที่ไว้วางพระทัยของพระพุทธเจ้าทำให้บุคคลทั่วไปศรัทธาเลื่อมใสแล้วหันมา นับถือพระพุทธศาสนากันอย่างแพร่หลายมีบางส่วนเท่านั้นที่มีได้หันมานับถือพระพุทธศาสนา เพราะยึดติดอยู่กับลัทธิเดิมอย่างแรงกล้า ถึงกระนั้นก็ตาม ก็ได้นับถือในตัวท่านอยู่ก็มีซึ่งเท่ากับได้สร้างความเข้าใจอันดีระหว่างกลุ่ม

^{๑๒๖} พระครูสันติธรรมมาภิรัต (บุญชัย สันติกโร), “บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ จังหวัดราชบุรี” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (การจัดการเชิงพุทธ), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

^{๑๒๗} พระครูสังฆรักษ์พศวีร์ อธิปญโญ, บทบาทพระสังฆาธิการในการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ : ศึกษากรณี พระสังฆาธิการในจังหวัดนนทบุรี, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑).

^{๑๒๘} พระปลัดเกียรติศักดิ์ สันทวีวรกุล, “บทบาทพระสังฆาธิการในการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ จังหวัดกระบี่”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๘).

ความเชื่อต่าง ๆ นับเป็นตัวอย่างการประกอบศาสนกิจดำเนินชีวิตและเผยแผ่พระพุทธศาสนาในปัจจุบันได้เป็นอย่างดี^{๑๒๙}

พระเกษมศักดิ์ วรสุโข (อาสนะทอง) ได้วิจัยเรื่อง “บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์” ผลการศึกษาวีจยพบว่า การบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักการปฏิบัติหน้าที่ของพระสังฆาธิการในอำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์ อยู่ในระดับมากทุกด้านซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเจริญก้าวหน้าที่เป็นไปในทิศทางเดียวกับพุทธจักรและอาณาจักร เป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาสังคม ตลอดถึงการพัฒนาบุคลากรการศึกษาและอื่น ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับคณะสงฆ์ โดยใช้หลักหน้าที่ของพระสังฆาธิการ ๖ ด้าน คือ การปกครอง การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์^{๑๓๐}

พระมหาจิตติภัทร อจลธมโม ได้วิจัยเรื่อง “บทบาทของพระอานนท์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา” ผลการศึกษาวีจยพบว่า ท่านมีบทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในลักษณะการให้คำแนะนำ ให้คำปรึกษาสนทนา ตอบปัญหาข้อข้องใจและการแสดงธรรม โดยที่ท่านได้รับฟังจากพระพุทธรเจ้า แล้วนำไปถ่ายทอดแก่ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสกอุบาสิกา และบุคคลทั่วไปให้เข้าใจด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การบรรยาย การอธิบายขยายความ เปรียบเทียบและถามตอบ เป็นต้น จนเป็นที่ศรัทธาเลื่อมใสและยอมรับนับถือพระรัตนตรัยกันอย่างแพร่หลาย แต่ก็มีบางส่วนที่มีได้หันมา นับถือพระรัตนตรัย เพราะยังยึดติดอยู่กับลัทธิดั้งเดิม ถึงกระนั้นก็ยังมีความเคารพนับถือในตัวท่านเป็นกรณีพิเศษซึ่งก็เท่ากับว่า ท่านได้สร้างความเข้าใจอันดีระหว่างกลุ่มความเชื่อต่าง ๆ นับว่าเป็นตัวแทน แห่งการประกอบ ศาสนกิจ ดำเนินชีวิต และเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธศาสนิกชนในปัจจุบันได้เป็นอย่างดี^{๑๓๑}

พระมหาขวลิต ขาตเมธี (ดงแก้ว) ได้วิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ : ศึกษาเฉพาะกรณี พระสังฆาธิการในจังหวัดภูเก็ต ผลการศึกษาวีจยพบว่า บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในจังหวัดภูเก็ต” พบว่า พระสังฆาธิการมี

^{๑๒๙} พระกิตติศักดิ์ ยโสธโร, “บทบาทของพระสารีบุตรเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙).

^{๑๓๐} พระเกษมศักดิ์ วรสุโข (อาสนะทอง), “บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, การบริหารจัดการคณะสงฆ์(บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

^{๑๓๑} พระมหาจิตติภัทร อจลธมโม, “บทบาทของพระอานนท์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาพุทธศาสนา) (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗).

บทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งมีค่าเฉลี่ย ๓.๔๔ และเมื่อจำแนกเป็นรายด้าน พบว่า พระภิกษุ สามเณร มีความคิดเห็นต่อบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในจังหวัดภูเก็ต ในด้านการปกครอง และด้านสาธารณูปการ อยู่ในระดับมาก ส่วนด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านการศาสนศึกษา ด้านการสาธารณสงเคราะห์ และด้านการศึกษาสงเคราะห์อยู่ในระดับปานกลาง

การเปรียบเทียบความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า พระภิกษุ สามเณร ในจังหวัดภูเก็ตมีความคิดเห็นแตกต่างกันตามสถานภาพ อายุ จำนวนพรรษา วุฒิการศึกษา วุฒิการศึกษาสามัญ วุฒิการศึกษาทางธรรม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ จึงยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ส่วนพระภิกษุ สามเณร ที่มีวุฒิการศึกษาทางเปรียญธรรมต่างกัน มีความคิดเห็นต่อบทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในจังหวัดภูเก็ต ไม่แตกต่างกันจึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้ ^{๑๓๒}

พระมหาคุณ จินดาพันธ์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาสภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการระดับอำเภอและระดับตำบล ในจังหวัดนครราชสีมา พบว่า จากการศึกษาถึงตำแหน่ง คุณสมบัตินี้ และอำนาจหน้าที่ของพระสังฆาธิการระดับอำเภอและระดับตำบล ข้างต้นนี้ สรุปได้ว่า ตำแหน่งพระสังฆาธิการระดับอำเภอและระดับตำบลนั้นเป็นพระผู้บริหารงานการคณะสงฆ์ระดับสูงสุด ที่มีความใกล้ชิดกับพระสังฆาธิการระดับวัดพระภิกษุ สามเณร และประชาชนทั่วไป จะต้องมีความสามารถดำเนินการประสานความร่วมมือร่วมใจ เพื่อให้การงานคณะสงฆ์สำเร็จตรงตามวัตถุประสงค์ของนโยบายได้ และเมื่อศึกษาจากคุณสมบัติของพระภิกษุที่จะดำรงตำแหน่งพระสังฆาธิการระดับอำเภอและระดับตำบลแล้วแสดงให้เห็นว่าท่านต้องมีความรู้ความสามารถและประสบการณ์หลายด้าน จึงจะได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งพระสังฆาธิการระดับอำเภอและระดับตำบลได้ ส่วนอำนาจหน้าที่ ๖ ประการนั้น มีการแบ่งความรับผิดชอบในการบริหารงานการคณะสงฆ์เอาไว้อย่างเป็นระบบตามลำดับขั้นอย่างชัดเจน ฉะนั้น จึงสมควรอย่างยิ่งที่พระสังฆาธิการระดับอำเภอและระดับตำบล จะต้องมีการฝึกฝนเรียนรู้หลักวิชาการและหลักการปฏิบัติงานในการบริหารงานการคณะสงฆ์และงานพระศาสนา จึงจะทำให้การบริหารจัดการเป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ ^{๑๓๓}

^{๑๓๒} พระมหาขวลิต ขาตเมธี (คงแก้ว), “บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ : ศึกษาเฉพาะกรณี พระสังฆาธิการในจังหวัดภูเก็ต”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

^{๑๓๓} พระมหาคุณ จินดาพันธ์, การศึกษาสภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ของพระสังฆาธิการระดับอำเภอและระดับตำบล ในจังหวัดนครราชสีมา, **วิทยานิพนธ์ปริญญาคุรุศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : สถาบันราชภัฏนครราชสีมา, ๒๕๔๗).

พระมหาบุญเลิศ ธมฺมทสฺสี ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “วิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระราชาวิทยาคม (หลวงพ่อกุณ ปริสุทฺโธ)” พบว่า วิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในปัจจุบันของหลวงพ่อกุณ หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่ท่านใช้ในการเผยแผ่หรือประกาศ และวิธีการเผยแผ่ที่ท่านใช้บ่อยที่สุด คือการสนทนาธรรมและการตอบคำถาม ถือว่าเป็นวิธีการที่ท่านใช้สื่อถึงผู้ฟังง่ายที่สุด ไม่ต้องมีพิธีรีตองมากมาย ตลอดถึงการใช้บุคลิกลักษณะคือท่านั่ง การพูดภาษาพื้นบ้านและการสร้างอารมณ์ขึ้นให้ผู้ฟังอยู่เสมอ ความสัมฤทธิ์ผลในการเผยแผ่ที่มีคนทุกคนขึ้นตั้งแต่กษัตริย์ คนรวย คนจนต่างพากันเข้าไปกราบนมัสการ ^{๑๓๔}

พระมหาณเตียร วรธมฺโม (ซ้ายเกลี้ยง) ได้วิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดพังงา” พบว่า บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดพังงา โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ย ๓.๔๐ และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านการศาสนศึกษาและด้านการศึกษาสงเคราะห์อยู่ในระดับปานกลาง สำหรับด้านอื่น ๆ คือ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านการปกครอง ด้านการสาธารณูปการ และด้านการสาธารณสงเคราะห์ อยู่ในระดับมาก ^{๑๓๕}

พระธนดล นาคพิพัฒน์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การบริหารกิจการคณะสงฆ์ จังหวัดบุรีรัมย์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ศึกษาเปรียบเทียบการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ จังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งผลการวิจัยสรุปว่า พระสังฆาธิการในจังหวัดบุรีรัมย์ มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในด้านการปกครองอยู่ในระดับมาก ส่วนด้านการศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ อยู่ในระดับปานกลาง ส่วนผลการเปรียบเทียบการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์ พบว่า พระสังฆาธิการที่มีอายุตำแหน่งพระสังฆาธิการ จำนวนพรรษา วุฒิการศึกษาสามัญ วุฒิการศึกษาทางธรรม วุฒิการศึกษาทางเปรียญธรรม และประสบการณ์ในการปฏิบัติหน้าที่ของพระสังฆาธิการที่แตกต่างกัน มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไม่แตกต่างกัน และข้อเสนอแนะในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ จังหวัดบุรีรัมย์ ควรมีการปกครอง พระภิกษุ สามเณร ให้ปฏิบัติตามพระวินัยอย่างเคร่งครัด มีกองทุนส่งเสริม

^{๑๓๔} พระมหาบุญเลิศ ธมฺมทสฺสี, ศึกษาวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระราชาวิทยาคม, **ปริญญาพุทธศาสนตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓).

^{๑๓๕} พระมหาณเตียร วรธมฺโม (ซ้ายเกลี้ยง), “บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดพังงา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขารัฐประศาสนศาสตร์)**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

ด้านการศึกษาแก่พระภิกษุ สามเณร ให้พระภิกษุ สามเณร เอาใจใส่ต่อกิจกรรม ด้านพระพุทธศาสนา ให้พระภิกษุ สามเณร ดำเนินกิจกรรมบางอย่างภายในวัดอย่างมีระเบียบ ^{๑๓๖}

พินิจ ลาภธนานนท์ ศึกษาถึงเรื่องบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทโดยศึกษาวิเคราะห์พระสงฆ์พัฒนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า ปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้พระสงฆ์เข้ามามีบทบาทในการพัฒนาชนบทคือการที่พระสงฆ์พัฒนาได้พบเห็นสภาพปัญหาและความทุกข์ยากของชาวบ้านจึงต้องการเข้ามาแก้ไขปัญหาก็แก่ชาวบ้าน จากการศึกษาวิเคราะห์บทบาทของพระสงฆ์ที่ดำเนินกิจกรรมสังฆพัฒนา ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือผู้วิจัยจำแนกได้เป็น ๔ ลักษณะ คือ

๑) บทบาทผู้สังเคราะห์พัฒนา คือบทบาทที่พระสงฆ์พัฒนาดำเนินกิจกรรมต่างๆ โดยที่ตนเอง เป็นผู้จัดทำทรัพยากรและบริหารโครงการต่างๆ ด้วยตัวท่านเอง ชาวบ้านไม่ได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจเลือกโครงการต่างๆ

๒) บทบาทผู้นำการพัฒนา เป็นบทบาทที่พระสงฆ์เป็นผู้นำชาวบ้านเข้ามาทำกิจกรรมสังฆพัฒนาชนบทต่างๆ โดยพระสงฆ์จะเป็นผู้คิดค้นโครงการ หรือติดต่อโครงการพัฒนาต่างๆมาดำเนินการ จะเปิดโอกาสให้ชาวบ้านร่วมปรึกษาหารือบ้าง จากการศึกษา พบว่าพระสงฆ์พัฒนาที่มีบทบาทเช่นนี้มีอยู่มากที่สุด

๓) บทบาทผู้ประสานงาน โดยกิจกรรมและโครงการ สังฆพัฒนาต่างๆ มักจะเป็นการดำเนินการโดยพยายามชักนำความร่วมมือ และสนับสนุนจากหลายฝ่ายและพยายามร่วมมือกับผู้นำชุมชนในการชักจูงชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาตนเอง

๔) บทบาทที่เป็นพี่เลี้ยงสนับสนุนการพัฒนาในหมู่บ้าน โดยมีชาวบ้านเป็นผู้มีส่วนร่วมในการพัฒนาดังกล่าวอย่างสำคัญ พระสงฆ์พัฒนามีบทบาทเป็นเพียงพี่เลี้ยงที่คอยให้คำแนะนำปรึกษาและประสานงานการสนับสนุนจากภายนอกตามที่ชาวบ้านเห็นชอบร่วมกันบทบาทแบบนี้ นับว่าเป็นแนวทางที่สอดคล้องเหมาะสมต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักการพึ่งตนเอง เพราะชาวบ้านจะเป็นผู้มีบทบาทสำคัญทั้งในการตัดสินใจคัดเลือกโครงการ การปฏิบัติงาน และติดตามรับผิดชอบในผลที่จะเกิดขึ้น ^{๑๓๗}

สรุป จากเอกสารงานวิจัยที่ได้ทบทวนมาดังกล่าวแล้วข้างต้น **สรุปได้ว่า** พระสงฆ์ฆาธิการมีอำนาจและหน้าที่ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยดีงาม จึงต้องเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตามกฎระเบียบและมติของมหาเถรสมาคม ทั้งยังต้องยึดมั่นพระธรรมวินัย

^{๑๓๖} พระธนดล นาคพิพัฒน์, การบริหารกิจการคณะสงฆ์ จังหวัดบุรีรัมย์, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑).

^{๑๓๗} พินิจ ลาภธนานนท์, “บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท, โครงการหนังสือเล่มสถาบันวิจัยสังคม”, **วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต**, (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙).

เพราะเป็นผู้มีบทบาทที่สำคัญยิ่งในการพัฒนาทรัพยากรบุคคล วัด ชุมชน สังคม และประเทศ ให้เจริญก้าวหน้าตามหลักพระสัทธรรมคำสอน เนื่องจากพระสังฆาธิการเป็นผู้ใกล้ชิดกับประชาชนและประชาชนก็ให้ความเคารพนับถือพระสังฆาธิการ ดังนั้น ความเจริญ หรือ ความเสื่อมของทรัพยากรบุคคล วัด ชุมชน สังคมและประเทศชาติจึงมีส่วนเกี่ยวข้องกับบทบาทของพระสังฆาธิการ และต้องมีการพัฒนาตนเองในด้านการศึกษาด้วยการชวนชวนในหน้าที่ของตนและไม่ลืมที่จะพัฒนาคนอื่นหรือคนในชุมชนในสังคมนั้นด้วย

๒.๖ กรอบแนวคิดการวิจัย

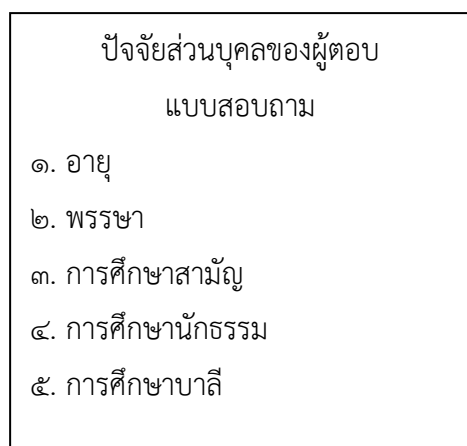
การวิจัยเรื่องการปกครองคณะสงฆ์โดยการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร ๔ ของพระสังฆาธิการ อำเภอลำลูกเกด จังหวัดลพบุรี

ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยนำมากำหนดเป็นกรอบแนวคิดการวิจัย ประกอบด้วยตัวแปรต้น และตัวแปรตาม ดังนี้

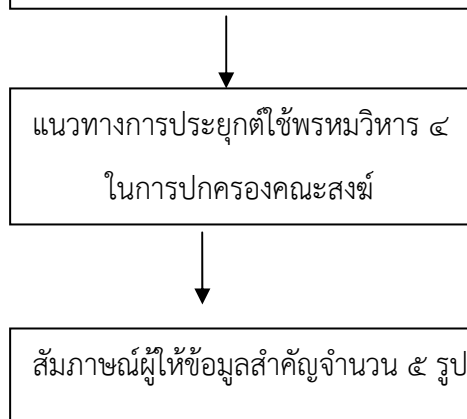
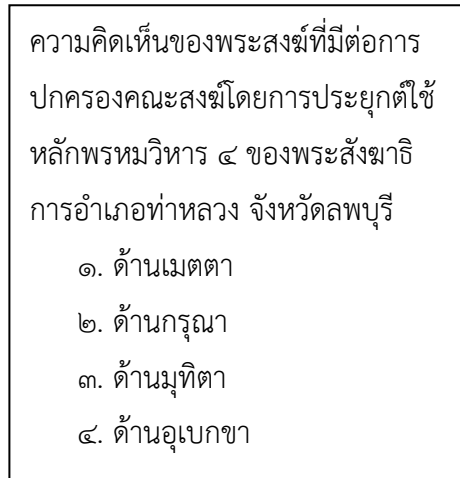
ตัวแปรต้น เป็นข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ อายุ พรรษา วุฒิการศึกษาสามัญ วุฒิการศึกษานักธรรม วุฒิการศึกษาบาลี

ตัวแปรตาม ได้แก่ ความคิดเห็นของพระสงฆ์ที่มีต่อการปกครองคณะสงฆ์โดยการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร ๔ ของพระสังฆาธิการ อำเภอลำลูกเกด จังหวัดลพบุรี ใน ๔ ด้าน คือ ๑) ด้านเมตตา ๒) ด้านกรุณา ๓) ด้านมุทิตา และ ๔) ด้านอุเบกขา

ตัวแปรต้น (Independent Variables)

ตัวแปรตาม (Dependent Variables)

แผนภาพ ๒.๕ กรอบแนวคิดการวิจัย